

Kvalitetsgranskning
Rapport 2012:6

Vuxenutbildning i anstalt

En kvalitetsgranskning av Kriminalvårdens klientutbildning med
fokus på motivationsarbete och anpassning

Skolinspektionens rapport 2012:6
Diarienummer 40-2011:1977
Stockholm 2012
Foto: Monica Ryttmarker

Innehåll

Sammanfattning	6
<hr/>	
1. Inledning	10
<hr/>	
2. Beskrivning av Kriminalvårdens klientutbildning	13
2.1 Klientutbildningens organisation och några förutsättningar	13
2.2 Klientutbildningens omfattning och resultat	16
<hr/>	
3. Granskningens resultat	20
3.1 Hur arbetar Kriminalvården för att motivera klienter att påbörja studier?	21
3.2 Hur utreds studerandes behov och förutsättningar och påverkar detta utformningen av utbildningen?	27
3.3 Hur anpassas undervisningen efter studerandes förutsättningar och behov?	31
<hr/>	
4. Avslutande diskussion	41
<hr/>	
5. Syfte och frågeställningar	44
<hr/>	
6. Metod och genomförande	46
6.1 Urval och avgränsningar	46
6.2 Tre pilotstudier som grund för projektets genomförande	47
6.3 Genomförande och datainsamling	47
6.4 Bearbetning av data och kvalitetssäkring	48
<hr/>	
7. Referenser	49
<hr/>	
8. Bilagor	52

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Aktuell forskning, beprövad erfarenhet, lagar och regler är viktiga underlag för hur granskningen utformas.

Huvudsyftet med Skolinspektionens kvalitetsgranskningar är att bidra till utveckling. Granskningarna gör tydligt vad som behöver förbättras inom aktuella områden. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och visa på framgångsfaktorer. Iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut ställda till rektor och huvudman, dels i en övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att vara ett utvecklingsstöd även för verksamheter som inte omfattas av granskningen.

Denna rapport redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av Kriminalvårdens klientutbildning. Iakttagelserna och slutsatserna gäller samtliga sex regioner och baseras bland annat på verksamhetsbesök i 39 anstalter med lärcentra. Vilka anstalter med lärcentra som granskats framgår i bilaga 1.

Avdelningen i Linköping har ansvarat för granskningen. Projektledare har varit Anette Bergstrand och ansvarig enhetschef Allan Westerdahl. Projektledaren har med stöd av Ronny Högberg utarbetat den övergripande rapporten.

Flera referenspersoner har varit knutna till projektet. De är forskare från Brottsförebyggande rådet, Högskolan i Jönköping; Linköpings universitet och Stockholms universitet samt sakkunniga representanter från Skolverket och ICDE (International Council for Open and Distance Education). Referenspersonerna har på olika sätt bidragit med kunskaper och lämnat synpunkter på projektplan, bedömningskriterier och stödmaterial samt även på de slutsatser som presenteras här.

Stockholm 2012

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Agneta Sandén
Avdelningschef

Sammanfattning

Kriminalvården, som ansvarar för intagna på Sveriges anstalter, har som övergripande mål att minska återfall i brottslighet. Myndighetens vision sammanfattas med orden ”Bättre ut”.

Utbildning är en viktig faktor för utveckling och positiv förändring för den enskilde klienten, men också utifrån ett samhällsperspektiv. Kriminalvården får enligt förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt anordna vuxenutbildning för intagna och Skolinspektionen har tillsynsansvar över denna utbildning. Sedan år 2008 bedriver Kriminalvården i egen regi vuxenutbildning i landets anstalter och i några häkten. Klientutbildningen har under de år som gått sedan starten varit i en uppbyggnadsfas. Arbetet har framförallt handlat om att få denna vuxenutbildningsverksamhet etablerad inom Kriminalvården, som har en annan huvudverksamhet.

Syftet med denna kvalitetsgranskning är att granska kvaliteten på Kriminalvårdens vuxenutbildning inom tre utvalda områden. Granskningsresultatet förväntas ge Kriminalvården en tydlig riktning i arbetet med att vidareutveckla klientutbildningen för att på sikt nå högre måluppfyllelse.

Såväl statliga utredningar som forskning visar att intagna i anstalt i många fall har en bristfällig utbildning, samt i förhållandevis hög utsträckning inlärningssvårigheter. Mot bakgrund av detta fokuserar denna granskning på om Kriminalvården bedriver ett systematiskt arbete för att motivera klienter att påbörja studier, om klienternas individuella förutsättningar och behov utreds inför studierna samt om undervisningen planeras och genomförs med hänsyn till klienternas individuella förutsättningar och behov. Då detta är första gången som Skolinspektionen granskar Kriminalvårdens klientutbildning ingår också som en del i granskningen att beskriva utbildningens organisation, omfattning och resultat.

Kvalitetsgranskningen har genomförts med verksamhetsbesök i 39 anstalter med lärcentra spridda över landet. Granskningen omfattar samtliga

sex kriminalvårdsregioner. Anstalterna representerar alla säkerhetsklasser och både anstalter för kvinnor och män ingår. Skolinspektionen har observerat både undervisningstillfällen i Lärcentrum och distansundervisning. Enskilda intervjuer har genomförts med ungefär 70 lärare och 80 studerande. Dessutom har kriminalvårdschefer, kriminalvårdsinspektörer, rektorer och regionchefer intervjuats liksom studie- och yrkesvägledare och klientutbildningsansvarig. De studerandes synpunkter om klientutbildningen har också kommit fram genom en studerandeenkät som Skolinspektionen utarbetat för granskningen. Sammanlagt är det 895 studerande inom de sex regionernas klientutbildning som besvarat denna enkät, svarsfrekvensen var drygt 70 procent. De viktigaste resultaten från granskningen sammanfattas här nedan.

Goda förutsättningar finns för vuxenutbildning i anstalt. Arbetet med att göra klientutbildningen till en etablerad och viktig verksamhet inom Kriminalvården pågår på lokal, regional och nationell nivå. Det finns inom verksamheten en tydlig ambition och vilja att fortsätta utveckla utbildningen och dess kvalitet. Då lärarna har utbildning för den undervisning de bedriver och de studerande ser positivt på möjligheten att kunna studera under verkstäligheten finns det goda förutsättningar för vuxenutbildning i anstalt.

Motivationsarbetet för att få klienter att påbörja studier behöver bli mer ändamålsenligt. I samtliga sex regioner bedrivs ett motivationsarbete för studier men detta behöver bli mer riktat, för att säkert nå de klienter som Kriminalvården ser som prioriterade för studier. Flera personalgrupper är vanligen involverade i arbetet, men det saknas en tydlig målsättning och det finns brister i samverkan. Effekterna av genomförda åtgärder utvärderas som regel inte.

Arbetet med att kartlägga och dokumentera klienternas eventuella inlärningssvårigheter och behov av stöd behöver förbättras. Studiebakgrund och eventuella svårigheter kartläggs med hjälp av klientens egna uppgifter inför studiestarten, men då det saknas riktlinjer för kartlägningsarbetet riskerar kvaliteten i arbetet och i dokumentationen att bli beroende av enskilda lärares bedömning. Utredning av orsaker till inlärningssvårigheter sker i ringa omfattning, trots att forskning visar att olika neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som kan försvåra vid studier är vanliga bland intagna.

Tillgången till utbildning och möjligheten till individuell studieomfattning behöver öka, den förväntade studietakten behöver tydliggöras. Antalet studieplatser är i många anstalter begränsad och möjligheten att som studerande få en individuellt anpassad studieomfattning beror på vid vilken anstalt studierna bedrivs. Studietakten är individuell men sällan dokumenterad. Utan en tydlig planering för en viss studieprestation inom en given tidsram, riskerar studietakten att för den studerande bli obestämmd och kravlös.

Undervisningen är i hög grad generell och behöver anpassas efter varje studerandes behov och förutsättningar. Arbetssätt och arbetsformer inom klientutbildningen är på förhand bestämda. Enskilda studier med lärobok dominerar arbetet i Lärcentrum. Innehållet i den individuella under-

visningen styrs av de studerandes frågor men deras möjlighet att påverka arbetssätt och arbetsformer är liten och de har i låg grad inflytande på läromedel och annat studiematerial.

Stödet till studerande med svårigheter i studierna behöver förbättras. En fjärdedel av de som studerar inom klientutbildningen upplever att de har svårt när de ska lära. Dessa studerande är oftast uppmärksammade av lärarna och får vanligen mer av lärarens tid. Alternativa verktyg och anpassade läromedel finns att tillgå men används i mycket liten omfattning. Det finns en gemensam organisation för att stödja lärarna i deras arbete med att ge stöd till studerande med svårigheter, men det varierar i vilken mån denna specialpedagogiska arbetsgrupp konsulteras av lärarna, vissa nyttjar den i för liten utsträckning.

Stödet till distansstuderande varierar i kvalitet och behöver utvecklas. Distansstudier är vanligt inom klientutbildningen. Förutom en distanslärare har varje distansstuderande även handledarstöd av en lärare i Lärcentrum. Det är för många lärare oklart hur de ska arbeta i sina olika lärarroller och det finns ett behov av kompetensutveckling gällande distansundervisning. Det saknas även gemensamma riktlinjer för hur exempelvis en god interaktion mellan studerande, distanslärare och handledare ska säkerställas.

Arbetet med att utveckla klientutbildningen behöver stärkas. Regionerna har kommit olika långt i sitt kvalitetsarbete. I vissa regioner är kvalitetsarbetet åsidosatt och behöver utvecklas från grunden medan det i andra handlar om att förbättra det befintliga. Vanligen utgör inte resultatet av utbildningen en tydlig utgångspunkt i arbetet med att utveckla verksamheten. Det finns rektorer som har vag kännedom om hur undervisningen i Lärcentrum går till och intar en avvaktande roll i utvecklingsarbetet.

Utifrån ovanstående resultat formulerar Skolinspektionen ett antal angelägna områden som klientutbildningen bör beakta i utvecklingsarbetet för ökad måluppfyllelse.

Motivationsarbetet för att få klienter att påbörja studier behöver riktas tydligare till dem med kort utbildning. Det är viktigt att det finns en känd målsättning och tydliga riktlinjer för motivationsarbetet och att flera personalgrupper samverkar. Det är även betydelsefullt att genomförda insatser utvärderas regelbundet och vid behov omprövas.

Studietiden i Lärcentrum behöver bli mer resultatrik för den enskilde. Med ett systematiskt kartläggningsarbete av individuella behov och förutsättningar inför studierna kan utbildningen få en mer anpassad utformning. Även ökad möjlighet till individuell studieomfattning är viktig för effektiviteten, liksom en tydlig och dokumenterad förväntad studietakt. Ett tydligt mål med studierna och professionell studie- och yrkesvägledning kan bidra till att studietiden i anstalt blir mer resultatrik för den studerande. Detta blir dessutom ett viktigt stöd för klienten i att fortsätta studera efter anstaltsvistelsen.

Alla lärare behöver vara aktiva och visa ett tydligt engagemang för de studerandes lärande. Lärarna behöver bli mer medvetna om att deras sätt att undervisa har stor betydelse för hur väl den studerande lyckas med sina studier. Rektorer som stärker sin kunskap om lärarnas undervisning och tydliggjort sina förväntningar kan tillsammans med lärarna bidra till att alla studerande får det stöd och den uppmuntran och stimulans som de behöver i studiernas genomförande.

Lärarna behöver i undervisningen utgå från varje studerandes behov och förutsättningar. För att säkerställa delaktighet och inflytande samt åstadkomma en individanpassad undervisning räcker det inte med att lärarna i större utsträckning efterfrågar de studerandes synpunkter. Det behöver även finnas en reell möjlighet för studerande att använda olika arbetssätt och arbetsformer. Dessutom behöver tillgången till nödvändigt teknikstöd i undervisningen säkras liksom möjligheten att använda olika former av medieburet material.

Kvalitetsarbetet behöver prioriteras. En ökad samverkan och erfarenhetsutbyte mellan lärarna inom klientutbildningen kan bli ett led i utvecklingsarbetet. Fortbildning och pedagogiska diskussioner bidrar till att lärarnas kunskaper hålls aktuella och utvecklas ytterligare. Detta utgör tillsammans med regelbundna utvärderingar, uppföljningar av studieresultat och analyser en grund för rektorernas arbete med att åstadkomma en kvalitativt förbättrad klientutbildning.

1 | Inledning

Målet för den kommunala vuxenutbildningen är att vuxna ska stödjas och stimuleras i sitt lärande.

Vuxna ska ges möjlighet att utveckla sina kunskaper och sin kompetens i syfte att stärka sin ställning i arbets- och samhällslivet samt att främja sin personliga utveckling. Utgångspunkten för utbildningen ska vara den enskildes behov och förutsättningar.¹

Kriminalvården har som övergripande mål att minska återfall i brottslighet och myndighetens vision sammanfattas med orden "Bättre ut". Med detta menas att klienterna efter verkställd påföljd ska vara bättre rustade för att leva ett liv utan kriminalitet och missbruk. Många intagna har en bristfällig skolgång och även en svag förankring i arbetslivet, vilket är riskfaktorer vad gäller återfall i brottslighet. Goda möjligheter till teoretisk och yrkesinriktad utbildning kan därför ha stor betydelse för den enskilde klienten, både under och efter påföljdens verkställighet. Internationell forskning visar att klientutbildning har positiva effekter, dels ur ett samhällsekonomiskt perspektiv, dels ur ett personligt och socialt perspektiv.² Utbildning minskar enligt forskningsstudier risken för återfall i brottslighet.³

I Kriminalvårdens kartläggning av de intagnas utbildningsbakgrund och studiebehov⁴ framgår att andelen intagna som inte fullföljt någon utbildning uppgick till drygt tio procent. Knappt hälften (42 procent) hade enbart fullgjord grundskola och var tredje hade någon form av gymnasieutbildning. Med klienternas ofta bristfälliga skolgång i åtanke har Kriminalvårdens intention med klientutbildningen varit att skapa en flexibel och individualiserad

---

¹ 20 kap. 2§ 2010 års skollag. Denna ska enligt 22 § Lag om införande av skollagen (2010:801) tillämpas på vuxenutbildningen från 1 juli 2012

² Lochner och Moretti, 2004; Steurer och Smith, 2003

³ Bazos och Hausman, 2004; Chapell, 2004; Wells, 2000

⁴ Kriminalvården (2007)

utbildningsverksamhet som är likvärdig med samhällets kommunala vuxenutbildning. Klientutbildningen ska, oavsett i vilken anstalt den bedrivs, vara likvärdig och erbjuda ett brett kursutbud. För kontinuiteten ska studierna kunna fortgå även om den intagne förflyttas till en annan anstalt och den intagne ska utan svårigheter kunna fortsätta sina påbörjade studier efter frigivningen.

För intagna på anstalt finns vissa begränsningar i den rätt till utbildning som vuxna har i vårt land. Kommunerna **ska** tillhandahålla vuxenutbildning⁵ medan Kriminalvården **får** anordna utbildning motsvarande kommunal vuxenutbildning (komvux), vuxenutbildning för utvecklingsstörda (särvox) och svenskundervisning för invandrare (sfi) för intagna i kriminalvårdsanstalt.⁶

Kriminalvården har speciella förutsättningar att beakta vid utformningen av klientutbildningen, exempelvis styrs utbildningen förutom av skolförfattningar även av Kriminalvårdens regelverk, inte minst vad gäller säkerhet. Vidare har de drygt 50 anstalterna olika förutsättningar och omständigheter att ta hänsyn till då utbildningen ska organiseras lokalt. Bland annat varierar antalet klientplatser och säkerhetsklass liksom omsättningen av klienter och tillgången till utbildningslokaler. Även de intagna har varierande förutsättningar och behov, exempelvis varierar orsaken till anstaltsvistelsen liksom verkställighetstiden längd, från en månad till livstid. Varje person har sina unika erfarenheter och många intagna har en problematik som kan påverka deras vilja och motivation att under verkställigheten delta i exempelvis studier för att komma "Bättre ut".

"Kriminalvården har speciella förutsättningar att beakta."

År 2011 deltog omkring 30 procent av de 13 974 intagna som verkställde sin dom i anstalt, någon gång under året i någon form av utbildning.⁷ De vanligaste motiven till att intagna väljer att studera under verkställigheten är att "utnyttja tiden", "få mer ämneskunskap" samt "tillfredsställa lusten att studera". I lägst utsträckning studerar unga intagna med skriftspråkliga svårigheter, låg utbildningsnivå och kort strafftid.⁸

Flera forskningsstudier belyser förekomsten av dyslektiska problem, läs- och skrivproblematik och matematiksvårigheter hos intagna.⁹ I en studie från år 2010 framgår att 40 procent av de långtidsdömda männen inom Kriminalvården i Sverige har obehandlad ADHD (Attention-deficit/Hyperactivity disorder).¹⁰ Kriminalvårdens rapport (2010:4) visar att ADHD även är vanligt förekommande hos fängelsedömda kvinnor i Sverige. Vidare visar forskning att denna funktionsnedsättning kan leda till misslyckande i studier.¹¹ Utöver dessa omständigheter är också missbruk och andra psykosociala problem överrepresenterade i gruppen intagna. Forskare har fastslagit att det är svårare för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar att engagera sig och dra nytta av olika program som är utformade att bemöta brottsligt beteende.¹²

Denna problembild leder till ett antagande att bland de klienter som inte studerar finns förmodligen de som har lägst utbildning, olika typer av inlär-

⁵ 20-21 kap. 2010 års skollag

⁶ Förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt. Se även 24 kap. 10 §. 2010 års skollag. Förordningen (SKOLFS 1994:2) om 1994 års läroplan för de frivilliga skolförmedlarna (Lpf 94) är tillämplig i sin helhet, för sfi dock enbart vissa delar.

⁷ Informationen från Kriminalvårdens webbplats, www.kriminalvarden.se

⁸ Kriminalvården (2007)

⁹ T.ex. Alm och Andersson, 1995, 1997; Dalteg med flera., 1997; Jensen med flera., 1999; Lindgren med flera., 2002; Moody med flera., 2000; Morgan och Kett, 2003; Snowling med flera., 2000; Svensson med flera., 2001; Samuelsson med flera., (2002).

¹⁰ Ginsberg med flera. 2010

¹¹ Några exempel på forskning som tar upp förekomsten av ADHD inom kriminalvården är Dalteg med flera. (1997; 1998), Lindgren med flera. (2002) och Rasmussen med flera. (2001).

¹² Jones och Talbot, 2010

ningssvårigheter och i förlängningen de som löper störst risk att återfalla i brottslighet. Detta ställer särskilda krav på Kriminalvårdens arbete med att motivera klienter med stort studiebehov till att börja studera under verkstäligheten. Klienter har i större utsträckning än andra, bristfällig skolgång och studiesvårigheter. Detta ställer också stora krav på utbildningens utformning och undervisningens anpassning, liksom på lärarnas kompetens och inte minst deras förmåga till att uppmuntra och stödja studerande till att genomföra planerade studier.

Kvalitetsgranskningen omfattar samtliga sex kriminalvårdsregioner och har genomförts med verksamhetsbesök i 39 anstalter av olika säkerhetsklass, detta motsvarar knappt 80 procent av anstalterna. Granskningens fokus har varit att granska Kriminalvårdens motivationsarbete för att få klienter att påbörja och genomföra studier. Även hur klienternas individuella förutsättningar och behov utreds inför studier samt hur detta påverkar utbildningens utformning har ingått i granskningen. Undervisningen ska enligt läroplanen¹³ anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Studier visar att det skolmotstånd som många intagna byggt genom tidigare skolmisslyckanden går att bryta genom lärares engagemang, goda relationer mellan elev och lärare, en upplevelse av delaktighet och ett innehåll som de studerande upplever är på riktigt.¹⁴ Därför har Skolinspektionen även granskat arbetet med att anpassa undervisningen efter de studerandes individuella behov och förutsättningar liksom arbetet med att ge stöd till studerande med svårigheter.

”Klienter har i högre utsträckning än andra, bristfällig skolgång och studiesvårigheter.”

Rapportens disposition

I det kommande rapportavsnittet ges en beskrivning av klientutbildningen. Först beskrivs klientutbildningens organisation och därefter några förutsättningar översiktligt med bland annat en kort redogörelse av undervisningslokalerna och de undervisande lärarnas utbildning och arbetsuppgifter. Avsnittet avslutas med en beskrivning av klientutbildningens omfattning och resultat, baserade på verksamhetens egna uppgifter.

Efter det att klientutbildningen presenterats i rapporten kommer ett avsnitt med kvalitetsgranskningens resultat utifrån granskningens frågeställningar. Resultatet diskuteras i det därpå följande rapportavsnittet och rapporten avslutas med ett avsnitt som beskriver kvalitetsgranskningens syfte, metod och genomförande.

---

¹³ Lpf 94, 1.1 Grundläggande värden, En likvärdig utbildning, 2.1 Kunskaper, Riktlinjer

¹⁴ Hugo, 2007; 2008; 2010; 2011

2 | Beskrivning av Kriminalvårdens klient- utbildning

2.1 | Klientutbildningens organisation och några förutsättningar

Den 1 januari år 2008 antog Kriminalvården huvudmannskapet för klientutbildningarna i enlighet med förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt. Kriminalvården bedriver sedan dess i egen regi utbildning motsvarande kommunal vuxenutbildning och svenskundervisning för invandrare (sfi) för intagna.

Klientutbildningen är en nationellt sammanhållen och riksomfattande verksamhet med en regional organisation. Den är indelad i sex rektorsområden, ett för varje kriminalvårdsregion. Rektorerne är underställda regioncheferna, som i sin tur är direkt underställda generaldirektören för Kriminalvården. Vid Kriminalvårdens huvudkontor finns en klientutbildningsansvarig som bland annat har i uppdrag att normera, samordna och utveckla klientutbildningen i landet. Klientutbildningsansvarig och de sex rektorerna bildar tillsammans en rektorsgrupp. På huvudkontoret finns också centrala resurser för klientutbildningen i form av administratörer och studie- och yrkesvägledare (SYV). De senare ska genom distansvägledning vara tillgängliga för alla klienter.¹⁵

Utbildningen, som bygger på en kombination av närundervisning och distansundervisning, anordnas vid så kallade Lärcentrum som inrättats vid landets anstalter och vid ett fåtal häkten. I många svenska kommuner finns

---

¹⁵ Handbok för Kriminalvårdens Klientutbildning, 2011:5

lärcentra som fungerar som studiemiljö och mötesplatser för vuxenstuderande. Kriminalvården har valt att använda samma begrepp för sin utbildning bland annat för att klienten ska känna igen sig och lättare hitta motsvarande verksamhet i samhället efter frigivning.

Inom klientutbildningen finns grundläggande och gymnasial vuxenutbildning och sfi men inte utbildning inom såröv. På flertalet anstalter bedrivs även yrkesinriktad utbildning, företrädesvis arbetsmarknadsutbildningar i Arbetsförmedlingens regi.¹⁶ På många anstalter finns också möjlighet att bedriva högskolestudier.¹⁷ Under år 2011 deltog totalt 85 klienter i högskoleutbildning och under året har 669 personer påbörjat någon yrkesinriktad utbildning.¹⁸

2.1.1 | Planering av verkställighet

För den som är dömd till fängelse eller har fått en icke frihetsberövande påföljd ska verkställigheten utformas så att den förbygger återfall och underlättar anpassningen till samhället. Kriminalvården har ansvar för att intagna får en lämplig sysselsättning under tiden i anstalt. Efter samråd med den intagne upprättar Kriminalvården en individuellt utformad verkställighetsplan (VSP) som anger vilka konkreta åtgärder som ska vidtas under verkställigheten. Där finns också en plan för frigivningsskedet.

VSP:n ska identifiera vilka risker, behov och förutsättningar som finns i varje enskilt fall och baseras på en risk- och behovsbedömning. Planens utformning beror bland annat på strafftidens längd, risken för återfall i brott eller allvarlig misskötsamhet och den dömdes motivation till förändring. Konkreta åtgärder är exempelvis deltagande i något av Kriminalvårdens brotts- och missbruksrelaterade program, behandling eller studier. Det är frivilligt att delta i studier. En intagen på anstalt kan bedriva studier inom sfi, grundläggande och gymnasial vuxenutbildning samt yrkesutbildning och högskoleutbildning.¹⁹

2.1.2 | Säkerhet

Säkerheten är mycket viktig inom Kriminalvården. En hög säkerhet är enligt Kriminalvården nödvändig för att kravet på samhällsskydd ska uppfyllas men också en förutsättning för bland annat en god omvårdnad och ett aktivt påverkansarbete. Säkerhetsarbetet består förutom av den fysiska och tekniska säkerheten av olika regelverk, instruktioner och rutiner samt av tillgång till personal. Dessutom är en del av säkerheten att personalen har ett förhållningssätt som bygger på respekt för den enskildes integritet och samhällsskydd.²⁰

---

¹⁶ Yrkesinriktad gymnasial utbildning finns inom den kommunala vuxenutbildningen. Men på de granskade anstalterna ges inte några sådana yrkesinriktade kurser. Arbetsmarknadsutbildningarna i Arbetsförmedlingens regi omfattas inte av Skolinspektionens granskning.

¹⁷ Anstalternas högskolestuderande är inskrivna i distansstudier som leds från något av landets lärosäten. Dessa studerande ingår inte i Lärcentrums lärares utbildningsuppdrag och de omfattas heller inte av Skolinspektionens granskning.

¹⁸ Kriminalvårdens årsredovisning för år 2011, www.kriminalvarden.se

¹⁹ Kriminalvårdens årsredovisning för år 2011, www.kriminalvarden.se

²⁰ Se Säkerhet, faktablad från Kriminalvården 2012, www.kriminalvarden.se

Anstalterna har olika säkerhetsklassificeringar, från år 2012 finns tre säkerhetsklasser 1-3.²¹ Anstalter med hög säkerhetsklass har ett yttre skalskydd medan klass 3-anstalter ofta saknar detta. Vidare sker förflyttningar inom anstalterna på olika sätt beroende på säkerhetsklass. En del av säkerheten är att alla intagna oavsett anstaltens säkerhetsklass saknar tillgång till Internet.

2.1.3 | Lärcentrums lokaler

De lokaler som Lärcentrum disponerar varierar stort mellan anstalterna. Exempelvis skiftar antalet studierum och lokalernas utrustning liksom tillgången till referenslitteratur och så kallade InIT-datorer²². Även möjligheten att utnyttja bibliotekstjänst varierar. Gemensamt är dock att studiemiljön är enkel och anpassad för vuxna som bedriver individuella studier. Det är vanligt att det finns enskilda studieplatser och därutöver studierum med konferensmöblering. Lärcentrums lokaler används också av eventuella högskolestuderande. Det varierar huruvida dessa studerande sitter avskilt eller tillsammans med övriga.

2.1.4 | Lärarnas undervisning, utbildning och kompetensutveckling

Undervisningen bedrivs av lärare, anställda av Kriminalvården och med en av de sex rektorerna som chef. Antalet lärare inom landets klientutbildning bestäms utifrån det totala antalet klientplatser. Nyanställningar av lärare sker utifrån ett lokalt eller regionalt behov men vid val av lämplig ämneskompetens hos läraren ska hänsyn tas till vilken kompetens som behövs i ett nationellt perspektiv. Lärarna verkar i en miljö, anstalt eller häkte, vars övriga verksamhet leds av en kriminalvårdschef. Denne är liksom rektorn underställd regionchefen.

Lärarna ingår i ett nationellt lärarnätverk och har både ett lokalt och ett nationellt undervisningsuppdrag. De arbetar i tre olika lärarroller; som ämneslärare för lokala studerande (så kallade närstuderande) och ämneslärare för distansstuderande som finns i lärcentra vid andra anstalter samt handledare för lokalt studerande som studerar kurser på distans.

I stort sett samtliga lärare har lärarutbildning och utbildning för den ämnesundervisning de bedriver. 80 procent har gymnasielärarutbildning. Lärarnas erfarenhet av undervisning varierar. Några har nyligen slutfört sin lärarutbildning men drygt hälften uppger att deras erfarenhet av undervisning är sex år eller mer.

De flesta lärare anser att de har kompetens för den undervisning de bedriver men många efterfrågar trots det ytterligare kompetensutveckling, exempelvis inom specialpedagogik och distansundervisning. Lärarna erbjuds kontinuerligt olika kompetensutvecklande insatser, flera av dessa är generella och omfattar samtliga lärare i landet eller i en region. Kompetensutvecklingsfrågor diskuteras i rektorsgruppen och fokus sätts på ett område i taget. Exempelvis har samtliga regioner arbetat med att stärka lärarnas kompetens för att undervisa personer med olika inlärningssvårigheter, tillvägagångs-

---

²¹ Vid Skolinspektionens verksamhetsbesök i anstalter fanns istället fem säkerhetsklasser A-E

²² Datorer med tillgång till klientutbildningens intranät, benämnt Nätcentrum. Förkortningen InIT står för intagnas IT

sättet har däremot varierat. Lärare har också möjlighet till viss individuell kompetensutveckling, bland annat studerar flera lärare specialpedagogik inom lärarlyftet och flera deltar i utbildning för att kunna undervisa inom sfi.

2.2 | Klientutbildningens omfattning och resultat

Skolinspektionen har från klientutbildningen vid Kriminalvårdens huvudkontor fått in uppgifter avseende de kursdeltagare²³ som lärarna undervisar inom vuxenutbildningen. Med kursdeltagare avses här både kursdeltagare som lärarna undervisar lokalt och kursdeltagare som lärarna undervisar på distans. Lärarna är också handledare för lokala studerande som läser kurser på distans men dessa ingår inte i sammanställningen. De tre tabeller som återfinns nedan är baserade på detta underlag.

2.2.1 | Omfattning av vuxenutbildning

Vid Skolinspektionens besök i lärcentra vid utvalda anstalter under hösten 2011 varierar antalet och andelen klienter inskrivna i studier stort. Flest studerande var det i anstalten Kumla i Region Mitt, där var 130 klienter inskrivna i studier. Störst andel klienter i studier har ungdomsanstalten Luleå, vid Skolinspektionens besök studerade 8 av 9 intagna. Lägst andel klienter inskrivna i studier inom vuxenutbildningen har anstalten Tillberga i Region Mitt, där studerar enbart sex procent. Orsaken till att andelen klienter som studerar varierar kan vara flera. Vad beträffar Tillberga så producerar anstalten trähus, detta innebär ett stort behov av arbetskraft vilket medfört att antalet studieplatser har minskat. Den genomsnittliga andelen studerande inom vuxenutbildningen vid granskade anstalter är 30 procent.

Det sammanlagda antalet kursdeltagare inom klientutbildningen har ökat över åren 2008-2011. Störst var ökningen mellan 2008 och 2009. Samtliga år har lärarna flest kursdeltagare inom den gymnasiala vuxenutbildningen, andelen kursdeltagare är där för samtliga fyra år över 75 procent. Se tabell 1.

Tabell 1: Antal och andel kursdeltagare som undervisats under respektive år – förändring över tid

Antal och andel kursdeltagare (kd) under året								
	2008		2009		2010		2011	
	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %
Svenskundervisning för invandrare (sfi)	378	8,4	692	9,2	756	10,1	682	9,1
Grundläggande vuxenutbildning	705	15,7	1050	14,1	1086	14,7	1068	14,3
Gymnasial vuxenutbildning	3410	75,9	5689	76,6	5612	75,3	5714	76,6
Totalt	4493	Tom	7431	Tom	7454	Tom	7464	Tom

Källa: Uppgifter baserade på underlag från Kriminalvårdens huvudkontor, 2011-11-21 och 2012-04-18

²³ En studerande som läser två kurser parallellt utgör två kursdeltagare.

2.2.2 | Resultat avseende slutförda kurser och kursavbrott

Det totala antalet deltagare som slutfört kurs har ökat; från 1054 kursdeltagare år 2008, till 2186 år 2011. Även andelen slutförda kurser har ökat. År 2011 var andelen slutförda kurser inom sfi 35 procent. Det betyder att av de 682 kursdeltagare som undervisats i kurs inom sfi detta år, slutförde 236 samma år. Se tabell 1 och 2.

Inom grundläggande vuxenutbildning var andelen slutförda kurser samma år 16 procent och inom gymnasial vuxenutbildning 31 procent. För samtliga fyra år är andelen slutförda kurser lägst inom grundläggande vuxenutbildningen. Se tabell 2.

Tabell 2: Antal och andel kursdeltagare som slutfört kurs de undervisats i under året – förändring över tid

Antal och andel ²⁴ kursdeltagare som slutfört kurs under året								
	2008		2009		2010		2011	
	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %
Svenskundervisning för invandrare (sfi)	131	34,7	219	31,6	258	34,1	236	34,6
Grundläggande vuxenutbildning	94	13,3	114	10,9	133	12,2	169	15,8
Gymnasial vuxenutbildning	829	24,3	1398	24,6	1690	30,1	1781	31,2
Totalt	1054	23,5	1731	23,3	2081	27,9	2186	29,3

Källa: Uppgifter baserade på underlag från Kriminalvårdens huvudkontor, 2011-11-21 och 2012-04-18

Andelen kursavbrott varierar mellan åren. Under de tre senaste åren har drygt varannan kursdeltagare inom grundläggande vuxenutbildning avbrutit kurs som de undervisats i under året. Exempelvis betyder detta att 580 av de 1080 kursdeltagare som undervisades år 2011 i kurser inom grundläggande vuxenutbildning, gjorde kursavbrott det året. Se tabell 1 och 3.

Inom sfi har drygt var tredje kursdeltagare avbrutit kurs de tre senaste åren medan kursavbrotten minskat inom den gymnasiala vuxenutbildningen mellan åren 2009-2011. Se tabell 3.

²⁴ Andel kursdeltagare i tabell 2 är relaterad till det antal kursdeltagare som undervisats av regionens lärare under respektive år, det vill säga till antalet kursdeltagare i tabell 1.

Tabell 3: Antal och andel kursdeltagare som avbrutit kurs som de undervisats i under året – förändring över tid

Antal och andel ²⁵ kursdeltagare som avbrutit kurs under året								
	2008		2009		2010		2011	
	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %	Antal kd	Andel kd %
Svenskundervisning för invandrare (sfi)	69	18,3	232	33,5	263	34,8	229	33,6
Grundläggande vuxenutbildning	279	39,6	565	53,8	575	52,9	580	54,3
Gymnasial vuxenutbildning	1023	30,0	2426	42,6	2320	41,3	2147	37,6
Totalt	1371	30,5	3223	43,5	3158	42,4	2956	39,6

Källa: Uppgifter baserade på underlag från Kriminalvårdens huvudkontor, 2011-11-21 och 2012-04-18

Av tabell 2 och 3 framgår också att det är fler kursdeltagare som avbryter kurs än som slutför, detta gäller samtliga fyra år. Exempelvis var det år 2011, 770 kursdeltagare fler som gjorde kursavbrott jämfört med antalet kursdeltagare som slutförde kurs.

I den sammanställning över orsaker till avbrott som inkommit till Skolinspektionen från klientutbildningen vid Kriminalvårdens huvudkontor listas flera orsaker till att kurser avbryts. År 2010 var de två vanligaste orsakerna till avbrott frigivning respektive motivationsbrist.²⁶ Ungefär en fjärdedel av kursavbrotten detta år berodde på bristande motivation och knappt en tredjedel på frigivning. Enligt sammanställningen är andra avbrottsorsaker exempelvis byte av sysselsättning, ändrad studieplan och förflyttningar.

Det skulle kunna vara så att de klienter som avbryter kurs på grund av frigivning slutför kursen inom samhällets kommunala vuxenutbildning men om detta har Kriminalvården ingen information. Det finns också inom klientutbildningen en strategi att även klienter med kort verkställighet ska kunna påbörja studier under anstaltstiden. Detta eftersom påbörjade studier anses öka chansen att studierna fortsätter efter frigivningen. Detta tillvägagångssätt kan också ha betydelse för antalet kursavbrott och vara en del av förklaringen till dessa.

”... påbörjade studier anses öka chansen att studierna fortsätter efter frigivningen.”

2.2.3 | Klientutbildningens resultat och den nationella statistiken

Klientutbildningen redovisar sina resultat exempelvis som antal kursdeltagare som slutfört kurs som de undervisats i under året, oavsett vilket år studierna påbörjades. De resultat som redovisas i Skolverkets nationella statistik för motsvarande utbildning inom den kommunala vuxenutbildningen och sfi, är framtagna på liknande sätt. Därmed kan, enligt Skolinspektionen, vissa jämförelser göras mellan klientutbildningens resultat och resultat redovisade i Skolverkets nationella statistik på riksnivå.

²⁵ Andel kursdeltagare i tabell 3 är relaterad till det antal kursdeltagare som undervisats av regionens lärare under respektive år, det vill säga till antalet kursdeltagare i tabell 1.

²⁶ Detta gäller för de utbildningar som ingår i Skolinspektionens granskning.

Inom klientutbildningen slutförde år 2010, tolv procent av kursdeltagarna kurser inom grundläggande vuxenutbildning medan 65 procent av kurserna slutfördes inom kommunal vuxenutbildning (Komvux). Motsvarande uppgifter för gymnasial vuxenutbildning är för klientutbildningen 30 procent och 73 procent för Komvux. Resultatet för sfi är mer lika. 34 procent slutförda kurser inom klientutbildningen och 37 procent för kurser inom sfi i riket. Dessa jämförelser antyder att klienter i lägre grad än andra vuxenstudenter slutför påbörjade kurser. Vidare kan resultatet tolkas som att det i lärmiljön på anstalt finns faktorer som kan ha positiv påverkan på genomförandet av sfi-studier. En förklaring skulle kunna vara att studerande i anstalt, vistas i en svenskspråkig miljö dygnet runt.²⁷

Kurser studeras på distans i högre utsträckning inom klientutbildningen än inom den kommunala vuxenutbildningen. Detta skulle kunna ha betydelse för resultatet. Dock är det enligt Skolverket inom den kommunala vuxenutbildningen endast en marginell skillnad i resultat mellan andelen slutförda distanskurser och andelen slutförda kurser benämnda "ej distanskurser".

---

²⁷ Se statistik på www.skolverket.se och tabell 2 på föregående sida.

3 | Granskningens resultat

I detta rapportavsnitt presenterar Skolinspektionen kvalitetsgranskningens resultat utifrån frågeställningarna:

- Genomförs ett systematiskt arbete för att motivera klienter att påbörja studier?
- Utredds klientens individuella förutsättningar och behov?
- Genomförs undervisningen med hänsyn till klienternas individuella förutsättningar och behov?

Efter en kort inledning beskrivs resultatet i tre områden där varje område kan ses representera ett led i en process. Avsnitten inleds med en kort beskrivning och ett sammandrag av vad som framkommit inom området i granskningen. Därefter beskrivs resultatet mer genomgripande. På vissa ställen namnges några av de besökta anstalterna som exempel avseende det som beskrivs. Detta utesluter dock inte att det är fler än de namngivna som arbetar på liknande sätt.

Inledning

Skolinspektionens granskning visar att de intagna som studerar inom vuxenutbildningen under verkställigheten är nöjda med möjligheten att kunna studera. De ser studierna som en viktig och meningsfull sysselsättning. Detta framgår av både intervjuer och enkäter. En studerande skriver i den studerandeenkät som Skolinspektionen genomfört i samband med granskningen: "Lärcentrum är en intellektuell frizon, där vi alla medverkande, har en möjlighet att visa oss från en bättre sida mot varandra, samt möjligheten att göra något vettigt med den tid vi tillbringar här." Det uttalas också förhoppningar

att den påbörjade utbildningen ska kunna leda till fortsatta studier eller nytt jobb efter verkställighetens slut och även till en förändrad livssituation.

Kriminalvården har en tydlig ambition med sin klientutbildning och strävan efter en likvärdig och nationellt samordnad utbildning är påtaglig. Detta visar sig bland annat genom att det bedrivs vuxenutbildning i samtliga granskade anstalter, om än i olika omfattning. Vidare har intagna med studieplats till-

”... det finns goda förutsättningar för att de studerande ska få en bra undervisning.”

gång till ett betydande antal kurser och med utbildade lärare med varierande ämneskompetens finns goda förutsättningar för att de studerande ska få en bra undervisning, både lokalt och på distans. Det finns också flera gemensamma dokument utarbetade för att tydliggöra att klientutbildningen är nationellt sammanhållen, exempelvis en så kallad Handbok för Kriminalvårdens Klientutbildning (2011:5). Resultatsammanställningar visar vidare att

klientutbildningen har haft en positiv utveckling sedan starten 2008. Antalet kursdeltagare har ökat liksom andelen slutförda kurser. Andelen kursavbrott har minskat. Se tabellerna i avsnitt 2.2.

Det finns dock enligt granskningen flera angelägna utvecklingsområden för Kriminalvården att arbeta vidare med i syfte att förbättra klientutbildningens kvalitet. Detta trots ett omfattande uppbyggnadsarbete och en positiv utveckling av de studerandes resultat. Skolinspektionens utgångspunkt i granskningen är att den utbildning som Kriminalvården väljer att anordna ska uppfylla de krav som författningarna ställer på motsvarande kommunal vuxenutbildning.

3.1 | Hur arbetar Kriminalvården för att motivera klienter att påbörja studier?

Det första granskningsområdet handlar om det motivationsarbete som görs innan en klient börjar studera. Skolinspektionen har granskat om Kriminalvården genomför ändamålsenliga insatser för att motivera klienter att studera inom verkställigheten. Med detta avses bland annat om insatserna är riktade till klienter med kort eller bristfällig utbildning. Då även tillgång till studie- och yrkesvägledning, möjlighet till validering liksom tillgång till utbildning och angelägna kurser samt antagningsförfarandet kan påverka intresset för att påbörja studier har även detta granskats.

Skolinspektionen har i samtliga sex regioner bedömt motivationsarbetet som ett viktigt utvecklingsområde. Regionerna bedriver ett visst motivationsarbete för att få klienter att börja studera men arbetet behöver förbättras. Flera personalgrupper är vanligen involverade i arbetet men det saknas en tydlig målsättning och samverkan mellan grupperna brister. Kriminalvården utvärderar som regel inte heller effekterna av genomförda åtgärder.

Huvudmannen och rektorerna behöver också, enligt Skolinspektionen, säkerställa att antagningen till kurser blir tydlig och förutsägbar för klienterna. Detta eftersom ett avslag på kursansökan, särskilt om det är svårt att förstå varför, riskerar att minska motivationen för att påbörja studier. I flertalet regioner behöver också antalet studieplatser bättre anpassas efter behoven. Bristande tillgång till utbildning för klienter med stort studiebehov och med studier i sin VSP kan minska intresset för studier.

3.1.1 | Motivationsarbetet för att få klienter att påbörja studier

Klienternas utbildningsbakgrund kartläggs i samband med inskrivningen. Lärare vid Lärcentrum och/eller annan personal inom Kriminalvården informerar om möjligheterna att studera. Det är dock ovanligt med riktade insatser i syfte att nå klienter med ofullständig skolgång, det vill säga de klienter som har störst behov av studier. Motivationsarbetet är därigenom inte ändamålsenligt i förhållande till de som Kriminalvården prioriterar för studier. Enligt handboken²⁸ ska, om urval måste göras, den som har kortast tidigare utbildning prioriteras. Klientutbildningen följer därmed de principer om urval som reglerar kommunal vuxenutbildning.²⁹ Enligt Lpf 94 har rektorn ett särskilt ansvar för att vuxna med kort eller bristfällig utbildning får stöd i att påbörja och genomföra utbildning.

Vidare utvecklar inte Kriminalvården i tillräcklig omfattning sitt arbete med att motivera klienter till att börja studera. Det finns oftast inte någon tydlig uppföljning av detta motivationsarbete och inte heller någon klar och mätbar målsättning med arbetet. När det gäller genomförda insatser, utvärderas inte effekterna.

Det finns emellertid goda exempel när det gäller arbetet med att motivera klienter men flertalet är generella och vänder sig till alla nyintagna. Exempelvis har flera lärare tagit fram ett särskilt informationsmaterial som anslås och delas ut. Besök i Lärcentrum kan ingå i klienternas introduktion och det förekommer att lärare regelbundet besöker avdelningarna för att informera muntligt om studiemöjligheterna. Det finns också exempel på mer riktade insatser. Enligt Kriminalvårdens årsredovisning för år 2011 ingår som en del i myndighetens ungdomssatsning att Lärcentrum ska erbjuda alla ungdomar (18-21 år) ett studiesamtal tidigt i verkställigheten. Detta sker dock inte på alla granskade anstalter. Men i exempelvis Ystad arbetar lärarna dessutom uppsökande mot klienter i denna åldersgrupp och i bland annat anstalten Helsingborg har kontaktpersonerna³⁰ ett ansvar för att motivera intagna som tillhör en prioriterad grupp till att påbörja studier. Lärarna i Högsbo bokar in studiesamtal för samtliga intagna under 25 år och i Skogome samverkar lärare och vårdare för att med gemensam strategi motivera prioriterade klienter till utbildning.

I anstalten Kalmar sker en kontinuerlig uppföljning av vilka klienter som är i studier genom att kriminalvårdsinspektören, rektorn och lärarna varje månad går igenom samtliga intagna för att kontrollera om de som tillhör prioriterade grupper studerar. De av dessa som inte studerar bokas in för samtal med lärare.

”... ovanligt med riktade insatser i syfte att nå klienter med ofullständig skolgång ...”

3.1.2 | Personalens inställning och samverkan viktig för motivationsarbetet

Motivationsarbetet är enligt rektorerna viktigt och de påtalar vikten av att hela Kriminalvården arbetar med att motivera klienter i behov av studier till att studera under verkställigheten. Rektorer beskriver också ett behov av att öka kunskapen om klientutbildningen hos all personal. Detta arbete pågår också

²⁸ Handbok för Kriminalvårdens Klientutbildning (2011:5)

²⁹ 3 kap 8 § förordning (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning

³⁰ Varje intagen har en av anstaltens kriminalvårdare som sin kontaktperson.

men det sker vanligen utan systematik, dock ska information om klientutbildning och lärcentra ingå i utbildningen av alla nyanställda.

Även samverkan och samarbete mellan lärare och annan personal i anstalten lyfts fram som viktigt i motivationsarbetet för studier, av flera lärare och kriminalvårdschefer. Klienternas kontaktperson fyller här en viktig funktion och kan ha en avgörande betydelse för om klienten bestämmer sig för att studera. Rektorer betonar också vikten av att personal från Lärcentrum kommer in i ett tidigt skede och deltar vid bedömningen av klientens sammantagna behov av studier, behandling och arbete under hela verkstälighetstiden. Men det varierar mellan anstalterna hur mycket lärarna deltar i detta arbete. I exempelvis Region Nord framhålls i anstalterna Haparanda och Luleå en väl fungerande samverkan mellan lärare och annan personal, medan lärarna i Saltvik efterlyser större möjligheter att synliggöra utbildningens roll och betydelse.

Det räcker dock inte med att lärarna vid Lärcentrum motiverar klienterna. Skolinspektionen vill framhålla vikten av att klienter upplever att samtlig personal vid anstalten visar att studier är viktiga. En majoritet av de som besvarat Skolinspektionens studerandeenkät anser att personal på Lärcentrum försöker motivera till studier, men det finns också exempel på svar på öppna frågor i enkäten som gör gällande att övrig personal inte anser att studier ska prioriteras. Följande kommentar från en studerande speglar detta: "Lärcentrum är bra men problemet är att personalen på anstalten inte tycker att intagnas studier ska prioriteras så folk får vänta länge på att komma och prata med lärarna, om de får börja studera alls."

3.1.3 | Validering kan förkorta studietiden och öka motivationen

Alla vuxna har erfarenheter, kunskaper och kompetens som de skaffat sig på olika sätt. Därför är det när en vuxen ska utbilda sig viktigt att utgå från vad personen redan från början har med sig för att studietiden inte ska bli onödigt lång. Validering är en process som innebär en strukturerad bedömning, värdering, dokumentation och erkännande av kunskaper och kompetens som en person har oberoende av hur de förvärvats.³¹ Prövning handlar till skillnad från validering om möjligheten att få betyg på en viss kurs inom vuxenutbildningen. Utan möjlighet till validering och med begränsad tillgång till prövning riskerar studietiden att bli onödigt lång och mindre effektiv utifrån den enskildes mål med studierna.

Granskningen visar att en klients studiebakgrund kartläggs i samband med inskrivningen. Inom klientutbildningen saknas dock möjlighet till validering genom en ordnad process där befintliga kunskaper bedöms och erkänns. Det finns undantag. I anstalten Salberga har det, enligt lärare, förekommit att studerande genomgått validering inom området vård och omsorg. Inom klientutbildningen kan, enligt klientutbildningsansvarig, prövning ske i alla kurser där det finns lärare. Dock visar granskningen att det finns begränsningar i denna möjlighet. Bland annat beroende av att en klient som vill genomgå prövning ansöker om en kursplats på samma sätt som övriga och blir antagen om det finns plats.

Med ökad möjlighet till validering och prövning inom klientutbildningen skulle studietiden förmodligen kunna kortas ner för vissa studerande. Detta

---

³¹ Ds 2003:23

skulle kunna ha positiv effekt på motivationen till att påbörja studier under verkställigheten eftersom målet med studierna då kommer närmare.

3.1.4 | ”SYV visade vilka vägar jag kan gå för att nå mitt mål”

Rubriken är ett uttalande från en av de studerande som Skolinspektionen intervjuade som visar att samtalet med studie- och yrkesvägledaren, SYV, upplevdes som både informativt och värdefullt. Men långt ifrån alla klienter har kontakt med SYV innan studierna påbörjas. Det ingår vanligen inte i rutinerna att klienter ska ha ett studievägledande samtal med SYV innan de börjar studera inom klientutbildningen. I studerandeenkäten uppger 40 procent av de svarande att de hade kontakt med studie- och yrkesvägledare innan de började studera i anstalt eller häkte.

Klienter saknar tillgång till Internet och är därmed förhindrade att på egen hand söka information om olika studievägar. De är därför särskilt beroende av att den information de får om olika utbildningar är korrekt. Inom klientutbildningen är det lärarna som avgör om det finns behov av kontakt med SYV eller om läraren själv kan svara på frågor. Detta medför en risk att klienten inte får adekvat studie- och yrkesvägledning. Tillvägagångssättet ställer också särskilda krav på lärarnas kompetens.

Vanligen används telefon i kontakterna med SYV men också de InIT-datorer som finns i Lärcentrum kan användas i kontakten. Klienter antagna till studier kan ta kontakt med vägledarna via enskilda studierum i klientutbildningens intranät, det så kallade Nätcentrum. Under år 2011 genomförde de båda studie- och yrkesvägledarna tillsammans drygt 1200 studievägledande samtal, enligt uppgift. Majoriteten av samtalen var med klienter som på sin anstalt lämnat in en så kallad hemställan om studier. Flera samtal genomförs också med personer i häkten. Det varierar stort mellan regionerna och anstalterna i vilken omfattning SYV konsulteras, exempelvis kom 35 procent av vägledarnas samtal år 2011 från Region Stockholm.

Vägledningssamtal är viktiga för studieplaneringen. I granskningen är det uppenbart att det inom klientutbildningen finns studerande som saknar en tydlig planering med sina studier. Exempelvis har en studerande som Skolinspektionen samtalat med under sin tid i anstalt tagit betyg i 19 olika kurser på gymnasial nivå utan att dessa ingått i någon plan. En bristande studie- och yrkesvägledning kan leda till att klienter inte väljer kurser utifrån sina behov och sin kunskapsnivå i relation till målet med studierna, utan exempelvis istället väljer att studera kurser som finns tillgängliga lokalt.

Det finns enligt granskningen en medvetenhet om dessa risker i regionerna vilket exempelvis lett till att alla klienter som planerar att studera i anstalten Saltvik i Region Nord ska ha kontakt med studie- och yrkesvägledare innan de börjar. Samma intention finns för klienter i anstalter tillhörande Region Stockholm vilket också avspeglar sig i att många av studie- och yrkesvägledarnas samtal är med klienter i denna region. Lärarna i Kristianstad Centrum har uppmärksammat att studie- och yrkesvägledarna riskerar att bli en resurs enbart för de som är i studier. Därför påminner de via mail kriminalvårdarna om att alla klienter kan kontakta SYV.

Under hösten 2011 har det inom klientutbildningen tagits fram ett centralt dokument där skillnaden mellan SYV:s studie- och yrkesvägledning och lä-

”Vägledningssamtal är viktiga för studieplaneringen.”

rarnas studie- och yrkesorientering beskrivs. Detta dokument tydliggör vilka frågor som lärarna lämpligen kan diskutera med den studerande och vilka frågor de istället ska överlåta till SYV.

3.1.5 | Tillgång till studieplats och utbildning viktigt för motivationen

Tillgång till studieplats i anstaltens Lärcentrum är en förutsättning för studier inom klientutbildningen. Granskningen visar att möjligheten att studera riskerar att bero mer på i vilken anstalt den intagne vistas än på studiebehovet. Antalet studieplatser varierar mellan de granskade anstalterna. Platsantalet utgår inte från en aktuell behovsanalys utan det är istället undervisningslokalerens beskaffenhet och anstaltens säkerhetsrutiner som styr, i detta har kriminalvårdschefer en viktig roll.

Även omfattningen av undervisningstillfällen påverkar hur många intagna som kan få tillgång till studier och detta varierar stort i granskade lärcentra. Vissa lärcentra håller öppet sex timmar per dag, fem dagar i veckan och både under för- och eftermiddagar. Andra är åtkomliga för studerande endast vid några tillfällen per vecka. Öppettiderna styrs av antalet lärartjänster. En lärartjänst medför att anstaltens Lärcentrum ska kunna vara öppet 15 timmar per vecka men enligt granskningen stämmer inte detta med öppettiderna i alla lärcentra. Hur många studerande som deltar vid de olika undervisningstillfällena varierar, men vanligen är det runt tio studerande.

Granskningen visar att det upprättas lokala väntelistor om behovet av studieplatser överskrider tillgången. Vid flera lärcentra är det vid Skolinspektionens verksamhetsbesök kö. I något fall består kön av 60 personer. Enligt Skolinspektionen är det viktigt att studierna planeras utifrån de intagnas behov och att antalet studieplatser motsvarar efterfrågan. Detta innebär att Kriminalvården behöver tydliggöra för klienter med studiebehov när underverkställigheten som studier kan bedrivas. Att klienter förespeglas studier genom att placeras i kö utan att veta när det kommer att finnas en studieplats i Lärcentrum kan minska deras motivation för att påbörja studier.

Många klienter byter anstalt under sin verkställighet. Organisationen av klientutbildningen ska säkerställa att klienter med pågående studier kan fortsätta studera trots förflyttning till annan anstalt. Exempelvis har de företräde till studieplats. Enligt granskningen kan de allra flesta fortsätta sina pågående studier på den nya anstalten.

Enligt klientutbildningens handbok är klientutbildningen till för alla intagna oavsett bakgrund och dom, men granskningen visar att detta inte alltid stämmer. Det saknas tillgång till kurser inom sårsvux trots att det är känt att det finns personer i svenska fängelser som har någon form av utvecklingsstörning.³² Tillgången till utbildning för personer som ska utvisas efter avtjänat straff är inte likvärdig över landet. Exempelvis har klienter med utvisning i domen i vissa regioner enbart möjlighet att studera kurser inom sfi och engelska, medan de i andra har tillgång till samma kursutbud som övriga. Undervisningen sker företrädesvis på svenska vilket i praktiken utgör ett hinder för klienter som inte behärskar detta språk.

---

³² Holmberg, 2007

3.1.6 | Otydlig antagning och brist på kursplats kan minska studieintresset

Antagning till kurser inom klientutbildningen sker kontinuerligt och på två olika sätt, beroende på om den kursansökan avser finns tillgänglig lokalt. Kurser i ämnen som lärarna i Lärcentrum är utbildade för att undervisa i kan studeras lokalt genom närutbildning, övriga kurser tillgängliggörs genom distansutbildning.

Lärarna antar till lokala kurser som de själva undervisar i, om det finns studieplats i Lärcentrum och om de bedömer att de har utrymme för nya kursdeltagare. Om det inte finns plats upprättas enligt lärarna vanligen köllistor. Om prioritering måste ske vid den lokala antagningen uppges oftast unga personer och personer med kort tidigare utbildning ha högst prioritet. Antagningen inrapporteras regelbundet till klientutbildningens centrala administratörer för registrering i det administrativa stödsystemet.

En klient som har studieplats i Lärcentrum kan också ansöka om kurser som bedrivs av lärare som finns i andra lärcentra. Till dessa kurser, även benämnda distanskurser, sker antagningen centralt av administratörerna vid klientutbildningen på huvudkontoret. Om det vid denna antagning finns flera sökande till ett begränsat antal kursplatser tillämpas Kriminalvårdens prioriteringsregler. En kursplats blir nationellt tillgänglig när en lärare meddelat till klientutbildningens administratörer, att en kursdeltagare slutfört eller avbrutit kurs.

Enligt Skolinspektionen säkerställer inte två olika system för antagning till samma kursplatser en likvärdig och rättvis antagning, även om antagningsprioriteringarna enligt Handbok för Kriminalvårdens Klientutbildning ska vara desamma.

Det kan även missgynna vissa studerande, exempelvis de som på distans behöver studera kurser som det är stor efterfrågan på. I samtliga regioner finns studerande som inte fått plats till kurser de ansökt om att få studera på distans, vissa har fått avslag ett flertal gånger. Efterfrågan på exempelvis kurser inom företagsekonomi och vissa moderna språk är betydligt större än tillgången, detta beror på att det varit svårt att rekrytera lärare med utbildning i dessa ämnen. En studerande som inte fick söka kursplatser skriver: "Jag fick inte studera de ämnen jag sökte, jag sökte tyska och företagsekonomi, men fick svenska och historia."

Antagningen till så kallade distanskurser kan av klienterna uppfattas som slumpartad. Visserligen har klientutbildningen täta ansökningstillfällen och vid varje antagningstillfälle tillämpas prioriteringsreglerna men det gäller också för klienterna att ha turen att ansöka vid rätt tillfälle. Exempelvis kan en klient A ha sökt till en kurs och fått avslag flera gånger medan annan klient B som har turen att söka första gången vid ett tillfälle då en ledig plats just har uppstått kan bli antagen direkt. Detta trots att klient B kanske har lägre antagningsprioritet jämfört med klient A som vid tidigare antagningstillfällen fått avslag.

Problemet med att antagningsprocessen inte är helt tydlig för de intagna har också uppmärksamats av Brottsförebyggande rådet (Brå). I delrapporten om yrkesutbildning i anstalt (2009:21) framgår att antagningen till yrkesutbildning³³ av de intervjuade klienterna beskrivs som godtycklig. Brå visar också, i linje med Skolinspektionen, att efterfrågan på utbildningsplatser är större än tillgången och påtalar att detta kan behöva ses över.

"Antagningen till så kallade distanskurser kan av klienterna uppfattas som slumpartad."

³³ Detta avser arbetsmarknadsutbildning, som inte ingår i förordning om utbildning vid kriminalvård i anstalt (2007:152)

3.1.7 | Kursutbud utifrån behov kan öka motivationen att studera

Att det i kursutbudet finns passande kurser är viktigt för intresset att börja studera. Det mest avgörande för att inte söka utbildning var enligt den nordiska kartläggningen av intagnas utbildningsbakgrund och studiebehov att utbildningsutbudet var dåligt eller saknades. Exempelvis uppgav intagna att de saknade möjlighet till yrkesutbildning.³⁴ Denna kartläggning är från år 2007 och genomfördes innan organisationen av den nuvarande klientutbildningen.

Inom klientutbildningen kan de intagna ansöka om kurser inom vuxenutbildningen från den gemensamma kurskatalogen. Kursutbudet har utökats allt eftersom Kriminalvården anställt lärare med olika utbildning. År 2011 består utbudet av cirka 100 kurser, till övervägande del teoretiska kurser på gymnasial nivå men det finns också kurser på grundläggande nivå och inom sfi samt några orienteringskurser. De yrkesinriktade kurser som finns i kurskatalogen är inom vård och omsorg.

Två tredjedelar av de studerande som besvarat enkäten anser att de kan studera de kurser de behöver. Men det framkommer också en önskan om ett bredare kursutbud, exempelvis fler datakurser och möjlighet att läsa karaktärsämneskurser med yrkesinriktning. En studerande som helst hade velat slutföra sina påbörjade studier men istället studerar annat skriver: "Det finns inte möjlighet för mig att fullfölja mina påbörjade studier till elektriker inom Kriminalvården så jag läser engelska för jag vill lära mig mer". Detta pekar på att kursutbudet behöver ses över och anpassas ytterligare efter de studerandes behov.

I Region Väst och Region Mitt pågår ett utvecklingsarbete för att kunna ge yrkesutbildningar inom klientutbildningen. Detta arbete sker genom en samverkan mellan lärcentra och arbetsdrift.

3.2 | Hur utreds studerandes behov och förutsättningar och påverkar detta utformningen av utbildningen?

Det andra granskningsområdet gäller om Kriminalvården inför studiestarten har rutiner för att kartlägga och dokumentera klienternas eventuella inlärningssvårigheter och behov av stöd i studierna samt om orsaker till svårigheterna utreds. Granskningen omfattar också om denna information om individen påverkar utformningen av utbildningen.

Granskningen visar att Kriminalvården gör en kartläggning utifrån klientens uppgifter, men då det saknas riktlinjer riskerar kvaliteten i arbetet och i dokumentationen att bli beroende av enskilda lärares bedömningar. Utredning av orsaker till inlärningssvårigheter sker i ringa omfattning.

Skolinspektionen gör bland annat bedömningen att rektorerna behöver se till att det skapas en systematik i arbetet med att kartlägga och dokumentera de studerandes eventuella inlärningssvårigheter och behov av stöd.

Möjligheten till individuell studieomfattning behöver enligt Skolinspektionen ses över, då granskningen visar att denna möjlighet beror på i vilken anstalt klienten vistas. Vidare konstaterar Skolinspektionen att de individuella

---

³⁴ Kriminalvården 2007

studieplanerna inte är utarbetade i enlighet med författningarnas krav. Detta medför exempelvis att studietakten riskerar att bli obestämd för den studerande.

3.2.1 | Kartläggning genom samtal

Lärarna kartlägger vid det inledande studiesamtalet eventuella inlärnings-svårigheter och behov av stöd med hjälp av klientens egna uppgifter. Inom klientutbildningen finns ett uttalat ställningstagande att inte använda olika tester för att synliggöra exempelvis läs- och skrivsvårigheter. Istället utgör samtalet grunden i kartlägningsarbetet och utgångspunkten är att den vuxne själv vet mest om sin problematik.

Kartläggning som läggs upp på detta sätt kan, då det saknas en gemensam beskrivning av vad som ska ingå i ett sådant samtal, bli beroende av enskilda lärares insatser. Inom klientutbildningen saknas även en gemensam mall för vilka frågor som ska ställas för att synliggöra eventuella inlärnings-svårigheter. Flera lärare uppger att de undviker att fokusera på tidigare studiesvårigheter med hänsyn till att många studerande kan ha en negativ erfarenhet av tidigare skolgång. Med en sådan utgångspunkt riskerar utbildningen att inte utformas utifrån den enskildes behov och förutsättningar såsom författningarna kräver. Risk finns också att den uppmärksamhet som enligt läroplanen ska ägnas åt elever som av olika anledningar har svårigheter i studierna förbises.³⁵

Studier liksom svårigheter och särskilda behov ska enligt lärarna dokumenteras i VSP:n och i den individuella studieplanen. Detta krav på dubbel dokumentation upplever lärarna som tidskrävande och de individuella studieplanerna uppges komma i andra hand.

På de allra flesta granskade anstalter genomförs inga utredningar av orsaker till inlärnings-svårigheter. Detta trots att forskning visar att många klienter kan ha neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som kan leda till misslyckanden i studier. Men vid några anstalter exempelvis Kristianstad och Kristianstad C genomförs vid behov särskilda ADHD-utredningar. Ett antal studerande har därmed fått adekvat hjälp för att genomföra sina studier och det framkommer även exempel där medicinering skapat förutsättningar för framgångsrika studier. Även i Norrtälje, där det pågår ett flerårigt forskningsprojekt med Karolinska institutet, har ADHD-behandlingen visat sig ha positiva effekter på klienters studiekoncentration. I Region Väst finns vid flera lärcentra möjlighet för studerande att få orsaker till exempelvis läs- och skrivsvårigheter utredda.

3.2.2 | Varierande möjlighet till individuell studieomfattning

En klients studieomfattning, heltid eller deltid, fastställs i VSP:n och framgår av den individuella studieplanen. Utgångspunkten är halvtidsstudier men på flertalet granskade anstalter kan klienter även studera i annan omfattning. Enligt en klientutbildningspraxis får en studerande, oavsett studieomfattning, studera högst tre kurser samtidigt. Det går vanligen att kombinera studier under verkställigheten med deltagande i arbetsdrift och behandling. Men

---

³⁵ Lpf 94, 2.1 Kunskaper, Riktlinjer

enligt granskningen finns ingen samverkan mellan de olika åtgärderna, exempelvis studier och programverksamhet.

Det ska vara klientens sammanvägda behov som avgör vilka åtgärder som ska ske under verkställigheten. Detta innebär exempelvis att en klients studiebehov kan få stå tillbaka för andra behov som Kriminalvården prioriterar högre, exempelvis deltagande i behandlingsprogram. Vidare framgår att behovet av studier bedöms på olika sätt på olika anstalter och att kriminalvårdschefer och kriminalvårdsinspektörer förefaller ha stor betydelse för vilken omfattning och status studierna får vid anstalterna.

Granskningen visar att det även är annat än klientens behov som styr möjligheten till individuell studieomfattning. På några anstalter är behovet av arbetskraft särskilt stort och antalet studieplatser därmed mycket begränsade liksom studieomfattningen för de som studerar. En klients studiebehov kan även få stå tillbaka av få öppettider i Lärcentrum eller av att intresset och behovet av studier är så stort bland anstaltens intagna att för att fler ska beredas studieplats får ingen studera mer än deltid. Drygt hälften (53 procent) av de studerande som besvarat enkäten menar att de har kunnat påverka hur många timmar de ska studera varje vecka. Även organisationen påverkar studiemöjligheten. I exempelvis anstalten Mariefred finns bara möjligheten att studera på en av avdelningarna. Detta medför att samtliga intagna på just den avdelningen studerar på heltid oavsett om de har ett sådant studiebehov eller inte.

De studerande är påtagligt nöjda med att kunna studera under verkställigheten men många påtalar behovet av mer studietid för att hinna med planerade studier och slippa känna stress över tiden. En studerande som skulle vilja ha en mer flexibel studieomfattning, anpassad efter eget behov skriver i enkäten: "Jag vill ha möjligheten att studera på heltid samt kunna studera fler än tre ämnen i taget för att få tiden att räcka till. Och för att hinna med så mycket som möjligt medan jag är villig och har motivationen."

Med en mer individuell och flexibel studieomfattning anpassad efter varje persons behov och förutsättningar skulle studierna förmodligen kunna bli mer effektiva. Studerande med stort studiebehov kan med ökad effektivitet komma längre i sina planerade studier under anstaltsvistelsen och de med ett mer avgränsat studiebehov kan studera under en kortare tidsperiod. En effekt på sikt skulle kunna bli att fler klienter ges möjlighet att studera.

”... behovet av studier bedöms på olika sätt på olika anstalter ...”

3.2.3 | En obestämd studietakt kan minska effektiviteten

Studietakten är individuell men granskningen visar att den sällan dokumenteras. I de individuella studieplaner som utarbetas för alla studerande inom klientutbildningen anges ofta tiden fram till villkorlig frigivning i den övergripande tidsplanen. Den tänkta studieinsatsen anges vanligen varken i form av så kallade verksamhetspoäng som författningen³⁶ kräver eller med planerade start- och slutdatum på kursnivå. Detta trots att kravet även tydliggörs i handboken³⁷. Men i anstalten Svartsjö i Region Stockholm påtalar lärare särskilt tydligt vikten av att studerande även har ett mål i form av ett slutdatum för en kurs och att det i sig även kan påverka motivationen att genom-

³⁶ 2 kap. 13 § Förordning (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning

³⁷ Handbok för Kriminalvårdens Klientutbildning (2011:5)

föra studier. Att lärare i den anstalten tycker att detta är viktigt avspeglar sig också i de individuella studieplanerna.

Utän en tydlig och dokumenterad planering för en viss prestation inom en given tidsram, riskerar studietakten att för den studerande bli obestämd och kravlös. Studierna kan tolkas som att de sker på löpande tid och konsekvensen kan bli att studerande tappar både motivation och styrfart. En bristande planering kan medföra att studietiden inte utnyttjats tillräckligt effektivt. Även lärarnas möjlighet att följa upp hur studierna framskrider minskar. Dessutom ökar risken för att kurserna inte hinner slutföras före frigivningen, trots att detta datum varit känt redan då studierna planerades. Att en vanlig orsak till kursavbrott inom klientutbildningen är frigivning framkommer av inkommen dokumentation. Med en tydligare och mer bestämd studietakt skulle förmodligen fler studerande komma längre i sina påbörjade studier under anstaltstiden och fler kurser skulle även kunna slutföras.

3.2.4 | Små möjligheter till anpassad utformning av utbildning

Granskningen visar att utbildningen i låg grad är anpassad efter individens behov och förutsättningar, exempelvis avseende hur studietiden förläggs. Hur många undervisningstillfällen per vecka som en studerande deltar i och vilka, varierar och beror delvis på behov kopplade till individen. Exempelvis föreliggande säkerhetsrisker och övriga sysselsättningar. Längden på studiepassen är däremot lika för alla studerande, vanligen mellan 1,5 till 3 timmar. Många studerande orkar inte studera koncentrerat under hela studiepassets längd, trots detta är det av säkerhetsskäl mycket svårt att göra individuella anpassningar. Bland annat beroende av att förflyttningar inom flera av anstalterna sker med ledsagare och utifrån ett fastlagt schema. I exempelvis anstalten Kalmar är dessutom undervisningspassen av organisatoriska skäl särskilt långa, där omfattar förmiddagspassen 4,5 timmar.

Långa och tidsmässigt fastlagda studiepass i kombination med små möjligheter till variation av arbets sätt och arbetsformer leder till att långt ifrån alla studerande utnyttjar sin studietid i Lärcentrum effektivt. En studerande som inte upplever att tiden är produktiv skriver: "Vi sitter och pratar när vi kommer till skolan. Det är det enda vi gör mellan oss som är intagna. När det gäller utbildningen så är tiden endast de första fem minuterna."

"... utbildningen är i låg grad anpassad efter individens behov och förutsättningar ..."

Granskningen visar dock att det på flera anstalter men långt ifrån alla finns en viss flexibilitet och möjlighet till individuella lösningar. Generellt sett gäller att studier ska bedrivas i Lärcentrums lokaler men det förekommer att studerande, om särskilda behov föreligger, kan studera exempelvis i det egna bostadsrummet.

Det framgår vidare att det på vissa anstalter görs personliga scheman för att förbättra den enskildes studiesituation och att enstaka studerande med heltidsstudier tillfälligt kan studera i lägre omfattning om de skulle behöva delta i en annan programverksamhet. I anstalten Kristianstad Centrum tar lärarna hänsyn till när på dagen, förmiddag eller eftermiddag, som den studerande har lättast för att lära när det individuella schemat bestäms. Det finns också flera exempel där lärarna försökt göra anpassningar för studerande med koncentrationssvårigheter. I flertalet lärcentra kan studerande vid behov studera i enskilt rum och i bland annat anstalten Borås finns möjlighet till

avskärningar. Dessutom använder studerande i flera lärcentra som koncentrationsstöd hörlurar med musik.

Det framkommer också att lärare tillsammans med studerande när tiden för villkorlig frigivning närmar sig gör justeringar i den individuella studieplanen utifrån vilka möjligheter till studier som finns efter anstaltsvistelsen. Det kan exempelvis handla om att byta ut en pågående eller planerad kurs, för att bättre matcha den långsiktiga studieplaneringen med det kursutbud som finns inom kommunens vuxenutbildning. Så arbetar exempelvis lärarna i anstalten Nyköping. Det finns också i vissa anstalter, bland annat Skenäs i Region Öst, möjlighet för den som vill hinna slutföra en viss kurs att i slutet av anstaltstiden få utökad studieomfattning.

3.3 | Hur anpassas undervisningen efter studerandes förutsättningar och behov?

Det tredje granskningsområdet riktar in sig på vad som sker under studiernas gång. Skolinspektionen har här granskat lärarnas undervisning och om den anpassas efter de studerandes förutsättningar och behov avseende innehåll, arbetssätt och arbetsformer. Även de studerandes delaktighet och på vad sätt de studerande ges stöd och motivation att genomföra planerade studier har undersökts, liksom rektorns arbete för att utveckla klientutbildningen.

I samtliga sex regioner har Skolinspektionen bedömt undervisningens anpassning som ett angeläget utvecklingsområde liksom det regionala kvalitetsarbetet. Det sker vanligen en anpassning av innehållet i kurserna efter de studerandes tidigare kunskaper i ämnet. Arbetsformer och arbetssätt är dock överlag generella och inte individuellt anpassade.

Även arbetet med att ge stöd till studerande med svårigheter i sina studier behöver utvecklas liksom stödet till distansstuderande. Lärarna är överlag uppmuntrande och stödjande gentemot de studerande men enligt granskningen genomför de sitt undervisningsuppdrag på olika sätt och med varierande kvalitet. Vidare har de sex regionerna kommit olika långt i utvecklingen av sitt kvalitetsarbete. I flertalet regioner utgör exempelvis inte resultatet av undervisningen en tydlig utgångspunkt i utvecklingsarbetet.

3.3.1 | Flertalet lärare uppmuntrar och stöttar

Granskningen visar att lärarna inom klientutbildningen överlag är engagerade och arbetar medvetet med att stimulera de studerande till att genomföra sina studier. Men då det saknas gemensam dokumentation för lärarnas arbete med att få de studerande att behålla motivationen, riskerar insatserna att bli beroende av enskilda lärares engagemang.

Lärarna är som regel uppmuntrande både i förhållningsätt och agerande. De allra flesta visar en tillit till de studerandes förmåga att lyckas med sina studier och informerar kontinuerligt om studieframgångar och utvecklingsbehov. En nöjd studerande skriver i enkäten: "Jag har aldrig tyckt om att studera men med hjälp av mina lärare har jag orkat, de uppmuntrar och stöttar mig".

Runt tre fjärdedelar av de studerande, 72 procent, instämmer i enkätens påstående: Om det tar emot att studera stöttar lärarna mig i att fortsätta. Detta enkätresultat visar alltså att det finns flera studerande som inte tycker att lärarna är ett stöd vid motgångar. Lärarna uppger att de, om motivationen

sjunker hos någon studerande, genomför så kallade motivationssamtal. Ett sådant samtal kan exempelvis leda till förändringar i den studerandes individuella studieplan för att förbättra den enskildes studiesituation. Men det finns också lärare som har en mer passiv inställning. De menar exempelvis att möjligheten att studera i Lärcentrum alltid är öppen för den som är intresserad och att ett kursavbrott därför inte är något problem. Följden kan bli att dessa lärare låter bli att stötta när studierna känns tunga.

Ett aktivt arbete för att stärka de studerandes motivation för att genomföra pågående studier beskrivs däremot av lärarna i bland annat anstalten Täby. Utgångspunkten är positiv förstärkning där framsteg och mål som den studerande hitintills uppnått tydliggörs. Dessutom söker lärarna, om studiemotivationen brister, upp den studerande på avdelningen och pratar även med berörd kontaktman.

En studerande skriver i enkäten: "Är man motiverad så klarar man att studera helt enkelt." Detta citat illustrerar det som både studerande och personal påtalar, nämligen vikten av att den studerande har en egen motivation och drivkraft för studiernas genomförande. Även följande citat från en kriminalvårdschef speglar detta: "Det är relativt lätt att få studerande till Lärcentrum men det är svårt att genomföra individuella studier då de kräver stor självdisciplin." Citatet antyder att många studerande behöver ett tydligt lärarstöd i genomförandet av utbildningen.

Det finns vanligen inga skriftliga rutiner, vare sig nationella eller regionala för hur lärarna ska motivera de studerande att genomföra studierna och för vad exempelvis ett så kallat motivationssamtal kan innehålla. Undantaget är Region Nord, där finns generella riktlinjer som beskriver hur lärarna ska arbeta för att upprätthålla de studerandes motivation. Att i samtliga regioner ha tydliga rutiner för lärarnas arbete med att stärka motivationen under studiernas gång, kan säkerställa att detta motivationsarbete blir systematiskt och likvärdigt. Den studerandes egen drivkraft är viktig men lärarna behöver ge stöd även när det tar emot, detta trots att motivationsbristen kanske inte beror på problem direkt kopplade till studierna.

"Är man motiverad så klarar man att studera helt enkelt."

3.3.2 | Lärarnas undervisning har varierande kvalitet

Lärarna arbetar vid undervisningstillfällena i Lärcentrum både som ämneslärare och handledare. Av observationer framkommer inga stora skillnader i hur lärarna arbetar i sina båda roller, utan de delar sin tid mellan de studerande och undervisar samt handleder utifrån uppkomna behov. Det finns lärare som har en planering för vad de ska samtala om med respektive studerande vid undervisningstillfället men det finns också lärare som intar en mer passiv hållning och väljer att vänta in de studerandes eventuella frågor. Väntetiden kan lärare delvis tillbringa i sitt arbetsrum. Dessa lärare förefaller utgå från att studerande som efterfrågar deras stöd ska söka upp dem där. En studerande som önskar mer tillgängliga lärare skriver i enkäten: "Lärarna behöver närvara oftare i klassrummet inte bara vara på sina kontor. De behöver visa mer existens."

"Jag är min egen lärare" är ett studerandecitat som beskriver hur studerande uppfattar undervisningen. Det är de studerande som med sina frågor till lärarna leder undervisningen, men långt ifrån alla studerande är aktiva i detta. En studerande skriver: "Alla får inte den hjälp eller närvaro utav lärarna

som de behöver." Detta uttalande bekräftas av observationer och intervjuer som visar att de studerandes förmåga att själva ta initiativ och själva avgöra när de behöver hjälp för att komma vidare i sina studier varierar stort. Det finns studerande som trots att de "kört fast" inte signalerar att de har behov av hjälp eller söker upp läraren. Istället sitter de av tiden eller ägnar sig åt annat.

Studerande som inte har förmågan att leda sitt eget lärande får med avaktande och passiva lärare inte det stöd och den stimulans som de behöver i sina studier. Många av de som studerar inom Kriminalvården har misslyckats i tidigare studier och många har bristande studieteknik och självförtroende när det gäller studier.³⁸ Ett mer aktivt och uppsökande förhållningssätt från alla lärare skulle underlätta för denna grupp studerande att lyckas i sina pågående studier. Hattie (2009) menar bland annat att lärare behöver vara instruktiva, påverkande samt aktivt och passionerat engagerade i undervisning och lärande.

3.3.3 | Individuellt arbete dominerar

Vid Skolinspektionens observationer dominerar individuellt arbete med lärobok och olika arbetsuppgifter. Datorn används som arbetsverktyg, vanligen för textproduktion men även vissa datorbaserade övningar används exempelvis vid studier i sfi. Vid endast några tillfällen har Skolinspektionen observerat exempelvis undervisning eller studier i grupp.

Gruppundervisning förekommer också enligt intervjuer ytterst sällan, trots att både lärare och studerande uttrycker ett sådant behov. Det finns inom klientutbildningen ett ställningstagande att gruppundervisning inte ska förekomma. En förklaring som anges är säkerhetsskäl, en annan är att gruppundervisning skulle bli ett hinder för studiernas flexibilitet. Flera studerande påtalar svårigheter med att bedriva enskilda studier och uppger att de saknar tillgång till en grupp att diskutera kursinnehållet med. Studerande menar även att de, i vissa kurser och arbetsuppgifter, för att få djupare kunskap och förståelse behöver bryta sina åsikter mot andras.

Även forskning visar att interaktionen har en avgörande roll när studerande tar till sig information och gör den till sin egen kunskap. Säljö (2000) menar att lärandet inträffar i dialog mellan två eller flera individer eller i samspel med läromedel. Dialog, samspel, interaktion är alltså nycklar i processerna som leder till kunskap. En studerande berättar att han på eget initiativ tog med sig frågor om miljö till sitt boende och att det blev bra diskussioner där. I Skolverkets kunskapsöversikt avseende grundskolan "Vad påverkar resultatet i svensk grundskola: en kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer", påtalas bland annat att individualisering i betydelsen individuellt arbete kan ha ett negativt samband med elevernas studieresultat. Enligt kunskapsöversikten finns i forskningen stöd för att en innehållsrig individualisering det vill säga en variation i innehåll och anpassning till elevers olika förutsättningar och behov, och elevernas inflytande i lärandet verkar positivt på resultatet, medan arbetsformen eget arbete inte gör det. Vidare framgår att det finns indikationer på att lärares variation i förklaring av innehållet gynnar fördjupat lärande.

"Flera studerande påtalar svårigheter med att bedriva enskilda studier ..."

³⁸ Se Litteraturoversikt 1, bilaga 5

För att bättre möta de studerandes olika behov och varierande sätt att lära, behöver enligt Skolinspektionen gängse arbetssätt och arbetsformer utmanas. Exempelvis behöver klientutbildningen arbeta för att hitta former för att öka de studerandes möjlighet att lära i samspel med andra. I detta sammanhang kan de möjligheter som finns i studiemiljön i Lärcentrum användas.

"Jag skulle verkligen uppskatta om lärarna här kunde få möjlighet att undervisa oss studerande i gammal hederlig tavelundervisning." är ett uttalande från en studerande som visar att det finns önskemål om andra arbetssätt och arbetsformer. Många studerande efterfrågar lärargenomgångar och påtalar att det finns så kallade whiteboardtavlor som aldrig används. Av observationer framgår dock att det finns lärare som har engagerande och förtydligande genomgångar med enskilda studerande. Exempelvis har läraren i anstalten Luleå utarbetat en metod med fokus på visualisering. Under de lärande diskussionerna mellan studerande och lärare växer illustrerande skisser fram för att visa händelseförlopp och åskådliggöra olika situationer.

3.3.4 | Läroboken styr

För att underlätta vid bland annat anstaltsbyte och då lärare slutar, har ämneslärarna inom klientutbildningen enats om vilka läroböcker som ska användas i de olika kurserna. Detta har beslutats av ansvariga och den valda litteraturen finns att tillgå i varje Lärcentrum. Av lärarintervjuer framgår att det inte är tydligt för alla lärare vilken funktion detta beslut har eller i vilken utsträckning det behöver följas.

Inom klientutbildningen har läroboken en särställning. De studerande får inte använda Internet och tillgången till referenslitteratur och tidskrifter via exempelvis bibliotek är mycket begränsad. Vanligen har de studerande vid behov tillgång till en dator men datorkapaciteteten räcker inte till för att kursmaterial i form av ljudfiler och rörliga bilder ska kunna tillgängliggöras med godtagbar kvalitet. Detta medför att det exempelvis är svårt för studerande att vid inläringen använda vissa pedagogiska program och olika typer av media, detta lyfts fram som hindrande särskilt vid språkstudier.

Avsaknaden av information via Internet påtalaras som ett stort problem av många studerande, både i intervjuer och som egen kommentar i enkäten: En studerande visar sin frustration genom att skriva: "Varför kan inte en begränsning av Internet, typ en plattform med begränsning för användning av olika sidor vara möjlig i studier? Det är ju 2011!" Enligt uppgift från rektorer och klientutbildningsansvarig planeras ett pilotprojekt för att testa möjligheten med begränsad Internetanvändning, i linje med det som efterfrågas i citatet, på en öppen anstalt i varje region.

3.3.5 | Låg grad av anpassad undervisning och begränsad delaktighet

Granskningen visar att undervisningen är generellt upplagd. Den är i låg grad anpassad till studerandes individuella behov och förutsättningar. Upplägget går ut på att alla studerande förutsätts lära bäst genom att studera läroboken enskilt och besvara uppgifter skriftligt och vid behov ställa frågor

och diskutera med läraren. Möjligheten till alternativa arbetssätt och arbetsformer är starkt begränsad liksom möjligheten för studerande att använda exempelvis olika former av media i sin inläring. Den valda arbetsformen och en begränsad tillgång på kursmaterial leder till att alla studerande är hänvisade till att lära genom att läsa och skriva, trots att forskning³⁹ menar att ett kommunikativt arbetssätt är en framgångsfaktor. I en studie från år 2005 framkommer att unga intagna presterade bättre om de mötte lärare som presenterade innehållet muntligt och då de själva gavs möjligheten att presentera sina kunskaper muntligt.⁴⁰

”... studerande är hänvisade till att lära genom att läsa och skriva ...”

Även om denna kvalitetsgranskning visar att undervisningen i samtliga regioner behöver bli mer anpassad efter studerandes behov och förutsättningar så finns det goda exempel avseende detta. Inom klientutbildningen finns synsättet att studietiden i en kurs inte ska ägnas åt redan befästa kunskaper och föråldrigt utan åt det som saknas utifrån kursmålen. Många lärare arbetar efter detta, bland annat lärarna i anstalten Fosie i Region Syd. Utgångspunkten för denna innehållsliga anpassning är det samtal som lärarna har med varje studerande inför kursstart. Enligt intervjuade lärare ger den fastställda arbetsformen, enskilda studier, en särskild stor flexibilitet avseende detta.

Vidare framgår att även graden av anpassningar vad gäller läromedel varierar mellan lärarna. Det finns exempel där inga anpassningar sker överhuvudtaget utan att läroboken ska läsas ”från pärm till pärm”. Men det finns också kurser där undervisande lärare utifrån den studerandes behov och intresse kompletterar med ytterligare läromedel, arbetsblad, tidningsartiklar och med utskrift från aktuella Internetsidor.

Det är för studiernas genomförande viktigt att den studerande känner delaktighet och har ett verkligt inflytande över arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll. Granskningen visar att det varierar i vilken mån lärarna gör de studerande delaktiga i kursplaneringen och att deras möjlighet att påverka exempelvis arbetssätt och arbetsformer är mycket begränsad. Den fastställda arbetsformen och det läroboksstyrda arbetssättet förefaller bli ett hinder för de studerandes inflytande och delaktighet. Men det finns goda exempel, i bland annat Luleå uppmuntrar läraren de studerande att vara delaktiga och påverka innehållet i undervisningen. Även i exempelvis Svartsjö bjuds de studerande in att påverka kursplaneringen utifrån sina individuella önskemål.

3.3.6 | Mer av lärarnas tid som stöd för studerande med svårigheter

Stödet till studerande med svårigheter i studierna är en central del för klientutbildningen att beakta i arbetet med att skapa goda förutsättningar för de studerande att nå målen med utbildningen. Det är viktigt att inläringssvårigheter klarläggs och bemöts med olika lärarinsatser. För detta krävs även att lärarna har kompetens för att undervisa personer med olika former av inläringssvårigheter och kunskaper om hur de kompensatoriska hjälpmedel som finns ska användas. Det är också betydelsefullt att genomförda insatser

³⁹ Statens institutionsstyrelse (2001)

⁴⁰ Sheridan och Steele-Dadzie (2005)

följs upp och utvärderas för att bland annat säkerställa att varje studerande får det stöd den behöver.

Inom klientutbildningen finns en arbetsgrupp för specialpedagogiska frågor som består av minst en specialpedagog eller annan representant från varje region. Gruppen ska bedriva ett aktivt utvecklingsarbete och bidra till likvärdighet inom klientutbildningen. Representanterna har som uppgift att sprida medvetenhet och kompetens kring ett specialpedagogiskt arbetssätt. I detta ingår exempelvis besök på lärcentra för att informera om de olika typer av stöd som finns tillgängliga inom klientutbildningen. Arbetsgruppen har även tagit fram rutiner för det specialpedagogiska arbetet och beskrivit förhållningssättet. Av granskningen framgår dock att det är mycket oklart om dessa rutiner följs av alla, eller ens de flesta lärare.

Många lärare upplever att de inte har tillräcklig specialpedagogisk kompetens för att kunna ge studerande i behov av särskilt stöd en god undervisning. De kan visserligen kontakta personer i arbetsgruppen för att få handledning men det varierar i vilken utsträckning lärarna använder sig av denna möjlighet. Det är även oklart för några lärare vilken hjälp som finns att få.

”Lärarna uppger att studerande i behov av särskilt stöd får mer tid.”

En fjärdedel av de studerande uppger i Skolinspektionens enkät att de upplever att de har svårigheter när de ska lära sig saker. Av dessa instämmer knappt 60 procent i att de får extra stöd och hjälp av lärarna och ungefär 40 procent tycker att lärarna har försökt ta reda på orsaken till svårigheterna. Lärarna uppger att särskild hänsyn tas till studerande i behov av särskilt stöd. Stödet ges ofta i form av mer lärartid och lärare påpekar också att studerande med inlärningssvårigheter kan behöva längre kurstid.

För att skapa en bra studiesituation för vuxna med studiesvårigheter och funktionsnedsättning kan olika typer av stöd behövas. Specialpedagogiska skolmyndigheten beskriver bland annat att vuxna kan behöva stöd för att organisera studierna och stöd för att komma igång eller avsluta arbetet. En del kan också behöva språk- och skrivstöd. Det finns även tekniska hjälpmedel som kan vara till hjälp för personer med olika studiesvårigheter.⁴¹

Vid samtliga besökta anstalter med lärcentra finns olika kompensatoriska hjälpmedel men vid Skolinspektionens besök användes i stort sett inga alternativa verktyg eller anpassade läromedel. Detta skulle kunna bero på det inte finns behov, men det kan också bero på att lärarna inte har tillräcklig kunskap om hur dessa ska användas. Det senare skulle kunna förklaras av att representanter från den specialpedagogiska arbetsgruppen, vid tiden för denna granskning, inte hunnit besöka alla lärcentra. Granskningen visar vidare att det inte sker någon systematisk uppföljning eller utvärdering av de insatser som ges till studerande som har svårigheter med utbildningen, varken av lärare eller av rektorer.

---

⁴¹ Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättning. Information om stödinsatser. Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2009

3.3.7 | Stödet till distansstuderande varierar i kvalitet

Distansstudier är vanligt inom klientutbildningen, 64 procent av de som besvarat studerandeenkäten uppger att de studerar en eller flera kurser på distans. De flesta studerande uppger att möjligheten att nå målen i en kurs är lika god vid distansundervisning som vid närundervisning. Det är betydligt viktigare vilken lärare som bedriver distansundervisningen än var i landet läraren befinner sig.

Den som studerar på distans har dels en distanslärare, dels en lärare i Lärcentrum som handledare. Läraren i Lärcentrum ska tillhandahålla praktiskt stöd, ge studietekniskt stöd och följa upp att studierna går framåt samt förmedla kontakten med ämnesläraren. Granskningen visar att flertalet lärare känner en osäkerhet kring vilket pedagogiskt uppdrag de har i handledarrollen. Exempelvis påtalar lärare svårigheter med att handleda studerande i sfi. Lärare har på eget initiativ stärkt sin kompetens i matematik för att bättre kunna handleda i detta ämne. Av observationer framgår också att det varierar hur aktiva handledarna är. Vissa arbetar uppsökande medan andra avvaktar att den studerande själv ska signalera ett handledningsbehov. Vid tidpunkten för Skolinspektionens granskning pågår ett arbete i rektorsgruppen med att i dokument förtydliga de olika lärarrollerna.

Studerande framhåller att även ämnet de studerar har betydelse för hur väl det fungerar med distansstudier. Kurser inom sfi och matematik lyfts fram som svåra. Flera studerande önskar att ha en matematiklärare i varje Lärcentrum. En studerande skriver: "Det borde vara en mattelärare på varje anstalt eftersom det är svårt att studera matte på distans, speciellt när det kommer till exemplen eller förklaringar med matematiska termer."

Lärare påtalar också svårigheter med att bedriva distansundervisning i sfi-kurser. I Region Väst finns en målsättning att varje Lärcentrum ska ha en lärare med kompetens inom sfi, detta beror på att rektorn uppmärksammat att det inom sfi finns problem med distansundervisning framförallt när det gäller alfabetisering och kurs A. Det framgår dock inte av denna granskning att den uttalade målsättningen i Region Väst beror på att andelen kursdeltagare inom sfi är större där jämfört med övriga regioner eller att resultatet av utbildningen skulle vara sämre.

Framgångsrika distansstudier präglas enligt forskningen av en väl fungerande interaktion mellan studerande, ämneslärare och handledare. Den studerande är, för en god utveckling av förståelsen, beroende av snabb och säker återkoppling på frågor och uppgifter.⁴² Inom klientutbildningen kommunicerar distanslärare och studerande framförallt via telefon och mail till det virtuella studierum som finns för varje kursdeltagare i Nätcentrum. Även vanlig postgång används och fungerar som ett komplement.

Lärarna ska ha telefonkontakt med sina distansstuderande varje vecka, men detta sker inte alltid. Läraren kan av olika skäl bli förhindrad att ta kontakt på planerad tid och den studerande är kanske inte på plats i sitt Lärcentrum då läraren ringer. Det senare kan bero på att den studerande istället deltar i en programverksamhet, har andra arbetsuppgifter den aktuella dagen, har ändrat sitt studieschema eller kanske plötsligt bytt avdelning eller anstalt. Detta utan att distansläraren meddelats. Det händer också vecko-kontakten hindras av andra orsaker, exempelvis för att lärarens och den dis-

⁴² Rekkedal (1983, 1985, 2011). Se även Litteraturoversikt 2, bilaga 6.

tansstuderandes schema inte överensstämmer. En studerande skriver: "Jag har bara skola en gång i veckan och kan inte ringa läraren när jag behöver." Även lärare med arbetsschema som möjliggör kontakt med distansstuderande bara vid några få tillfällen per vecka påtalas som hinder i studierna.

Skolinspektionen har i granskningen lyssnat på flera telefonsamtal mellan lärare och distansstuderande. Samtliga lärare är uppmuntrande i sin framtoning men omfattningen och kvaliteten i samtalen varierar stort. Vissa lärare genomför korta avstämmande samtal för att checka av eventuella frågor medan andra lärare har längre väl förberedda telefonsamtal med tydligt syfte och mål. Dessa lärare vinnlägger sig om att i samtalet även bidra till ökad förståelse av ämnet. Även studerande anser att telefonsamtalen har olika kvalitet. Följande citat belyser att samtalen inte alltid känns tillfredställande för den studerande: "Att ha distanslärare försvårar möjligheten att ventilerat diskussionsfrågor. Det ges alldeles för lite tid med läraren, allting känns pådrivande och jag upplever distanslärarna som stressade."

"Både lärare och studerande påtalar ett behov av utveckla formerna för distanskommunikationen."

Både lärare och studerande påtalar ett behov av utveckla formerna för distanskommunikationen. De önskar att med hjälp av webb-kamera eller videolänk kunna ses virtuellt i realtid. Detta för att stärka det didaktiska samtalet med en mer personlig kontakt men också för att kunna använda illustrationer och skisser vid diskussioner och genomgångar. En studerande skriver: "Saknar den personliga kontakten med mina distanslärare. Har endast telefonkontakt engång per vecka, önskar hellre ha en webb-kontakt, där man kan se varandra och exempelvis visa uppgifter och lösningar på Whiteboard." Enligt rektorer och lärare hindrar Kriminalvårdens säkerhetssystem användningen av andra former för distanskommunikation.

Studerande uppger även att de inte alltid får information om att distansläraren har en längre ledighet. Detta kan leda till att de skickar frågor och inlämningsuppgifter utan att få återkoppling på flera veckor och utan att veta varför. Men även här skiljer det mellan lärarna, det finns också de som noggrant förbereder de studerande på sin ledighet.

Förutom distanslärare och handledare finns även ett skriftligt studiematerial som stöd i distansstudierna. Detta tillgängliggörs i det virtuella studierum som varje studerande har i Nätcentrum. Dessa så kallade studiehandledningar varierar i omfattning och innehåll. Vissa är skrivna för att i fysisk frånvaro av en lärare organisera studierna, tydliggöra mål och krav, väcka intresse och stödja förståelsen för ämnet samt även uppmuntra och motivera den studerande. Men det finns också exempel där studiehandledningarna är en lista av uppgifter och sidhänvisningar till läroboken, med få kopplingar till kursplanernas mål, betygskriterier och studerandes olika behov, intressen och erfarenheter. Det finns inom klientutbildningen inga gemensamma riktlinjer för hur en studiehandledning ska utformas, men däremot pågår i Region Mitt diskussioner om att ta fram en gemensam mall som stöd i lärarnas arbete.

Forskning om distansundervisning påtalar vikten av teamarbete för att nå goda resultat, även samarbete mellan lärare och mellan personer med olika kompetens, betonas i sammanhanget.⁴³ I Region Nord har lärarna börjat samarbeta kring distansundervisningen, främst genom videoträffar. Bland annat har detta resulterat i att en lärare i Saltvik samverkar med en lärare i

---

⁴³ Levy (2003), Rathsman (2003) och Simonson et al (2009). Se vidare Litteraturoversikt 2, bilaga 6.

Luleå och de är nu exempelvis medbedömare på varandras kurser. Enligt rektor är tanken att alla lärare i Region Nord på detta sätt ska samverka med varandra eller med ämneslärare i andra regioner för att höja kvaliteten och likvärdigheten i distansundervisningen.

3.3.9 | Rektorernas arbete med att utveckla utbildningen behöver stärkas

Genom 2010 års skollag, som ska tillämpas på vuxenutbildningen från 1 juli 2012, förstärks kravet på ett systematiskt kvalitetsarbete.⁴⁴ Huvudmannen har det övergripande ansvaret för att kvalitetsarbetet kommer till stånd, men även rektorn har enligt lagen ett tydligt ansvar för kvalitetsarbetet. Rektorn ansvarar för att det på skolenhetsnivå bedrivs ett systematiskt kvalitetsarbete som består av planering, uppföljning och utveckling av utbildningen samt att detta arbete dokumenteras.⁴⁵

Granskningen visar att det systematiska kvalitetsarbetet inom klientutbildningen behöver stärkas både på lokal och på regional nivå. De sex regionerna har kommit olika långt i utvecklingen av sitt kvalitetsarbete men överlag utgör inte de studerandes resultat en tydlig utgångspunkt, Region Nord undantaget. Enligt Skolinspektionen behöver resultatet av utbildningen sammanställas och analyseras i relation till den undervisning som bedrivs. Ett sådant underlag kan bli ett tydligt stöd i rektorernas arbete för högre måluppfyllelse. De exempel på resultatsammanställningar som Skolinspektionen redovisar i avsnitt 2.2, visar exempelvis att det finns stora variationer i resultat mellan sfi, grundläggande och gymnasial vuxenutbildning. Det är angeläget att rektorerna analyserar orsaker till detta och vidtar åtgärder. Även orsaker till kursavbrott behöver följas upp och analyseras bland annat i relation till undervisningens organisation och form.

Inom klientutbildningen finns, som nämnts tidigare i denna rapport, förutom rektorerna också en nationell funktion benämnd klientutbildningsansvarig. Klientutbildningsansvarig tar bland annat varje år tillsammans med de sex rektorerna fram en gemensam kvalitetsredovisning för Kriminalvårdens klientutbildning. Klientutbildningen beskrivs också i myndighetens årsredovisning, där redovisas bland annat vissa resultat på nationell nivå. Av årsredovisningen för år 2011 framgår exempelvis antal individer som deltagit i studier av något slag de senaste tre åren och antal fullföljda kurser samt antal studerande som tagit betyg inom grundläggande och gymnasial vuxenutbildning samt sfi. De flesta resultat visar en positiv utveckling för de tre senaste åren, dock kan noteras att antalet personer som deltagit i studier har minskat något år 2011 i jämförelse med år 2010.

Varje år utvärderar Kriminalvården sin klientutbildning med en generell enkät till alla studerande. Rektorerna följer upp resultatet av utvärderingen tillsammans med lärarna och det förekommer även att rektor i uppföljningssyfte samtalar med studerande. Rektor i Region Mitt genomför också systematiskt korta muntliga utvärderingssamtal med ett stort antal studerande, detta för att få bättre inblick i Lärcentrums dagliga verksamhet.

Rektorerna ska enligt förordningen⁴⁶ särskilt verka för att utbildningen utvecklas. Granskningen visar att det i vissa regioner pågår utvecklingsarbeten,

⁴⁴ Se Skolverkets stöd för kvalitetsarbetet. <http://www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete/ipraktiken>

⁴⁵ 4 kap. 4-6 §§ 2010 års skollag

⁴⁶ 2 § förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt

men också att det hos några rektorer finns en tveksamhet avseende vem som ska driva olika utvecklingsfrågor exempelvis bättre teknikstöd i distansundervisningen. Detta indikerar att det finns en otydlighet beträffande ansvaret inom organisationen. Klientutbildningen har, som nämnts tidigare i denna rapport, en nationellt samordnad regional organisation.

Enligt förordningen⁴⁷ ska rektorn också hålla sig förtrogen med det dagliga arbetet i verksamheten. Flera av rektorerna behöver enligt granskningen öka sin förtrogenhet med verksamheten medan andra har utvecklat ett arbetssätt för detta. Rektorerna besöker regionens lärcentra regelbundet vanligen i samband med möten med lärarna men det är bara ett par av rektorerna som följt lärarnas undervisning direkt i verksamheten. En anledning till detta kan vara att det finns rektorer som inte vill lägga sig i lärarnas arbete eftersom de anser att varje lärare "äger och driver" sin kurs i egenskap av pedagog och ämneskunnig.

Granskningen visar att det finns anledning för rektorerna att stärka sin kunskap om lärarnas arbete. Undervisningsuppdraget genomförs på olika sätt och med olika kvalitet. Det finns även en osäkerhet hos lärarna gällande hur de ska verka i sina olika roller som till exempel handledare och distanslärare. Det är även oklart för lärarna vem som exempelvis har ansvaret för att information förs vidare då en studerande byter anstalt. I flera av anstalterna arbetar endast en lärare i Lärcentrum vilket ställer särskilda krav på rektorerna vad gäller att skapa förutsättningar för samverkan och föra diskussioner om lärarnas undervisning och utbildningens utveckling.

Lärare som tillhör samma region träffas regelbundet under rektorns ledning. Det finns också nationella ämnesgrupper där en lärare från varje region representerar sitt ämne vid den årliga träffen, dessutom finns virtuella samverkansforum där lärare som undervisar i samma kurser kan diskutera och lägga in material som då blir tillgängligt för alla. Graden av samverkan varierar dock mellan olika ämnesgrupper och lärare. Av granskningen framgår inte att rektorerna ställer krav på att lärarna ska samverka i syfte att utveckla utbildningen.

---

⁴⁷ 2 § förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt

4 | Avslutande diskussion

Att utbildning under verkställigheten kan leda till att klienter kommer "Bättre ut" är otvivelaktigt. Personalen inom Kriminalvården ger som regel ett tydligt uttryck för att studier är viktigt. Många klienter är nöjda med utbildningen och signalerar en tacksamhet över att ha fått möjlighet att studera under anstaltsvistelsen. En studerande skriver: "Klientutbildningen är jätteviktig för oss som sitter i anstalt. Vi håller hjärnan igång och utbildning ger oss även möjligheter att hitta nya vägar att ta på livets resa."

Klientutbildningen har under de år som gått från starten år 2008 varit i en uppbyggnadsfas och arbetet har framförallt handlat om att etablera denna utbildningsverksamhet inom Kriminalvården. Skolinspektionen vill med denna kvalitetsgranskning bidra till utvecklingen och visar att det finns flera viktiga utvecklingsområden som Kriminalvården behöver arbeta vidare med.

Resultatredovisningar visar på en positiv utveckling. Men efter granskningen uppstår ändå frågan om Kriminalvården med sitt uppsökande arbete verkligen når klienter med kort eller bristfällig utbildning och likaså om Kriminalvården lyckas motivera de med störst behov av studier till att börja studera inom vuxenutbildningen. Utan tidiga målinriktade och ändamålsenliga motivationsinsatser för studier riskerar studieplatserna att istället upptas av de klienter som är mest studiebenägna vilket förmodligen inte är de med störst studiebehov. Studier visar att personer med låg utbildning är mer tveksamma till att söka sig till en utbildningsaktivitet där det finns risk för att de kommer att misslyckas igen.⁴⁸ Att det finns klienter med stor egen drivkraft för att studera får inte minska Kriminalvårdens ansträngning för att nå de mest prioriterade, det vill säga intagna med kort tidigare utbildning.

Vidare påtalar Skolinspektionen betydelsen av att Kriminalvården säkerställer att klienter med stort studiebehov har möjlighet att studera. Tillgången

---

⁴⁸ Se exempelvis Bandura, 1982; Cron med flera. 2005

till studier borde bero på en bedömning av den enskildes studiebehov och inte påverkas av exempelvis anstaltens behov av arbetskraft till produktionen. Det är också viktigt att alla som studerar inom klientutbildningen har ett tydligt mål med sina studier och att de utifrån detta utbildningsmål bedriver ändamålsenliga och effektiva studier det vill säga studerar "rätt" kurser. Med möjlighet till validering och en mer aktiv användning av den kompetens som studie- och yrkesvägledare besitter samt en tydlig och informativ studieplanering i överensstämmelse med målet, skulle studietiden förmodligen kunna nyttjas mer effektivt. Detta skulle i sin tur kunna leda till att den intagne vid verkställighetens slut kommit närmare sitt utbildningsmål och även är väl förberedd för att fortsätta studera efter anstaltsvistelsen.

Studierande inom klientutbildningen har i större utsträckning än andra negativa erfarenheter från tidigare skolgång som dessutom ofta varit bristfällig. I anstaltens Lärcentrum möter de en utbildningsverksamhet som till upplägg och organisation i mångt och mycket skiljer sig från den skola som de kanske misslyckats i tidigare. Detta kan vara bra och bidrar till känslan av något nytt. Det finns studerande som uttrycker att det här är den bästa "skola" de varit på. Men Kriminalvården har också ett stort ansvar för att det arbete som bedrivs inom klientutbildningen inte leder till nya skolmisslyckanden och kursavbrott. Detta är viktigt för den enskilde men också betydelsefullt ur ett samhällsekonomiskt perspektiv, eftersom utbildning minskar risken för återfall i brottslighet och ökar möjligheten till arbete.

"Tillgången till studier behöver bero på studiebehov."

Då individualisering och inflytande har positiv påverkan på studerandes resultat⁴⁹ är det angeläget att de som utformar utbildningen och planerar för undervisningens genomförande har den enskilde individen i fokus och är lyhörda för att göra ändamålsenliga anpassningar. För att åstadkomma detta behöver kunskapen om den studerande och dennes förutsättningar och behov öka väsentligt inom klientutbildningen. För Kriminalvårdens del kan detta, utöver ökad möjlighet att utreda orsaker till inlärningssvårigheter, även handla om att tydliggöra vad exempelvis ett så kallat studiesamtal ska innehålla och vilka frågor som lärarna behöver ställa för att upptäcka eventuella svårigheter. Men det handlar också om att lärarna behöver kunna arrangera bra och meningsfulla lärandesituationer för varje studerande.

Kriminalvården har ett starkt fokus på säkerhet och säkerhetsfrågor är viktiga men det finns en särskild utmaning i att kunna kombinera dessa säkerhetskrav med genomförandet av en ändamålsenlig vuxenutbildning. Kanske är det dags att utmana ståndpunkter och vissa generella beslut inom klientutbildningen som påverkar kvaliteten och som hänförs till att de är fattade av säkerhetsskäl? Skolinspektionen utgår från att den utbildning som Kriminalvården väljer att anordna har en god kvalitet genom att uppfylla de krav som författningarna ställer på motsvarande kommunal vuxenutbildning.

För att klientutbildningen inte ska leda till nya skolmisslyckanden för de studerande behöver undervisningen utvecklas väsentligt och bli mer individanpassad. Lärare som utgår från att de studerande ska fokusera på att lära sig det de inte redan kan utifrån kursmålen, borgar för en individuell anpassning av undervisningens innehåll. Men samtidigt lämnar den bestämda arbetsformen enskilda studier och det läromedelsstyrda arbetssättet litet utrymme för in-

---

⁴⁹ Skolverket (2009)

dividulla anpassningar och delaktighet. Även begränsad tillgång till lokaler, fastlagda studiepass, svag datorkapacitet och låg variation beträffande läromedel samt litet utbud av medieburet kursmaterial försvårar arbetet med att individanpassa undervisningen. Att de studerande i relativt liten utsträckning tycks ha förväntningar på att utöva ett aktivt inflytande kan också bidra till att undervisningen trots att den är individuell inte nödvändigtvis är anpassad efter de studerandes individuella behov och förutsättningar.

Många lärare inom klientutbildningen är engagerade och aktiva i sitt förhållningssätt men granskningen visar att detta inte gäller alla lärare. Flera intar en passiv lärarroll och överlåter initiativet till den studerande. Att som lärare för vuxna betona individens eget ansvar för sina studier innebär inte att man kan släppa sitt ansvar för undervisningen. Lärarna inom klientutbildningen behöver bli mer medvetna om att deras sätt att undervisa och även deras förhållningssätt, har stor betydelse för hur de studerande lyckas med sina studier. Forskning visar att det är lärarna och deras undervisning som har de starkaste effekterna på elevernas studieresultat.⁵⁰ Med en ökad och planerad samverkan lärare emellan kan det goda arbete som görs av lärare inom organisationen spridas och på sikt komma att omfatta alla.

Att få till stånd en undervisning som bidrar till att de studerande når målen med sina studier kräver också en hel del av en verksamhet i form av ett aktivt kvalitetsarbete. Kvalitetsarbetet lyfter Skolinspektionen fram som angeläget utvecklingsområde i samtliga regioner, även om granskningen visar att regionerna kommit olika långt i sitt arbete. I några regioner handlar det om att utveckla ett regionalt kvalitetsarbete medan det i andra gäller att förbättra det befintliga. Gemensamt för alla är att klientutbildningens resultat behöver vara en tydligare utgångspunkt. De studerandes resultat behöver följas upp och analyseras i relation till den undervisning som bedrivs.

Flera rektorer behöver öka sin kännedom om lärarnas undervisning och inta en mer aktiv roll i utvecklingsarbetet. Detta är särskilt angeläget då granskningen visar att exempelvis antalet kursavbrott är större än antalet slutförda kurser och att lärarna genomför undervisningsuppdraget med olika kvalitet. Den organisation som Kriminalvården valt för klientutbildningen, regionalt ansvar men med nationell samordning, minskar inte rektorns ansvar för utbildningens utveckling.

Skolinspektionens förhoppning är slutligen att denna kvalitetsgranskning av Kriminalvårdens klientutbildning ska bidra till utvecklingen. Vi tror att ett fokus på de områden som betonas i granskningen medför en förbättrad och mer ändamålsenlig klientutbildning som ökar möjligheten för studerande att lyckas med sina studier och nå uppsatta mål. Att en klient efter verkställd påföljd är bättre rustad för ett liv utan kriminalitet har mycket stor betydelse både för den enskilde individen och för samhället i stort.

---

50 Hattie, J.A.C. (2009). Visible learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London, New York: Routledge.

5 | Syfte och frågeställningar

Syftet med denna kvalitetsgranskning är att granska kvaliteten på den vuxenutbildning som bedrivs inom Kriminalvårdens klientutbildning. Såväl statliga utredningar som forskning visar tydligt att intagna i anstalt i många fall har en ofullständig eller bristfällig utbildning, samt i förhållandevis stor utsträckning inlärningsssvårigheter. Mot bakgrund av detta fokuserar granskningen på hur klienter motiveras till studier, klientutbildningens anpassning till de studerandes individuella behov och förutsättningar samt tillgången till utbildning.⁵¹

Granskningen besvarar tre huvudfrågeställningar:

- Genomförs ett systematiskt arbete för att motivera klienter att påbörja studier?
- Utredds klientens individuella förutsättningar och behov?
- Genomförs undervisningen med hänsyn till klienternas individuella förutsättningar och behov?

Dessa tre frågeställningar har konkretiserats i ett antal olika bedömningspunkter som fungerat som arbetsredskap i det utredande arbetet av varje inspektör.

---

⁵¹ Kvalitetsgranskningens fokus och frågeställningar bygger på den litteraturoversikt som Skolinspektionens enhet för analys och statistik arbetade fram i projektets inledningsskede. Denna litteraturoversikt belyser olika kvaliteter som är viktiga att ta hänsyn till och inbegripa i en kvalitetsgranskning av Kriminalvårdens klientutbildningar och dessa kvaliteter återspeglas på olika sätt i projektets fokus och frågeställningar. Se bilaga 5.

Eftersom detta är första gången som Skolinspektionen granskar Kriminalvårdens klientutbildning har ett ytterligare syfte med projektet varit att öka kunskapen om denna utbildning. Av den anledningen görs inom ramen för granskningen även en kartläggning av klientutbildningens huvuddrag. I granskningen beaktas också utbildningens form och speciella kontext, vilket främst handlar om och i så fall hur utbildningens utformning påverkas av de säkerhetsföreskrifter som omgärdar verksamheten.

6 | Metod och genomförande

I detta avsnitt beskrivs de metoder som används i kvalitetsgranskningen.

I granskningen har både kvantitativ och kvalitativ data samlats in och bearbetats. Nedan beskrivs urval, metoder och genomförande översiktligt. För en mer detaljerad beskrivning av metod och metodiska överväganden, se bilaga 3.

6.1 | Urval och avgränsningar

I projektet ingår samtliga sex regioner inom Kriminalvården. Totalt har 39 av drygt 50 anstalter med lärcentra besökts av Skolinspektionen. Granskningen har varit avgränsad till lärcentra som finns vid anstalter och inte häkten. Att inte inbegripa häkten i granskningen betingades av ett antagande om att personer i häkten befinner sig i en psykologiskt svårare situation då de ännu inte genomgått rättegång. Utöver häkten har lärcentra som saknar stationär lärare också undantagits från urvalet. Urvalet av lärcentra som i granskningen skulle besökas har gjorts av Skolinspektionens enhet för analys och statistik. Urvalet har varit kriterierelaterat, i den meningen att de enstaka lärcentra som inte haft lärare utan enbart handledare inte har ingått bland de lärcentra som urvalet gjorts ifrån. Det urval som gjorts av de lärcentra som uppfyllt kriteriet har varit slumpmässigt.

Vidare har ett antal viktiga avgränsningar gjorts i granskningen. I projektet ligger fokus på studerande inom vuxenutbildningen. Detta innebär att uppfattning och synpunkter från klienter utanför utbildning inte har samlats

in. Granskningen omfattar inte heller studerande vid de yrkesutbildningar som klassificeras som arbetsmarknadsutbildningar och högskolestuderande. Fokus har riktats mot de utbildningar som Kriminalvården får anordna enligt förordningen, det vill säga grundläggande vuxenutbildning, gymnasial vuxenutbildning och svenskundervisning för invandrare samt vuxenutbildning för utvecklingsstörda.

6.2 | Tre pilotstudier som grund för projektets genomförande

Inledningsvis genomfördes tre pilotstudier, vilket omfattade besök på totalt tre olika lärcentra vid olika anstalter. Det första besöket hade karaktären av en explorativ studie och syftade till att inhämta information om verksamheten och få en uppfattning om klientutbildningens kontext och form. Genom detta besök fick projektledningen bättre möjlighet att ta ställning till vilka metoder som skulle vara lämpliga i kvalitetsgranskningen, men besöket hade också betydelse för den fortsatta planeringen av projektet och i arbetet med att precisera frågeställningar så väl som bedömningspunkter.

Övriga två besök syftade till att pröva ett preliminärt utarbetat bedömningsunderlag, intervju- och observationsguider. Efter dessa besök reviderades dessa arbetsverktyg. Sammantaget gav de tre besöken även en bild av hur besöken lämpligen skulle dimensioneras och genomföras.

6.3 | Genomförande och datainsamling

I projektet har 39 av Kriminalvårdens anstalter med Lärcentrum besökts. Varje Lärcentrum har besökts av två inspektörer under två dagar. Dessutom har Skolinspektionen besökt Kriminalvårdens samtliga regionkontor samt genomfört intervjuer med studie- och yrkesvägledare och klientutbildningsansvarig vid Kriminalvårdens huvudkontor. Varje rektorsområde har fått ett beslut, baserat på vad som framkommit vid Skolinspektionens besök vid regionens lärcentra samt vid regionkontorsbesöket då rektor och regionchef intervjuades. Som bilagor till dessa beslut finns dels en verksamhetsrapport som beskriver och förklarar Skolinspektionens ställningstagande, dels Lärcentrumprotokoll med en beskrivning av varje besökt lärcentra utifrån granskningsområdena.

I kvalitetsgranskningen har olika metoder för datainsamling använts. Vid besöken har enskilda intervjuer genomförts med studerande, lärare och kriminalvårdschefer. Rektorer och regionchefer vid respektive regionkontor samt studie- och yrkesvägledarna och klientutbildningsansvarig vid huvudkontoret har också intervjuats. Vid varje besök har observationer av undervisning genomförts, dels av närundervisning, dels av distansundervisningen. Vad gäller det senare har denna observation skett genom att inspektörerna, om det varit möjligt vid besökstillfället, lyssnat på samtal per telefon mellan lärare och distansstuderande samt att inspektörerna tagit del av skriftlig kommunikation mellan läraren och studerande i Kriminalvårdens "Nätcentrum". Observationerna av distansundervisningen har således haft inslag av dokumentanalys.

Vidare har varje Lärcentrumbesök inletts med en rundvandring i undervisningslokalerna tillsammans med lärare. Syftet med detta har varit att bekanta sig med den fysiska och pedagogiska miljön samt att redan inledningsvis

ställa vissa frågor till lärarna av vikt för projektet och de efterföljande observationerna och intervjuerna.

I det empiriska materialet för granskningen ingår även enkäter till samtliga klienter i vuxenutbildning samt frågeformulär till samtliga lärare som undervisar vid något av Kriminalvårdens lärcentra. Genom detta har kvalitetsgranskningen kunnat breddas och sålunda inte endast inbegripa de studerande och de lärare som funnits vid besökta lärcentra. Studerandeenkäten så väl som frågeformuläret till lärarna besvarades innan besöksperioden och har både fyllt en viktig funktion i förberedelserna inför besöken och utgjort en grund för de bedömningar som gjorts av verksamheten. Detsamma gäller de verksamhetsbeskrivningar rektorn lämnat om enskilda lärcentra och om regionens klientutbildning. Inför besöken begärde Skolinspektionen även in olika dokument och resultatsammanställningar på Lärcentrumnivå och regionnivå. Dessa har också analyserats före besöken.

6.4 | Bearbetning av data och kvalitetssäkring

Som stöd och utgångspunkt för analysen av Kriminalvårdens klientutbildning har inspektörerna använt gemensamma arbetsverktyg. Dessa har bestått av, dels framtagna intervju- och observationsguider, dels ett underlag med bedömningspunkter baserade på syftet och frågeställningarna för projektet och som varje inspektör haft som utgångspunkt för sina bedömningar av verksamheten. Bedömningsunderlaget bygger, liksom projektets syfte och frågeställningar, på vad den litteraturöversikt som togs fram inför kvalitetsgranskningen visade var betydelsefullt att ta hänsyn till i en granskning av Kriminalvårdens klientutbildningar. Men också på relevant författningsstöd.

Utgångspunkten för Skolinspektionens bedömning av klientutbildningen utgörs av förordning om utbildning vid kriminalvård i anstalt (2007:152) och i tillämpliga delar, skollagen (1985:1100), förordning om kommunal vuxenutbildning (2002:1012), förordning om svenskundervisning för invandrare (1994:895), förordning om 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (SKOLFS 1994:2).⁵²

Bedömningsunderlaget har vidare syftat till att skapa förutsättningar för likvärdighet i bedömningarna av verksamheten. Ytterligare sätt att säkerställa en sådan likvärdighet har varit genom projektgruppsmöten, både inför och under projektets operativa fas. Samtliga beslut, verksamhetsrapporter och Lärcentrumprotokoll har kvalitetssäkrats. Rektorerne har också ombetts att göra en faktakontroll avseende de beskrivningar som besluten grundas på. Därigenom har rektorerne getts möjlighet att korrigera sakfel och ge viktig kompletterande information till inspektörernas beskrivning av de områden som stått i fokus.

---

⁵² Förordningen om utbildning vid kriminalvård i anstalt (2007:152) har upphävts från och med den 15 december 2011, men enligt övergångsbestämmelser ska den fortsätta att tillämpas fram till den 1 juli 2012. Nya bestämmelser om Kriminalvårdens klientutbildning finns i 2010 års skollag och förordningen om vuxenutbildning (2011:1108). Dessa är tillämpliga i sin helhet från den 1 juli 2012 och var därför inte aktuella i granskningen.

7 | Referenser

Bandura, A. (1982).	Self-Efficacy Mechanism in Human Agenda. <i>American Psychologist</i> , Vol. 37, No 2, 122-147.
Bazos, A. och Hausman, J. (2004).	Correctional Education as a Crime Control Program. Los Angeles: UCLA School of Public Policy and Social Research. Hämtat 2011-03-04 från http://www.ceanational.net/PDFs/ed-as-crime-control.pdf
Brottsförebyggande rådet (2009).	Författare: Lindahl, E; Marklund, F och Sundström, F. (2009). Sysselsättning under och efter fängelsestraff. Rapport 2009:21. Brottsförebyggande rådet.
Chapell, C. A. (2004).	Post-secondary correctional Education and recidivism: A meta-analysis of research conducted 1990–1999. <i>Journal of Correctional Education</i> , 55, 148–167.
Cron, W; Fu, Q; Slocum, J och Vandevall, D. (2005).	The Role of Goal Orientation on Negative Emotions and Goal Setting When Initial Performance Falls Short of One's Performance Goal. <i>HUMAN PERFORMANCE</i> , 18(1), 55–80.
Dalteg, A., Gustafsson, P. och Levander, S. (1998).	Hyperaktivitet är vanligt hos fängelsedömda ADHD, inte bara barndomsdiagnos. <i>Läkartidningen</i> . 1998 Volym 95, nr. 26-27:3078-80.
Dalteg, A., Rasmussen, K., Jensen, J., Persson, B., Lindgren, M., Lundqvist m fl.(1997).	Prisoners use an inflexible strategy in a continuous performance test: A replication. <i>Personality and Individual Differences</i> , 23, 1-7.
Ginsberg, Y., Hirvikoski. och Lindfors. (2010).	Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder. <i>BMC Psychiatry</i> , 10:112, online 22 December 2010 doi:10.1186/1471-244X-10-112.
Hattie, J.A.C. (2009).	Visible learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London, New York: Routledge.
Hugo, M. (2007).	Liv och lärande i gymnasieskolan. En studie om elevers och lärares erfarenheter i en liten grupp på gymnasieskolans individuella program. Dissertation No 2, School of Education and Communication, Jönköping University. Jönköping: Jönköping University Press.
Hugo, M. (2008).	From School Failure to Success – Researching eight underachievers lived experience at upper secondary school. Paper presenterat vid American Educational Research Association (AERA) den 24-28 mars, 2008 i New York, USA.

Hugo, M. (2010).	Forskning och lärande i klassrummet måste vara på riktigt. I M. Hugo och M. Segolsson. (red.). Lärande och bildning i en globaliserad värld. Lund: Studentlitteratur.
Hugo, M. (2011).	Från motstånd till framgång – Att motivera när ingen motivation finns. (In print) Stockholm: Liber.
Jensen, J., Lindgren, M., Wirsén-Meurling, A., Ingvar, D. H. och Levander, A. (1999).	Dyslexia among Swedish prison inmates in relation to neuropsychology and personality. <i>Journal of the International Neuropsychological Society</i> , 5, 452-461.
Jones, G. och Talbot, J. (2010).	No One Knows: the bewildering passage of offenders with learning disability and learning difficulty through the criminal justice system. <i>Criminal Behaviour and Mental Health</i> , 1, 1-7.
Kriminalvården (2007).	Kartläggning av intagnas utbildningsbakgrund – studiebehov. Författare: Eriksson – Gustavsson, A-L. och Samuelsson, S. Rapport 24. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
Kriminalvården (2012).	hämtad från http://www.kriminalvarden.se/Fangelse/Arbete-klientutbildning-och-behandling/Klientutbildning/
Kvale, S (1997).	Den Kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund.
Lindgren, M., Jensen, J., Dalteg, A., Wirsén-Meurling, A. och Ingvar, D. H. (2002).	Dyslexia and AD/HD among Swedish prison inmates. <i>Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention</i> , 3, 84–95.
Lochner, L. och Moretti, E. (2004).	The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self reports. <i>The American Economic Review</i> , 94, 155–189.
Levy, S. (2003).	Six factors to consider when planning online learning programs in higher education. <i>Online Journal of Distance Learning Administration</i> , 2003 - westga.edu
Moody, K. C., Holzer, C. E., Roman, M. J., Paulsen, K. A., Freeman, D. H och Haynes, M. (2000).	Prevalence of dyslexia among Texas prison inmates. <i>Tex Medicine</i> , 96(6), 69–75.
Morgan, M., och Kett, M. (2003).	The prison adult literacy survey. Results and implications. Dublin: Irish Prison Service.
Rasmussen, K., Almvik, R., och Levander, S. (2001).	Attention deficits hyperactivity disorder, reading disability and personality disorders in a prison population. <i>Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law</i> , 29, 186-193
Rathsman, I., et al. (2003).	Kvalitet i IT-stödd distansutbildning – En rapport från arbetsgruppen för kvalitetskriterier. Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning
Rekkedal, T. (1983).	The written assignments in correspondence education. Effects of reducing turn-around time. An experimental study. Australia: Distance Education, Vol.4:2, 231-252.
Rekkedal, T. (1983).	Enhancing student progress in Norway. The Open University: Teaching at a Distance, 23, 19-24
Rekkedal, T. (1985).	Introducing the Personal Tutor/Counsellor in the System of Distance Education. Project Report. Oslo:NKI.
Rekkedal, T, Qvist-Eriksen, S. (2011).	Support Services in E-Learning – an Evaluation Study of Students' Needs and Satisfaction. www.eurodl.org
Samuelsson, S., Herkner, B., och Lundberg, I. (2002).	Hur vanligt är det med dyslexi bland intagna på svenska kriminalvårdsanstalter? <i>Dyslexi- aktuellt om läs-och skrivsvårigheter</i> , 7, 12- 16.
Sheridan, M. J. och Steele-Dadzie, T. E. (2005).	Structure of intellect and learningstyle of incarcerated youth assessment: A means to provide a continuum of educational service in juvenile justice. <i>Journal of Correctional Education</i> , 56, 247–371.
Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M. (2009).	Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education. Boston : Allyn & Bacon.
Skolverket (2009).	Vad påverkar resultaten i svensk grundskola: kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer, Skolverket, Stockholm, 2009.

Snowling, M. J., Adams, J., Bowyer-Crane, C., och Tobin, V. (2000).	Levels of literacy among juvenile offenders: The incidence of specific reading difficulties. <i>Criminal Behaviour and Mental Health</i> , 10, 229–241.
Specialpedagogiska Skolmyndigheten (2009).	Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med funktionsnedsättningar. Hämtat 2012-04-13 från http://www.butiken.spsm.se/produkt/katalog_filer/Nr00262.pdf
Statens institutionsstyrelse (2001).	Författare: Jenner, H. och Gerrevall, P. (red). (2001). Kommunikativ pedagogik och särskilda ungdomshem. Forskningsrapport nr 2. Statens institutionsstyrelse.
Steurer, S.J. och Smith, L.G. (2003).	Education reduces crime. Three-state recidivism study. Executive summary. Lanham/Centerville: Correctional Education Association och Management/ Training Cooperation
Svensson, I., Lundberg, I. och Jacobson, C. (2001).	The prevalence of reading and spelling difficulties among inmates of institutions for compulsory care of juvenile delinquents. <i>Dyslexia</i> , 7 62-76. <i>Interdisciplinary Journal</i> , 16, 667–691.
Säljö, R. (2000).	Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
Wells, R. E. (2000).	Education as prison reform: A meta-analysis. Unpublished dissertation. Louisiana State University.

Författningar, riktlinjer och förordningar

Förordning (1994:2) om 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna.

Förordning (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning

Förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt

Skollag (2010:800)

Handbok för Kriminalvårdens Klientutbildning (2011:5)

Länkar:

Kriminalvårdens vision "Bättre ut". Hämtat 2012-04-12 från: http://www.Kriminalvarden.se/upload/om_kriminalvarden/Visionen.pdf?eplanguage=sv

Säkerhet Faktablad från Kriminalvården. Hämtat 2012-05-03 från: http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/Faktablad_Sakerhet_2012_01.pdf

Skolverkets stöd för kvalitetsarbetet. Hämtat 2012-04-13 från <http://www.skolverket.se/skolutveckling/kvalitetsarbete/ipraktiken>

8 | Bilagor

1. Regioner och granskade anstalter med Lärcentrum
2. Referenspersoner
3. Metod och genomförande (fördjupning)
4. Studerandeenkät
5. Litteraturöversikt 1
6. Litteraturöversikt 2

Bilaga 1

Regioner och granskade anstalter med Lärcentrum

Kriminalvårdsregion	Anstaltens namn	Säkerhetsklass vid granskningen / efter 1 jan 2012
Region Mitt	Hinseberg	C,E / 2
	Hällby	B / 1
	Kumla	A / 1
	Mariefred	C / 2
	Nyköping	D / 2
	Salberga	B / 1
	Tillberga	E / 3
	Åby	E / 3
Region Nord	Gävle	C / 3
	Haparanda	D,E / 3
	Ljustadalen	E / 3
	Luleå	D / 2
	Saltvik	A / 1
	Umeå	D / 2
Region Stockholm	Asptuna	E / 3
	Beateberg	D,E / 2
	Svartsjö	E / 3
	Hall/Håga	A,C / 1,2
	Nortälje	B / 1
	Storboda	C / 2
	Färingsö	D,E / 3
	Täby	D,E / 3
	Österåker	C / 2
Region Syd	Fosie	C / 2
	Helsingborg	D / 2
	Kristianstad Centrum	D / 2
	Kristianstad	D,E / 3
	Ystad	C,E / 3
Region Väst	Borås	C / 2
	Halmstad	D,E / 2
	Högsbo	D / 2
	Johannesberg	D / 2
	Rödjan	E / 3
	Sagsjön	E / 3
	Skogome	C,E / 3
Region Öst	Kalmar	C / 2
	Skenäs	E / 3
	Skänninge	C / 2
	Västervik Norra	C / 2

Bilaga 2

Referenspersoner

Carl Holmberg

Expert och generalsekreterare, ICDE (International Council for Open and Distance Education)

Stina Holmberg

Docent, Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Martin Hugo

Lektor, Högskolan för lärande och kommunikation Jönköping

Asta Modig

Undervisningsråd, Skolverket

Lena Roxell

Fil dr, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet

Stefan Samuelsson

Fil dr och professor, Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet

Bilaga 3

Metod och genomförande (fördjupning)

I kvalitetsgranskningen ingår samtliga sex regioner inom Kriminalvården och totalt har 39 av drygt 50 anstalter med lärcentra vid Kriminalvårdens anstalter besökts av inspektörer från Skolinspektionen. I granskningen finns dock även underlag från studerande och lärare vid lärcentra som ej har besökts representerade, då dessa har besvarat en enkät respektive ett frågeformulär.

I rapporten beskrivs metod och genomförande av kvalitetsgranskningen kortfattat. I denna bilaga redovisas de metoder som använts i kvalitetsgranskningen mer utförligt.

Dokumentanalys, frågeformulär och studerandeenkäter

Från varje region och Lärcentrum har Skolinspektionen begärt in ett antal dokument, bland annat den regionala och lokala arbetsplanen. Dessa dokument har utgjort ett underlag för intervjuer med lärare och rektorer, men har också bidragit till att få ett underlag för en mer generell beskrivning av klientutbildningen. Utöver detta har varje rektor lämnat en verksamhetsredogörelse om regionens klientutbildning, både utifrån det regionala perspektivet och det lokala perspektivet, det vill säga enskilda lärcentra.

Även dokument som rör undervisning och som har utarbetats av lärare vid respektive Lärcentrum har begärts in, exempelvis så kallade studiehandledningar och arbetsbeskrivningar. Samtliga lärare inom Kriminalvårdens klientutbildning har dessutom besvarat ett frågeformulär. I dessa formulär har frågor ställts om verksamheten vid Lärcentrum, undervisningen och om lärarnas utbildning och kompetensutveckling.

Den studerandeenkät som samtliga klienter som deltar i vuxenutbildning har ombetts att besvara behandlar främst frågor om undervisningens genomförande, även om motivationsarbete till studier och utredning av särskilda behov inför studier har berörts. Enkäten har funnits på tre språk, arabiska, engelska och svenska. Den har på grund av säkerhetsföreskrifter inom Kriminalvården distribuerats i pappersformat och lärarna har delat ut enkäterna till klienterna. Varje studerande har även fått ett kuvert att lägga den besvarade enkäten i. Samtliga kuvert har sedan skickats in till Skolinspektionen av ansvarig lärare.

I syfte att öka svarsfrekvensen har i förekommande fall påminnelser skickats till lärarna. Svarsfrekvensen har totalt varit 70,4 procent. Svarsfrekvensen för de olika regionerna ser ut enligt följande: Region Syd 74,4 procent; Region Öst 73,5 procent; Region Väst 82,1 procent; Region Mitt 62,7 procent, Region Stockholm 64,6 procent och Region Nord 76,5. Resultaten från enkäterna har sammanställts och analyserats på både regional och nationell nivå. Analysen av resultatet har skett utifrån ett gemensamt analysverktyg.

Rundvandring och observationer av undervisning

Varje besök vid Lärcentrum har inletts med en rundvandring tillsammans med lärare. Syftet med denna rundvandring har varit att ge en orientering i lokalerna och bekanta sig med den fysiska och pedagogiska miljön samt tidigt i besöket ställa frågor till lärarna av vikt för det fortsatta besöket och projektet. Vid rundvandringen har inspektörerna haft en fråge- och observationsguide

som vägledning för vad som ska observeras och vilka frågor som ska ställas till lärarna.

Inspektörerna har också haft en observationsguide för observation av undervisningen. Det huvudsakliga syftet med observationen har varit att skapa ett underlag för en bedömning av kvaliteten i lärarens interaktion med de studerande. Observationspunkterna med tillhörande indikatorer har utgjort konkretiseringar av relevanta bedömningspunkter som fastställts inför granskningen. Konkret har dessa punkter varit: "Lärarna arbetar medvetet med att upprätthålla den studerandes motivation att genomföra sina studier", "Lärarna anpassar undervisningen efter de studerandes behov, förutsättningar och erfarenheter" samt "Studerande får stöd att genomföra sina studier på distans".

Det konkreta upplägget för observationerna har varit att inspektörerna har "skuggat" varsin lärare under undervisningstillfällena. Genom detta upplägg har inspektörernas arbete säkerhetsanpassats och de har fått möjlighet att på ett fokuserat sätt observera lärarens interaktion med den studerande. Detta observationsupplägg skiljer sig därför från ett mer traditionellt upplägg av klassrumsobservationer och utgör ett val av strategi som har att göra med att många lärcentra skiljer sig från klassrum i skolan. Exempelvis finns inte sällan flera rum i Lärcentrum där de studerande sitter och helklassundervisning utifrån att alla studerar samma ämne samtidigt förekommer inte inom klientutbildningen.

Vidare har observationerna varit fokuserade på två av lärarens olika roller, det vill säga som ämneslärare i lärcentrum och som handledare för distansstuderande i lärcentrum. Rollen som ämneslärare för distansstuderande i annat lärcentrum observerades separat och har haft ett eget observationsverktyg. Denna observation har skett genom att inspektörerna tagit del av telefonsamtal mellan lärare och studerande och/eller skriftlig kommunikation mellan lärare och studerande i Nätcentrum. I detta avseende har observationen haft inslag av dokumentanalys.

Intervjuer

De intervjuer som genomförts inom ramen för projektet har utgått från intervjuguiden som utarbetats utifrån granskningens bedömningspunkter. Teman och frågor var utvalda i förväg, men det har också funnits ett utrymme för följdfrågor och diskussion mellan inspektörerna och de intervjuade.⁵³ Vid besöken på lärcentra har studerande, lärare och kriminalvårdschefer alternativt kriminalvårdsinspektörer intervjuats, medan rektorer och regionchefer har intervjuats vid ett annat tillfälle. Intervjuerna med studie- och yrkesvägledare samt klientutbildningsansvarig, vilka har sin placering vid Kriminalvårdens huvudkontor, har genomförts av kvalitetsgranskningens projektledning i samband med utarbetandet av denna övergripande rapport.

Vid varje lärcentrumbesök har två studerande intervjuats individuellt i cirka 45 minuter vardera. De studerandes medverkan har byggts på frivillighet och urvalet av de som intervjuats har ombesörjts av läraren. Skolinspektionen har dock uttryckt önskemål om att den ena studerande antingen studerar kurs inom sfi eller inom grundläggande vuxenutbildning, medan den andra som intervjuas ska bedriva studier inom gymnasial vuxenutbildning. Ett krav som Skolinspektionen ställt i samband med urvalet av studerande för intervju har varit att den studerande ska ha deltagit i den undervisning som inspektö-

---

⁵³ Kvale, S (1997). Den Kvalitativa forskningsintervjun. Studentlitteratur, Lund.

terna har observerat. Intervjuerna med de studerande har alltså skett efter observationstillfället, så att det även funnits möjligheter att behandla frågor som kan ha väckts av inspektörerna vid observationerna.

Även lärare har intervjuats individuellt, fast under en cirka en timme. Två lärare har intervjuats vid varje Lärcentrum, utom i de fall där det endast funnits en lärare att tillgå. De övriga kategorierna som har intervjuats inom ramen för kvalitetsgranskningen har också intervjuats individuellt. Undantaget är intervjun med studie- och yrkesvägledarna där båda ingick och vid vissa intervjuer med kriminalvårdschefer kan även exempelvis kriminalvårdsinspektörer ha medverkat.

Studerandeenkät om Kriminalvårdens vuxenutbildning

Syftet med enkäten är att ta reda på vad du som studerar tycker om klientutbildningen och undervisningen på just detta lärcentrum. Enkätstudien är en del av den kvalitetsgranskning som Skolinspektionen gör av Kriminalvårdens klientutbildning.

Du ska inte ange ditt namn. Svaren från samtliga studerande inom Kriminalvårdens vuxenutbildning kommer att sammanställas av Skolinspektionen på så sätt att inga enskilda individers svar kommer att kunna identifieras.

Först kommer några inledande frågor om dina studier

1. Lärcentrums namn

---

2. Vilken är den högsta utbildning som du har fullföljt?

- Annan utbildning
- Grundskola
- Gymnasieskola
- Högskola/ Universitet
- Inte fullföljt någon utbildning

3. Vad studerar du nu? Flera svarsalternativ är möjliga

- svenskundervisning för invandrare (sfi)
- grundläggande vuxenutbildning
- gymnasial vuxenutbildning
- Yrkesutbildning
- annan utbildning

4. Hur många kurser läser du?

Fyll i antal kurser

---

5. Hur många av dessa kurser läser du på distans?

Fyll i antal kurser

Resterande frågor ska besvaras med endast ett svarsalternativ

6. Jag hade kontakt med en studie- och yrkesvägledare innan jag började studera på anstalten/häktet.

- Ja
- Nej
- Vet ej

7. Jag har en skriftlig planering för mina studier. (Exempelvis en så kallad individuell studieplan)

- Ja
- Nej
- Vet ej

8. Hur lång tid tog det innan du fick börja studera på anstalt/häkte från det att du ansökt om studier?

- 1-2 veckor
- 3-4 veckor
- 1-2 månader
- 3-6 månader
- 7-12 månader
- Mer än 1 år

9. Jag har kunnat påverka hur många timmar jag ska studera varje vecka.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

10. Jag kan studera de kurser jag behöver.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

11. Jag har bytt anstalt under min studietid på lärcentrum.

- Ja
- Nej

Om Nej, gå vidare till påstående 14.

Om Ja, besvara även följande påståenden 12 och 13.

12. Jag kunde fortsätta studera precis samma kurser på den nya anstalten.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

13. Jag fick byta lärare när jag bytte anstalt.

- Ja
- Nej
- Vet ej

Här följer några påstående om motivationsarbetet på lärcentrum

14. Jag upplever att personalen på lärcentrum försöker att få klienter att börja studera.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

15. Personalen på lärcentrum bidrog till att jag valde att studera under min verkställighet.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

16. Jag kan om jag vill prata med en studie-och yrkesvägledare om mina studier.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

17. Lärarna uppmuntrar mig i mina studier.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

18. Om det tar emot att studera stöttar lärarna mig i att fortsätta.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

Följande påståenden handlar om din delaktighet i studiernas utformning

19. Lärarna har förklarat vad jag ska lära mig i varje kurs.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

20. Lärarna tar hänsyn till mina åsikter om hur jag vill studera.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

21. Lärarna informerar mig om hur det går med mina studier.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

22. Lärarna berättar vad jag behöver arbeta extra med för att klara mina kurser.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

23. Jag kan påverka kursplaneringen. (Exempelvis läsa om något som särskilt intresserar mig inom en kurs.)

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

24. Jag kan välja hur jag ska studera. (Exempelvis om jag ska studera ensam eller i grupp, om jag ska läsa bok eller se film.)

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

Här kommer påståenden om individanpassning och stöd i undervisning

25. Jag får tillräckligt mycket undervisning för att klara mina planerade studier.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

26. Lärarna har hjälpt mig att utveckla en bra studieteknik.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

27. Lärarna vet vad jag behöver för stöd för att kunna genomföra mina studier.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

28. Undervisningen på lärcentrum passar mina förutsättningar och behov.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

29. Mina lärare förklarar så att jag förstår.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

30. Jag har på lärcentrum möjlighet att studera i lugn och ro.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

31. Jag kan, om jag behöver, få lärobokens text uppläst eller lyssna på en ljudbok.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

32. Jag upplever att jag har svårigheter när jag ska lära mig saker. (Till exempel svårt att läsa och skriva)

- Ja
- Nej
- Vet ej

Om Nej, gå vidare till påstående 36.

Om Ja, besvara även följande påståenden 33-35.

33. Jag får extra stöd och hjälp av lärarna på lärcentrum.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

34. Lärarna på lärcentrum har försökt ta reda på varför jag har svårt att lära mig saker.

- Stämmer helt och hållet
- Stämmer ganska bra
- Stämmer ganska dåligt
- Stämmer inte alls
- Vet ej

35. Jag har en diagnos som visar att jag har en funktionsnedsättning. (Exempelvis dyslexi, ADHD, autism)

- Ja
- Nej
- Vet ej

Här kommer några påståenden om distansstudier

36. Jag studerar en eller flera kurser på distans.

- Ja
 Nej

Om Nej, gå vidare till uppgift 40 "Egen kommentar" som avslutar enkäten.
Om Ja, besvara även följande påståenden 37-39.

37. Jag har i mina distansstudier stöd av en skriftlig instruktion, till exempel en arbetsbeskrivning eller en studieplanering.

- Stämmer helt och hållet
 Stämmer ganska bra
 Stämmer ganska dåligt
 Stämmer inte alls
 Vet ej

38. På lärcentrum finns lärare/handledare som hjälper mig när det gäller mina distansstudier.

- Stämmer helt och hållet
 Stämmer ganska bra
 Stämmer ganska dåligt
 Stämmer inte alls
 Vet ej

39. Det är lätt för mig att få kontakt med mina distanslärare när jag behöver det.

- Stämmer helt och hållet
 Stämmer ganska bra
 Stämmer ganska dåligt
 Stämmer inte alls
 Vet ej

40. Egen kommentar.

Nu är enkäten slut men här har du möjlighet att med egna ord skriva något om klientutbildningen till Skolinspektionen.

Tack för din medverkan!

Bilaga 5

Litteraturöversikt 1

Litteraturöversikt för kvalitetsgranskning av kriminalvårdens klientutbildning.

Denna litteraturöversikt (Dnr 40-2010:5753) togs fram inför kvalitetsgranskningen och utgör underlag för direktivet.

Skolan har till huvuduppgift att rusta elever med kunskaper i syfte att främja deras utveckling till ansvarskännande människor som aktivt deltar i och utvecklar yrkes- och samhällsliv (Utbildningsdepartementet, 1994:1-2). Kriminalvården, som ansvarar för intagna på Sveriges fängelser, har som övergripande mål att minska återfall i brottslighet¹ – vilket ligger i linje med skolans uppdrag att främja utveckling till ansvarskännande människor. Många av de intagna i fängelse kommer från så kallade högriskmiljöer; de har haft en komplicerad skolgång och har börjat med kriminalitet tidigt, en stor andel redan innan de fyllt 12 år.² Intagna som vuxit upp under gynnsammare omständigheter och som startar sin kriminella bana senare i livet har betydligt högre utbildningsnivå och är lättare att motivera till studier. De löper också lägre risk att återfalla i kriminalitet.³ Utbildning är alltså en mycket viktig faktor i detta sammanhang och med klienternas ofta bristfälliga skolgång och låga utbildningsnivå i åtanke har intentionen hos Kriminalvården varit att skapa en utbildningsverksamhet som utgår från den enskilde individens unika förutsättningar.⁴ På så vis hoppas man kunna uppfylla visionen om att alla intagna ska komma "bättre ut."⁵

Bakgrund

Mot slutet av 1970-talet bedrevs utbildning för intagna på fängelse; klientutbildning, via kommunal vuxenutbildning (komvux) vid näst intill samtliga av Kriminalvårdens anstalter och häkten. Kommunerna hade ansvar för uppsökande verksamhet och att erbjuda utbildning för lågutbildade medan Skolöverstyrelsen tilldelade resurser. I början av 1990-talet upphörde kommunernas ansvar för kriminalvårdens utbildning av klienter och det beslutades att anstalter och häkten själva skulle betala kostnaderna för genomförd undervisning. Ungefär samtidigt trädde lagen (1992:1528) om offentlig upphandling i kraft vilket fick till följd att verksamheten konkurrensutsattes och den tidigare så starka kopplingen till kommunal vuxenutbildning upphörde. Klientutbildning bedrevs enligt ovanstående modell fram till 1 januari år 2008, då Kriminalvården i enlighet med förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt antog huvudmannaskap och började anordna utbildning motsvarande kommunal vuxenutbildning och svenska för invandrare (sfi) för intagna på anstalt eller i häkte.

Skolinspektionen har enligt 14 § tillsyn över denna verksamhet, men utbildningen har ännu inte varit föremål för någon tillsyn eller kvalitetsgranskning.

Att vara intagen på anstalt medför vissa begränsningar i rätten till utbildning. Enligt 24 kap. i den nya skollagen 10 § (2010:800) anges att "För intagna i kriminalvårdsanstalt får det anordnas utbildning", till skillnad från den kommunala vuxenutbildningen som "skall tillhandahållas av kommunerna" (20 kap. 3§) och vid vilken "En vuxen har rätt att delta i utbildning" (20 kap. 11§). Den utbildning som erbjuds för Kriminalvårdens klienter skall dock motsvara den kommunala vuxenutbildningen (24 kap. 10§) och omfattas av

¹ KVAFA (Ao) (2009:1)

² Se exempelvis Kriminalvården 2005:2.

³ Moffitt, Caspi, Harrington och Milne (2002)

⁴ I läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94, punkt 1.1) anges att undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Hänsyn skall tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå.

⁵ Hänvisar bland annat till Kriminalvårdens övergripande uppdrag att minska återfall i brottslighet.

förordningen (SKOLFS 1994:2) om läroplanen för de frivilliga skolformerna i motsvarande utsträckning. Studier ska kunna bedrivas på såväl grundläggande som gymnasial nivå och betyg ska sättas i enlighet med bestämmelserna i 3 kap. i den nya skollagen (2010:800), vilket även gäller för Kriminalvården enligt 12 § (Förordning 2007:152 om utbildning vid kriminalvård i anstalt).

Utbildningens organisation

Klientutbildning anordnas vid de 60 lärcentrum som inrättats vid landets samtliga anstalter samt vid ett fåtal häkten. Modellen möjliggör en flexibel utbildningsmiljö, där undervisningen till stor del bygger på IT-baserad distansundervisning. Distansundervisningen möjliggör fortsatta studier trots flytt till annan anstalt, vilket tidigare ofta lett till studieavbrott. Idag deltar drygt 1 800 klienter i någon av de ca 130 kurser som för närvarande ingår i utbildningen på grundläggande- eller gymnasial nivå, samt svenska för invandrare (sfi).⁶ Merparten av undervisningen är på gymnasial nivå och undervisningen bedrivs av ca 130, enligt uppgift behöriga, gymnasielärare.⁷

På anstalterna finns Lärcentra - en plats för studier – med tillgång till lärarresurser, datorer,⁸ läromedel och annat material. Kriminalvården tillhandahåller också studie- och yrkesvägledning. Via klientutbildningens intranät (Nätcentrum) sker kommunikation och undervisning med ämneslärare som finns på annan plats. Det ska dock alltid finnas utbildade lärare på varje anstalt som är handledare i studierna och varje student ska ha en individuell studieplan (Kriminalvården, 2011).

Organisatoriskt är utbildningen indelad i sex rektorsområden, ett för varje kriminalvårdsregion.⁹ Rektorerne är underställda Kriminalvårdens region-chefer, som i sin tur är direkt underställda generaldirektören för Kriminalvården. Vid Kriminalvårdens huvudkontor finns en klientutbildnings-ansvarig som ansvarar för att hålla samman, följa upp och utveckla klientutbildningen i landet, vilket sker inom ramen för rektorsgruppen som leds av den klientutbildningsansvariga.¹⁰

Deltagare i klientutbildning

Under år 2009 fanns det 13 668 personer, varav 867 kvinnor, som vid något tillfälle var intagna på svenska fängelser. Av dessa påbörjade 29 procent - 3 739 män och 267 kvinnor - studier (svenska för invandrare (sfi); vuxenutbildning på grundläggande- eller gymnasial nivå; yrkes- respektive högskoleutbildning).¹¹ Var tredje man och varannan kvinna studerade och var fjärde studerande erhöll något betyg. I en kartläggning (Kriminalvården, 2007) av de intagnas utbildningsbakgrund och studiebehov från år 2006 framgår att den största andelen studerande (36 procent) återfinns i ålderskategorin 25-34 år. De yngsta (18-24 år) och de äldsta (45 år och uppåt) studerar i lägst utsträckning (18 respektive 19 procent). Samma undersökning visar att studieaktiviteten ökar ju längre strafftiden är. Den kategori som studerade i lägst utsträckning var unga intagna med skriftspråkliga svårigheter, låg utbildningsnivå och kort straffid. Mest efterfrågade utbildningar är yrkesutbildningar (24 procent) och utbildning på gymnasial nivå (16 procent). De vanligaste

⁶ Den 19/11-10 läste 1827 klienter på 2351 kurser på grund- eller gymnasial nivå, samt sfi.

⁷ Muntliga uppgifter från klientutbildningsansvarig vid Kriminalvården (november 2010).

⁸ Den enskilde eleven kan inte alltid räkna med att få sitt behov av tillgång till datorer och internet tillgodosett. Hög säkerhetsklassning och strikta säkerhetsföreskrifter påverkar hur datorer kan användas i verksamheten. Det finns speciella riktlinjer för intagnas användning av datorer och internet.

⁹ Källa: Organisationskarta över Kriminalvården

¹⁰ Mer om beslutsordningen inom klientutbildningen finns i Kriminalvården 2010:1, s. 4ff.

¹¹ Kriminalvårdens årsredovisning 2009 (2010:2)

motiven till att man valt att studera uppges vara "att utnyttja tiden", "få mer ämneskunskap" samt att "tillfredsställa lusten att lära". Att bli uppmanad att studera, eller att ha vänner som studerar motiverar i lägst grad till studier.

Utbildningsbakgrund hos de intagna i fängelse

I kartläggningen av de intagnas utbildningsbakgrund (Kriminalvården, 2007) framgår att andelen intagna som helt saknade utbildning uppgick till 11 procent. Knappt hälften (42 procent) hade enbart fullgjord obligatorisk grundskola och var tredje hade någon form av gymnasieutbildning. Samma undersökning visar att två tredjedelar av de intagna bedömer sin läs- och skrivförmåga som "mycket bra" eller "bra". Ju högre utbildningsnivå den intagna har, desto högre skattar denna sina läs- och skrivfärdigheter.¹² De manliga intagna uppger att de har sämre läs- och skrivförmåga än de kvinnliga gör, exempelvis uppger männen dubbelt så ofta som kvinnorna att de har "dåliga" eller "mycket dåliga" läs- och skrivfärdigheter (10 respektive 5 procent).

I en nyligen genomförd studie framgår att 40 procent av de långtidsdömda männen inom Kriminalvården i Sverige har obehandlad ADHD (Attention-deficit/Hyperactivity disorder).¹³ Kriminalvården (2010:4) visar att ADHD även är vanligt förekommande hos fängelsedömda kvinnor i Sverige - 29 procent av kvinnorna som intervjuades uppfyllde diagnoskriterierna för ADHD. Det är även känt att personer som i varierande grad är utvecklingsstörda döms till fängelse och således ryms i Kriminalvårdens organisation.¹⁴ I vilken omfattning är dock okänt.

Skolinspektionens erfarenheter

Tillsyn och inspektion av utbildningsverksamhet inom Kriminalvården har under de senaste decennierna varit så gott som obefintlig. Skolinspektionen har enligt 14 § förordningen om utbildning vid kriminalvård i anstalt (2007:152) tillsyn över denna verksamhet, men har hittills inga erfarenheter av inspektion eller kvalitetsgranskning. Den föreliggande granskningen är således den första inom området.

Inom en närliggande verksamhet i Sverige, i regi av Statens Institutionsstyrelse (SiS), bedrivs skolverksamhet för unga tvångsomhändertagna enligt Lagen om slutna ungdomsvård (2010:625) och Lagen om vård av unga (2010:1955). Inom denna verksamhet gjordes de första inspektionerna 2007 (Skolverket, 2007:1-7). Dessa visade att kvaliteten på undervisningen var mycket varierande. I korthet gick kritiken ut på att diskrepansen mellan höga ambitioner och omsättningen därav var alltför stor. Utbildningsinspektionerna visade att kunskapen om vilken undervisning eleverna fick och vilka resultat som undervisningen gav var dålig. Man kritiserade även att det var stora skillnader i lärares kompetens och hur den pedagogiska ledningen såg ut. Många elever fick enligt Skolverket inte en undervisning som levde upp till författningarnas krav på innehåll, omfattning och rätten till en anpassad studiegång. Efter Skolverkets inspektioner gjordes en översyn av skolverksamheten (Kristensson, 2008) och en intern forskningsrapport om SiS skolverksamhet kom 2010 (Statens institutionsstyrelse, 2010).

---

¹² Kriminalvården, 2007. Sid 27ff.

¹³ Ginsberg m.fl. 2010.

¹⁴ Holmberg, G. (2007)

Kunskapsläget

Forskning om undervisning av intagna i fängelse är sparsam. Däremot finns det en hel del forskning om aspekter som handlar om de intagnas förutsättningar och kapacitet för studier, utbildningsbakgrund, effekter av att studera, vilka som väljer att studera och intagnas önskningsar om utbildning. Undersökningar med denna inriktning finns representerade inom en rad olika ämnesdiscipliner som t.ex. sociologi, pedagogik, psykologi, kriminologi och medicin. I denna översikt ligger fokus på de aspekter som är relevanta och viktiga att ha kunskap om för att i en granskning kunna bidra till en förbättring av kriminalvårdens klientutbildning, såsom kunskap om lärande, förutsättningar att lära när man har inlärningssvårigheter eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar samt kunskap om konsekvenserna av utbildning. En viktig källa till information och referenser till forskning om undervisning för intagna är hemsidan för Nordiska nätverket för fängelseundervisning¹⁵. I Kriminalvårdens egen forskningsrapportserie fanns åtta rapporter med relevans för området, samtliga författade av fristående forskare från olika discipliner. Övriga referenser har hittats framförallt genom sökning¹⁶ i Libris (nationell samkatalog för huvudsakligen universitets- och högskolebibliotek) och Eric (Educational Resource Information Center).

Effekter av utbildning på anstalt

Internationell forskning visar att klientutbildning har positiva effekter, dels ur ett samhällsekonomiskt perspektiv och dels ur ett personligt och socialt perspektiv.¹⁷ Studier har visat att klientutbildning har en moderat, men signifikant positiv effekt vad gäller att minska risken för återfall i brottslighet. Återfallsfrekvensen minskade med 10-20 procent hos dem som utbildat sig i fängelset, något som ger såväl samhälleliga- som mänskliga vinster.¹⁸ Liknande resultat har även belagts i Sverige där de som utbildat sig i högre grad under sin vistelsetid inte hade återfallit i kriminalitet i samma utsträckning tre år efter frigivningen.¹⁹ Vinsterna tycks dock framförallt gälla för gruppen som startat sin kriminalitet efter att de fyllt tolv år.²⁰ Brottsförebyggande rådet (2010) visar i en rapport att de som yrkesutbildas under sin vistelsetid i fängelse i större utsträckning får arbete efter frigivning. Också här finns en tydlig koppling – yrkesutbildning, likaväl som övriga studier, minskar återfall i brottslighet påtagligt.²¹

Elever med särskilda behov

I en studie genomförd i Sverige följdes nära 50 000 män födda 1969-1970 under loppet av 35 år. Männerna fick vid tiden för mönstring göra ett antal tester som mätte deras begåvningsnivå.²² Under de följande åren gjorde uppföljningar på en rad områden, bland annat begångna brott, missbruksproblem och kontakt med psykvården. Resultaten år 2005 visade på att de män som i studien klassificerats som lågbegåvande i högre grad återfanns i brottsregistret under minst ett avsnitt, att de var registrerade för fler brott och att de i dubbelt så hög grad var registrerade för ett allvarligt brott i jämförelse med männen som bedömts tillhöra kategorierna normal- och högbegåvade. De var också i betydligt högre

¹⁵ (www.fengselundervisning.net) Nordiska nätverket för fängelseundervisning blev formellt etablerat från 1 januari 2006. Nätverket består av centrala personer inom kriminalvård och utbildningsmyndigheter med särskilt ansvar för fängelseundervisning i de nordiska länderna. Samarbetet omfattar Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, samt de självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

¹⁶ Sökord som använts är framförallt fängelseundervisning, klientutbildning och olika kombinationer av fängelse-interner-utbildning-skola-undervisning.

¹⁷ Lochner och Moretti, 2004; Steurer och Smith, 2003

¹⁸ Bazos och Hausman, 2004; Chapell, 2004; Wells, 2000;

¹⁹ Kriminalvården, 2005:2

²⁰ Natsuaki m.fl., 2008

²¹ Gordon och Weldon, 2003

²² Testerna utfördes inom ramen för mönstring till militärtjänst och utgör därmed militärt material. Det är därför svårt att beskriva testernas utformning. Termerna låg/normal/hög begåvning härrör från studien. (Kriminalvården, 2010:3)

utsträckning behandlade för psykisk sjukdom eller missbruksproblem i slutenvård (Kriminalvården, 2010:3). Liknande resultat har nyligen påvisats i en engelsk studie, där man kunnat fastslå att intagna med någon form av neuropsykiatriskt handikapp har svårare att engagera sig i och dra fördel av program som är utformade för att bemöta brottsligt beteende (Jones och Talbot, 2010).

Det är känt att det finns personer i svenska fängelser som har någon form av utvecklingsstörning (Holmberg 2007), men inte i vilken omfattning. Vi vet dock att 12 procent av de intagna på särskilda ungdomshem²³ i Sverige hade varit särskoleplacerade (SiS, 2010), vilket ger en indikation om att omfattningen av utvecklingsstörda i fängelse sannolikt är på minst samma nivå. Som nämnts tidigare har det i en studie belagts att 40 procent av långtidsdömda män inom Kriminalvården i Sverige har obehandlad ADHD.²⁴ Ytterst få av dessa har utretts som barn och ännu färre har fått någon hjälp. Forskargruppen konstaterar att ADHD ofta leder till misslyckanden i studier och arbete.²⁵ ADHD är även vanligt förekommande hos fängelsedömda kvinnor i Sverige - 29 procent av kvinnorna som deltagit i den aktuella studien uppfyllde diagnoskriterierna för ADHD.²⁶

Att intagna är en synnerligen tungt belastad grupp när det gäller förekomsten av dyslektiska problem, läs- och skrivproblematik och matematiksvårigheter blir tydligt när man ser till volymen av studier som härrör till detta område.²⁷ Vanligen visar resultaten att dessa typer av problem är vanligare hos intagna än hos andra grupper i samhället, men det finns även studier som visar på det motsatta - att intagna på svenska anstalter inte har läs- och skrivsvårigheter eller dyslexi i större omfattning än befolkningen generellt sett. Däremot har de intagna som grupp lässvårigheter vilket oftast är orsakat av bristande läserfarenhet och ofullständig eller avbruten grundläggande utbildning.²⁸ Flera studier framhåller vikten av att förbättra den skriftspråkliga nivån hos intagna,²⁹ men enligt Eikeland m.fl. (2008) är det endast 29 procent av de intagna som har läs- och skrivsvårigheter som uppger att de någon gång har fått hjälp med sina svårigheter.

Varför studera?

Det finns en rad studier som närmare undersöker vad som motiverar de intagna till att vilja studera.³⁰ Resultaten ger vid handen att gruppen med högre utbildningsnivå oftare motiveras av utbildningens egenvärde och ser utbildning som en resurs medan de med lägre utbildningsnivå oftare motiveras att studera för att slippa undan fängelserutiner, snarare än av att få en utbildning. De var även oftare ute efter att må bättre för stunden och ha något att göra i fängelset. De med lägst utbildning har ofta misslyckats i skolan tidigare och är därför mer tveksamma till att söka sig till en aktivitet där det finns risk för att de kommer att misslyckas igen.³¹ Skaalvik m.fl. (2005) menar att ett syfte med undervisning för unga intagna med kort vistelsetid enbart kan vara att erbjuda en meningsfull sysselsättning för att stärka deras självförtroende. I den nordiska kartläggningen av intagnas

---

²³ På särskilda ungdomshem i Sverige vistas ungdomar enligt lag med särskilda bestämmelser om vård av unga (2010:1955) och lagen om verkställighet av särskild ungdomsvård (2010:625). LSU är motsvarigheten till fängelse för ungdomar som har dömts för brott de begått innan de fyllt 18 år.

²⁴ Ginsberg m.fl. (2010)

²⁵ Några andra, tidigare exempel på forskning som tar upp förekomsten av ADHD inom kriminalvården är Dalteg m.fl. (1997; 1998), Lindgren m.fl. (2002) och Rasmussen m.fl. (2001).

²⁶ Kriminalvården, 2010:4

²⁷ T.ex. Alm och Andersson, 1995, 1997; Dalteg m.fl., 1997; Jensen m.fl., 1999; Lindgren m.fl., 2002; Moody m.fl., 2000; Morgan och Kett, 2003; Snowling m.fl., 2000; Svensson m.fl., 2001.

²⁸ Samuelsson m.fl., 2000; 2002; 2003; Svensson m.fl., 2003

²⁹ Lindgren m.fl. (2002), Manger m.fl. (2006), Mann och Reynolds (2006) och Statens institutionsstyrelse (2009).

³⁰ Se exempelvis Costelloe, 2003; Eikeland m.fl., 2008; Skaalvik m.fl., 2003

³¹ Se t.ex. Bandura, 1982; Cron m.fl. 2005

utbildningsbakgrund och studiebehov³² uppgav de medverkande att de motiverats att välja utbildning under sin fängelsevistelse för att man ville använda tiden till något meningsfullt, förbättra betygen, få jobb och klara tillvaron efter frigivning.

En fjärdedel av de intagna i Sverige uppgav att de inte var intresserade av någon form av utbildning, men mest avgörande för att inte söka utbildning var att utbildningsutbudet var dåligt eller saknades, t.ex. så uppgav 26 procent av de svenska intagna att de saknade en möjlighet till yrkesutbildning. Tewksbury och Stengel (2006) visade i sin studie att intagna som erbjöds yrkesinriktade utbildningar var mer motiverade och nöjda med utbildningskvaliteten än de som läste teoretiska utbildningar.

Flera studier, både nordiska och internationella, visar att intagna som väljer att studera generellt sett är nöjda med den utbildning de får och att den ofta fungerar bra. Kritiken som ges handlar främst om att utbudet är litet och att det ibland ges för lite undervisningstid.³³

Vad fungerar?

Med tanke på de förutsättningar för studier som finns i gruppen intagna på anstalt är det rimligt att anta att undervisningen skulle kunna ge bättre resultat och locka till sig fler om den i högre grad anpassades till de intagnas kompetenser och utbildningsbakgrund. Flera internationella studier har visat att intagna med läs- och skrivsvårigheter ofta har avbrutna studier bakom sig men att de önskar sig utbildning under sin fängelsevistelse. De intagna kan – trots ett tidigare starkt skolmotstånd – under fängelsevistelse utveckla en mer positiv inställning till studier och bli studiemotiverade. De tidigare skolmisslyckandena föder ett starkt behov av att respekteras och lyckas i studierna.³⁴ I andra studier med ett uttalat elevperspektiv är de huvudsakliga slutsatserna att det är tidigare erfarenheter av skolmisslyckanden som bygger upp ett skolmotstånd hos elever och som tar lång tid att bryta. Skolmotståndet har dock visat sig gå att bryta genom lärares engagemang, goda relationer mellan elev och lärare, en upplevelse av delaktighet och ett innehåll som de studerande upplever är på riktigt.³⁵ Höga förväntningar på eleven hos läraren är också en välkänd framgångsfaktor i sammanhanget.³⁶

Oavsett vilken typ av svårighet en intagen har – dyslexi, en neuropsykiatrisk diagnos (exempelvis ADHD) eller annat – så finns det inte en universal lösning som fungerar för alla. För personer med koncentrationsproblem är det centralt att tillåta pauser i undervisning och för en person med nedsatt arbetsminne är skriftliga kom-ihåg-lappar ett viktigt verktyg. En faktor som har visat sig ha betydelse för att uppnå bättre prestationer är muntlig presentation av undervisningsmaterialet. I en rapport från Statens institutionsstyrelse (2001) beskrivs att kommunikativ pedagogik är en framgångsfaktor i undervisning av unga tvångsomhändertagna. Det framkom i en studie från 2005 att en relativt stor grupp av unga intagna presterade bättre om de mötte lärare som presenterade innehållet muntligt och då de själva gavs möjligheten att presentera sina kunskaper muntligt.³⁷ Det finns även en mängd tekniska hjälpmedel som kan vara till stor hjälp för personer med studiesvårigheter, till exempel inläst kurslitteratur (Daisy-spelare), fickminnen och mycket annat.³⁸ Det har också visat sig vara en bra strategi att kombinera undervisnings-innehåll med att diskutera

---

³² Eikeland m.fl., 2008

³³ Se exempelvis Gee, 2006; Kriminalvården, 2002; Kriminalvården, 2005:1; Moeller m.fl., 2004

³⁴ Manger m.fl., 2006; Costelloe, 2003; Kearney och Tacker, 1994

³⁵ Hugo, 2007; 2008; 2010; 2011

³⁶ Se exempelvis Nieto, S. 1996; Sefa Dei, G. 2010; Lundgren, U. m.fl. 2010.

³⁷ Sheridan och Steele-Dadzie (2005)

³⁸ Specialpedagogiska Skolmyndigheten, 2010

för de studerande relevanta problem. Pettersen (2001) framhåller att det i de socialiseringsprocesser som pågår i fängelser är möjligt att förändra de intagnas verklighetsuppfattning, s.k. resocialisering, och att utbildning kan vara en del av denna process.

Undervisning som utgår ifrån diagnoser och rutinmässiga tester har även kritiserats. Jenner (1997) förespråkar dialog mellan lärare och elev där utgångs-punkten bör vara elevens tidigare erfarenheter och menar också att det får positiva effekter att integrera praktisk och teoretisk undervisning. Lärare bör ha ett både-och-perspektiv som handlar om att kombinera individualisering och ett kommunikativt perspektiv i undervisningen.³⁹

Problembild och framgångsfaktorer

Idag studerar knappt var tredje person som är intagen på anstalt. Studiebenägenheten ökar ju högre utbildning den intagne har sedan innan. Minst studiebenägna är de yngsta, med ofullständig skolgång och inläringssvårigheter i bagaget. I Sverige har ungefär var tionde intagen en ofullständig skolgång. Detta kan jämföras med den nationella statistiken där två av hundra saknar uppgift om utbildning.⁴⁰ Forskningsgenomgången visar också på att intagna i större utsträckning än andra lider av någon form av neuropsykiatriskt handikapp eller annan inläringssvårighet, så många som 30 procent av kvinnorna och 40 procent av männen uppskattas uppfylla kriterierna för ADHD. Utöver dessa omständigheter är också missbruk och andra psykosociala problem överrepresenterade i gruppen intagna. Det finns även forskning som har visat att det är svårare för personer med neuropsykiatriska handikapp att engagera sig och dra nytta av olika program som är utformade att bemöta brottsligt beteende.

Problembilden framträder tydligt – de två tredjedelar som i dag inte studerar är också de som har lägst utbildning, har olika typer av inläringssvårigheter och i förlängningen är de som löper störst risk att återfalla i brottslighet. Det är en resurskrävande samling elever som ställer höga krav på utbildningens utformning, lärarnas kompetens och inte minst deras förmåga till att uppmuntra och motivera till att påbörja och fullfölja studierna.

Forskningsgenomgången belyser också faktorer som visat sig fungera när det gäller att motivera till studier. För såväl Kriminalvården som utbildningsväsendet finns ett övergripande mål, att främja utveckling till ansvarskännande människor. Här är det viktigt att tydligt fastslå – klientutbildning är en väg att uppnå detta mål. Klientutbildning har säkerställda, positiva effekter när det gäller att minska återfall i brottslighet och det är också tydligt att utbildning underlättar möjligheten att få arbete efter vistelsetiden i fängelset. För att uppnå målet är det dock centralt att man hittar ett fungerande arbetssätt för att fånga in nya elever i utbildning, bemöta elever med inläringssvårigheter och att hålla intresse och engagemang vid liv under hela undervisningsperioden. Forskningsgenomgången visar att många elever som har en ofullständig skolgång drar sig för att ta upp studierna igen eftersom det är ett sammanhang inom vilket de tidigare och återkommande har misslyckats. För att bryta detta studiemotstånd indikerar forskningen att undervisningen bör utformas så att eleven känner sig delaktig och att undervisningen har beröringspunkter med ämnen och frågor som eleven kan relatera till. Det har även visat sig att en del elever har lättare att ta till sig muntlig information, vilket förespråkar att man använder en så kallad kommunikativ pedagogik i undervisningen. Vissa grupper har också stor hjälp av olika tekniska hjälpmedel

³⁹ Exempel på några andra studier som behandlar villkoren för undervisning av tvångsomhändertagna unga är Fritzen och Frizell (1997); Gerrevall (1997); Jenner (2004); Jonasson (2001) och Karlsson (1997).

⁴⁰ I befolkningen 16-75 år, år 2009. Denna siffra är vidare en överskattning eftersom den dessutom rymmer individer som inte uppgett utbildningsnivå (gäller i synnerhet utrikes födda). Källa: Utbildningsnivå för befolkningen, efter inrikes/utrikes född, kön och åldersgrupp 2009. (SCB)

som finns att tillgå. Vidare framkommer att det är viktigt att personalen har den kompetens som krävs för att kunna utforma undervisning för elever med olika former av inlärningssvårigheter.

Sammanfattande slutsatser

Klientutbildning bedrivs i dag vid ungefär 60 lärcentra, placerade vid landets samtliga anstalter och ett par häkten. Intagna på fängelse har, som beskrivits ovan, ofta bristfällig skolgång och inlärningsproblem i bagaget när de kommer till anstalten. Inga tidigare inspektioner eller granskningar av klientutbildningen finns att tillgå och kunskapen om denna utbildningsform är i dag mycket bristfällig. Kriminalvårdens egen beskrivning av utbildningsverksamheten tyder på att kunskap om elevunderlaget och dess svårigheter har legat till grund för utformningen av den utbildningsmodell som man arbetar efter idag.

Undervisningen bedrivs i en mycket speciell miljö som omgärdas av strikta säkerhetsrutiner. Rätten till utbildning så som den är föreskriven kan alltid komma att sättas åt sidan i den händelse att den kommer i konflikt med en säkerhetsrutin. Med anledning av detta är studiekontexten av stor vikt i föreliggande granskning. Inom ramen för detta är det relevant att se om utbildning uppmuntras i samma utsträckning på alla anstalter eller om det förekommer lokala avvikelser. Med utgångspunkt i kända problem och framgångsfaktorer bör även anstaltskontexten belysas och analyseras i förhållande till kvalitet på undervisningen.

Referenser

- Alm, J och Andersson, J. (1995). Läs-och skrivsvårigheter på kriminalvårdsanstalter i Uppsala län. Uppsala: AMI.
- Alm, J. och Andersson, J. (1997). A study of literacy in prisons in Uppsala. *Dyslexia*, 3, 245-246.
- Bandura, A. (1982). Self-Efficacy Mechanism in Human Agenda. *American Psychologist*, Vol. 37, No 2, 122-147.
- Bazos, A. och Hausman, J. (2004). *Correctional Education as a Crime Control Program*. Los Angeles: UCLA School of Public Policy and Social Research. Hämtat 2011-03-04 från <http://www.ceanational.net/PDFs/ed-as-crime-control.pdf>
- Brottsförebyggande rådet (2010). Författare: Marklund, F och Holmberg, S. (2010). *Effekter av arbetsmarknadsutbildning för intagna i fängelse*. Rapport 2010:14. Brottsförebyggande rådet.
- Chapell, C. A. (2004). Post-secondary correctional Education and recidivism: A meta-analysis of research conducted 1990–1999. *Journal of Correctional Education*, 55, 148–167.
- Costelloe, A. (2003). *Third level education in Irish prisons: Who participates and why?* Unpublished doctoral thesis. Milton Keynes: The Open University.
- Cron, W; Fu, Q; Slocum, J och Vandevale, D. (2005). The Role of Goal Orientation on Negative Emotions and Goal Setting When Initial Performance Falls Short of One's Performance Goal. *HUMAN PERFORMANCE*, 18(1), 55–80.
- Dalteg, A., Gustafsson, P. och Levander, S. (1998). Hyperaktivitet är vanligt hos fängelsedömda ADHD, inte bara barndomsdiagnos. *Läkartidningen*. 1998 Volym 95, nr. 26-27:3078-80.
- Dalteg, A., Rasmussen, K., Jensen, J., Persson, B., Lindgren, M., Lundqvist m fl. (1997). Prisoners use an inflexible strategy in a continuous performance test: A replication. *Personality and Individual Differences*, 23, 1-7.
- Eikeland, O-J., Manger, T. och Asbjørnsen, A. (red.). (2008). *Innsatte i nordiske fengsler - Utdanning, utdanningsønske og - motivasjon*. TemaNord 2008:592. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet.
- Fritzen, L. och Fritzell, C. (1997). Att förstå pedagogikens villkor. I Jenner, H. (red.). *Skola och behandling på ungdomshem*. Socialt perspektiv 1-97: Vårdhögskolan, Växjö.
- Gee, J. (2006). Education in rural county jails: Need versus opportunity. *Journal of Correctional Education*, 57, 312–325.
- Gerrevall, P. (1997). Bilder från skolan på ungdomshem. I Jenner, H. (red.). *Skola och behandling på ungdomshem*. Socialt perspektiv 1-97: Vårdhögskolan, Växjö.
- Ginsberg, Y., Hirvikoski, och Lindfors. (2010). Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD) among longer-term prison inmates is a prevalent, persistent and disabling disorder. *BMC Psychiatry*, 10:112, online 22 December 2010 doi:10.1186/1471-244X-10-112.

- Gordon, H. och Weldon, B. (2003). The impact of Career and Technical Education Programs on Adult Offenders: Learning behind Bars. *Journal of Correctional Education*, Vol.54, Nr 4, p200-208
- Holmberg, G. (2007) *Påföljder för psykiskt funktionshindrade lagöverträdare*. Stockholm: Justitiedepartementet. Departementsserie (Ds) 2007:5
- Hugo, M. (2007). *Liv och lärande i gymnasieskolan. En studie om elevers och lärares erfarenheter i en liten grupp på gymnasieskolans individuella program*. Dissertation No 2, School of Education and Communication, Jönköping University. Jönköping: Jönköping University Press.
- Hugo, M. (2008). From School Failure to Success – Researching eight underachievers lived experience at upper secondary school. Paper presenterat vid American Educational Research Association (AERA) den 24-28 mars, 2008 i New York, USA.
- Hugo, M. (2010). Forskning och lärande i klassrummet måste vara på riktigt. I M. Hugo och M. Segolsson. (red.). *Lärande och bildning i en globaliserad värld*. Lund: Studentlitteratur.
- Hugo, M. (2011). *Från motstånd till framgång – Att motivera när ingen motivation finns*. (In print) Stockholm: Liber.
- Jenner, Håkan, (1997). Skola och behandling på ungdomshem. I Jenner, H. (red.). *Skola och behandling på ungdomshem*. Socialt perspektiv 1-97: Vårdhögskolan, Växjö.
- Jenner, Håkan (2004). Motivation och motivationsarbete i skola och behandling (2004). Myndigheten för skolutveckling. *Forskning i fokus, nr 19*.
- Jensen, J., Lindgren, M., Wirsén-Meurling, A., Ingvar, D. H. och Levander, A. (1999). Dyslexia among Swedish prison inmates in relation to neuropsychology and personality. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 5, 452-461.
- Jonasson, C. (2001). Att vara lärare på en kriminalvårdsanstalt. Fyra lärares upplevelser av sin lärarroll och undervisning. Göteborgs universitet: C-uppsats, Institutionen för statsvetenskap.
- Jones, G. och Talbot, J. (2010). No One Knows: the bewildering passage of offenders with learning disability and learning difficulty through the criminal justice system. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 1, 1-7.
- Karlsson, F. (1997). Elevröster. I Jenner, H, (red.). *Skola och behandling på ungdomshem*. Socialt perspektiv 1-97. Vårdhögskolan, Växjö.
- Kearney, G. och Tacker, C. (1994). Juveniles: A generation at risk. *Corrections Today* (December), 86–90.
- Kriminalvården (2002). *Att studera i fängelse*. Författare: Claesson, S och Dahlgren, H. Rapport 6. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvården (2005:1). *Kvinnorna på Hinseberg. En studie av kvinnors villkor i fängelse*. Författare: Lindberg, O. Rapport 14. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvården (2005:2). *Återfallsförbrytare – vilka var de? Några bakgrundsfaktorer inverkan på återfall i brott*. Författare: Rydén-Lodi, B., Stattin, H. och Af Klinteberg, B. Rapport 16. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

- Kriminalvården (2007). *Kartläggning av intagnas utbildningsbakgrund – studiebehov*. Författare: Eriksson – Gustavsson, A-L. och Samuelsson, S. Rapport 24. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Kriminalvården (2010:1). Kriminalvårdens klientutbildning. Kvalitetsredovisning 2009 (dnr: 20-2010-011513).
- Kriminalvården (2010:2). Årsredovisning 2009. Hämtat 2010-12-15 från http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/Kriminalvardens_arsredovisning_2009.pdf
- Kriminalvården (2010:3). *Begåvning och brottslighet bland svenska män – En uppföljningsstudie över 35 år*. Författare: Tengström, A. Projektnummer: 2008:55. Kriminalvårdens utvecklingsenhet.
- Kriminalvården (2010:4). *Prevalens av uppmärksamhetsstörning med hyperaktivitet (ADHD) och missbruk hos fängelsedömda kvinnor*. Författare: Konstenius, M., Lundholm, L., Jayaram-Lindström, N., Philips, B., och Franck, J. Projektnummer 2007:23. Kriminalvårdens utvecklingsenhet.
- Kriminalvården, (2011). Klientutbildning. Hämtat 2011-01-05 från: <http://www.kriminalvarden.se/Fangelse/Arbete-klientutbildning-och-behandling/Klientutbildning/Klientutbildning/>
- Kristensson, A. (2008). *Översyn av skolverksamheten inom Statens institutionsstyrelse vad gäller dess Organisation, styrning och ledning*. Utvärderingsrapport. Mercuri Urval.
- Lindgren, M., Jensen, J., Dalteg, A., Wirsén-Meurling, A. och Ingvar, D. H. (2002). Dyslexia and AD/HD among Swedish prison inmates. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3, 84–95.
- Lochner, L. och Moretti, E. (2004). The effect of education on crime: Evidence from prison inmates, arrests, and self reports. *The American Economic Review*, 94, 155–189.
- Lundgren, U. P., Säljö, R. och Liberg, C. (2010) (red) *Lärande skola bildning. Grundbok för lärare*. Stockholm: Natur och kultur.
- Manger, T., Eikeland, O.-J., Asbjørnsen, A., och Langelid, T. (2006). Educational intentions among prison inmates. *Journal of Criminal Policy and Research*, 12, 35–48.
- Mann, E. A. och Reynolds, A. J. (2006). Early intervention and juvenile delinquency prevention: Evidence from the Chicago longitudinal study. *Social Work Research*, 30, 153–167.
- Moeller, M., Day, S. L. och Rivera, B. D. (2004). How is education perceived on the inside? A preliminary study of adult males in a correctional setting. *Journal of Correctional Education*, 55, 40–59.
- Moffitt, T., Caspi, A., Harrington, H., och Milne, B. (2002). Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology* 14:179-207.
- Moody, K. C., Holzer, C. E., Roman, M. J., Paulsen, K. A., Freeman, D. H och Haynes, M. (2000). Prevalence of dyslexia among Texas prison inmates. *Tex Medicine*, 96(6), 69–75.
- Morgan, M., och Kett, M. (2003). *The prison adult literacy survey. Results and implications*. Dublin: Irish Prison Service.

Natsuaki, M. N., Ge, X. och Wenk, E. (2008). Continuity and changes in the developmental trajectories of criminal career: Examining the roles of timing of first arrest and high school graduation. *Journal of Youth and Adolescence*, 37, 431–444.

Nieto, S (1996). *Affirming diversity: the sociopolitical context of multicultural education*. New York: Allyn and Bacon Publishers.

Pettersen, T. (2001). *Sosialisering i fengsel sett fra insattes perspektiv*. Trondheim: Pedagogisk institutt.

Rasmussen, K., Almvik, R., och Levander, S. (2001). Attention deficits hyperactivity disorder, reading disability and personality disorders in a prison population. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 29, 186-193.

Samuelsson, S., Gustavsson, A., Herkner, B., och Lundberg, I. (2000). Is the frequency of dyslexic problems among prison inmates higher than in a normal population? *Reading and Writing*, 13(3–4), 297–312.

Samuelsson, S., Herkner, B., och Lundberg, I. (2002). Hur vanligt är det med dyslexi bland intagna på svenska kriminalvårdsanstalter? *Dyslexi- aktuellt om läs-och skrivsvårigheter*, 7, 12- 16.

Samuelsson, S., Herkner, B. och Lundberg, I. (2003). Reading and writing difficulties among prison inmates: A matter of experiential factors rather than dyslexic problems. *Scientific Studies of Reading*, 7, 53–73.

Sefa Dei, G, J. (2010) *Learning to succeed: the challenges and possibilities of educational achievement for all*. Teneo Press.

Sheridan, M. J. och Steele-Dadzie, T. E. (2005). Structure of intellect and learning style of incarcerated youth assessment: A means to provide a continuum of educational service in juvenile justice. *Journal of Correctional Education*, 56, 247–371.

Skaalvik, E. M., Finbak, L. och Pettersen, T. (2003). *Undervisning i fengsel. På rett kjøp?* Rapport nr. 3. Pedagogisk institutt, NTNU, og VOX (Voksenopplæringsinstituttet). Bergen: Fylkesmannen i Hordaland, Utdanningsavdelinga.

Skaalvik, E. M., Finbak, L. och Pettersen, T. (2005). Sysselsetting, eksamen eller livsmestring. Formål med fengselsundervisningen. I T. Langelid och T. Manger (red.), *Læring bak murene*. Bergen: Fagbokforlaget.

Skolverket. (2007:1). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid särskilda ungdomshem*. Dnr 59- 2007:458. Skolverket.

Skolverket. (2007:2). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid Björkbackens skol- och behandlingshem, särskilt ungdomshem*. Dnr 59-2007:458. Skolverket.

Skolverket. (2007:3). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid Eknäs, särskilt ungdomshem*. Dnr 59-2007:458. Skolverket.

Skolverket. (2007:4). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid Folåsa behandlingshem, särskilt ungdomshem*. Dnr 59-2007:458. Skolverket.

Skolverket. (2007:5). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid Högantorps ungdomshem, särskilt ungdomshem*. Dnr 59-2007:458. Skolverket.

Skolverket. (2007:6). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid Långanässkolan, särskilt ungdomshem*. Dnr 59-2007:458. Skolverket.

Skolverket. (2007:7). *Utbildningsinspektion av skolverksamheten vid Sävastgården, särskilt ungdomshem*. Dnr 59-2007:458. Skolverket.

Snowling, M. J., Adams, J., Bowyer-Crane, C., och Tobin, V. (2000). Levels of literacy among juvenile offenders: The incidence of specific reading difficulties. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10, 229–241.

Specialpedagogiska Skolmyndigheten (2010). *Att göra studiesituationen tillgänglig för vuxna med ADHD*. Hämtat 2011-03-04 från http://www.butiken.spsm.se/produkt/katalog_filer/Nr%2000144.pdf

Statens institutionsstyrelse (2001). Författare: Jenner, H. och Gerrevall, P. (red). (2001). *Kommunikativ pedagogik och särskilda ungdomshem*. Forskningsrapport nr 2. Statens institutionsstyrelse.

Statens institutionsstyrelse (2009). Författare: Svensson, I. (2009). *Att utveckla läs-och skrivförmågan bland elever på särskilda ungdomshem*. Forskningsrapport nr 2. Statens institutionsstyrelse.

Statens institutionsstyrelse (2010). *Skolverksamheten inom SiS 2009*. Författare: Hugo, M. Allmän SiS-rapport 2010:4. SiS-rapport. Hämtat 2010-11-11 från: http://www.stat-inst.se/documents/Publikationer/allmanna_rapporter/2010/skolverksamheten-inom-sis-2009-allman-rapport-2010-4.pdf

Steurer, S.J. och Smith, L.G. (2003). *Education reduces crime. Three-state recidivism study. Executive summary*. Lanham/Centerville: Correctional Education Association och Management/Training Cooperation.

Svensson, I., Lundberg, I. och Jacobson, C. (2001). The prevalence of reading and spelling difficulties among inmates of institutions for compulsory care of juvenile delinquents. *Dyslexia*, 7 62-76.

Svensson, I., Lundberg, I. och Jacobson, C. (2003). The nature of reading difficulties among inmates in juvenile institutions. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 16, 667–691.

Tewksbury, R. och Stengel, K. M. (2006). Assessing correctional education programs: The students' perspective. *Journal of Correctional Education*, 57, 13–25.

Utbildningsdepartementet. (1994:1). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)*. Stockholm: Fritzes.

Wells, R. E. (2000). *Education as prison reform: A meta-analysis*. Unpublished dissertation. Louisiana State University.

Författningar, riktlinjer och förordningar:

Förordning (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning

Förordning (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården

Förordning (2007:152) om utbildning vid kriminalvård i anstalt

Kriminalvårdens administrativa föreskrifter (KVAF), Arbetsordning (Ao) för Kriminalvården (2009:1)

Lagen (1974:203) och förordningen (1974:286) om kriminalvård i anstalt

Lagen (1992:1 528) om offentlig upphandling (LoU)

Lagen (2010:1955) om vård av unga (LVU)

Lagen (2010:625) om slutna ungdomsvård (LSU)

Myndighetsförordningen (2007:515)

Riktlinjer (2007:1) för intagnas användning av datorer och Internet.

Riktlinjer (2007:4) för Kriminalvårdens klientutbildning

SKOLFS (1994:2). Förordning om 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna.

Skollag (2010:800)

Länkar:

Kriminalvårdens vision "Bättre ut". Hämtat 2010-11-11 från: http://www.kriminalvarden.se/upload/om_kriminalvarden/Visionen.pdf?epslanguage=sv

Lärcentrummodellen <http://www.nordvux.net/page/500/itdistansutbildning.htm>
Nordisk nätverk för fängselsundervisning. Adress: www.fengselundervisning.net

Organisationskarta över Kriminalvården 2010. Hämtat 2010-11-12 från: http://www.kriminalvarden.se/upload/Informationsmaterial/Organisationskarta_2010.pdf

Distansutbildning och utveckling av lärcentra

En litteraturöversikt framtagen av Carl Holmberg på uppdrag av Skolinspektionen

DISTANSUTBILDNING OCH UTVECKLING AV LÄRCENTRA

av Carl Holmberg

De tekniska lösningar som digitalisering och internet erbjuder har möjliggjort att alltmer flytta undervisning, studier och lärande ut ur traditionella skolsituationer. En kombination av ny teknik och många års erfarenheter av distansutbildning har kunnat avancera de pedagogiska modeller som tillämpas. Begreppen för detta är många, flexibelt lärande, teknik stött lärande, mobilt lärande etc¹. Distansutbildningen i dess nya former har blivit verktyg för att nå många fler och nya grupper med mer individualiserad utbildning. Samtidigt har det visat sig att studerande, i flera av de nya grupper som man når, behöver en inramning av studierna. I litteraturen² har det vanligen uppmärksammats som ett behov av att utveckla olika stödformer för lärandet - "embedding e-Learning".

Som en reaktion på detta har man över hela världen sedan 1970-talet kunnat se en utveckling av lärcentra. Det har skett som svar på människors behov av närhet till studiemiljöer, men också utifrån politiska initiativ. UNESCO:s ambition att bidra till en utveckling som leder till att alla skall nås av utbildning (Education for All)³ är en sådan bakgrund. Grundläggande utbildning med inriktning på alfabetisering och elementär samhällskunskap stöds på många håll genom att organisera lärcentra, också mål som att nå eftersatta grupper har uppmärksammats genom politiska initiativ.

Utvecklingen av lärcentra har tidigt kopplats till det livslånga lärandet. De behövs för att ge människor tillgång till studier och stöd för ett mer individualiserat lärande genom livets olika skiften. Tietgens (1970) definierade lärcentras roll i relation till det individualiserade lärandet⁴.

"Lärcentra kan ses som ett svar på trenden mot individualisering av studier och lärande och ett sätt att tillvarata de möjligheter ny teknik erbjuder. Man kan beskriva uppbyggnaden av lärcentra som institutionalisering av den utvecklingen. Lärcentra ger med sina öppna och fria former för studier och lärande förutsättningar att svara upp mot tillfälliga behov av kunskaper. Det är viktigt

- att öka tillgängligheten till studier och lärande genom att sänka tröskeln till utbildning
- att de studerande själva kan välja tidpunkt för sitt lärande
- att det ges tillgång till professionellt utvecklat studiematerial
- att handledning möjliggörs" (sid 88)

Tietgens sätt att beskriva lärcentra ligger nära hur man oftast karakteriserar distansutbildning. Den utveckling vi kunnat se sedan 70-talet är att tillväxten och utformningen av lärcentra i hög grad samspelat med hur distansutbildningen funnit nya former. Ett intressant samband är att lärcentra alltmer fått funktionen av att "bädda in lärandet" och särskilt det individualiserade lärandet. Lärcentra har tagit de nya roller som krävs i ett utbildningsscenario som betonar "Education for All" och ett livslångt lärande.

KVALITETSUTVECKLING, DISTANSUTBILDNING OCH LÄRCENTRA

Fokus på lärcentra som en integrerad del i utbildningssystemen har väckt frågor kring kvalitet i deras organisationsformer och verksamhet. Nationellt har bland andra Högskoleverket berört problematiken i en rapport 2008⁵. Lärcentranätverket Nitus⁶ har senaste åren identifierat kvalitetskriterier och rutiner för att tillämpa dessa inom nätverket. Nitus täcker in tre aspekter, den fysiska miljön lärcentret tillhandahåller, den roll centret fyller i lokalsamhället och huruvida det är öppet för samarbete med olika utbildningsanordnare. Utöver den fysiska och organisatoriska inramningen finns i Nitus ansats inget som rör själva studie och läroprocesserna.

¹ För en utredning kring begreppen se Holmberg (2008) sid 88

² Inga specifika referenser på detta ges. En sökning på "embedding eLearning" i Google Scholar ger november 2011 299 000 referenser.

³ UNESCO har som ett av sina främsta mål "Education for All" och stödjer internationella och nationella initiativ med denna inriktning. Ambitionen är att målet skall uppnås till 2015.

⁴ Översättning från tyska av författaren.

⁵ Högskoleverket (2008) *E-learning quality. Aspects and criteria for evaluation of e-learning in higher education*. Report 2008:11 R

⁶ www.nitus.se

Intresset för att utreda olika förhållanden kring kvalitet och att utveckla kvaliteten i lärcentras verksamhet har också resulterat i utvecklingsprojekt och viss forskning. Ett projekt finansierat av EU:s Grundtvig program inkluderar liksom Nitus lärcentras vidare samhällliga roll, men har även inkluderat kriterier som mera direkt rör läroprocesserna. Projektet initierades av den svenska myndigheten Nationellt centrum för flexibelt lärande och fick beteckningen QUAL-C, Nätverket för kvalitetssäkring av lärcentra för vuxna. Det pågick åren 2008 och 2009 och hade deltagare från sex europeiska länder och en paneuropeisk organisation. Projektet fokuserade främst på att utveckla instrument för analys av kvalitet i lärcentras verksamhet och har bland annat bidragit med en matris⁷ med vars hjälp man kan få en översikt av kvalitetsproblematiken relaterad till lärcentra.

En i sammanhanget viktig europeisk organisation är EFQUEL, European Foundation for Quality in e-Learning⁸. EFQUEL är det största europeiska nätverket av organisationer och experter med fokus på kvalitetsfrågor inom e-Learning och flexibelt lärande och är den organisation som förvaltar och vidareutvecklar projekt som QUAL C.

Om man lämnar det vidare utbildningsscenarioet är det framför allt två kritiska områden när undervisning och studier skall genomföras med hjälp av distansutbildning. Det rör *den detaljerade planering* som måste göras på förhand för att lärandet skall komma till stånd när läraren, studiekamrater och den studerande inte befinner sig på samma plats. Det andra rör *hur samspelet (dialog, interaktion)* mellan den studerande och lärare/handledare *skall organiseras*.

KVALITETSASPEKTER I DISTANSUTBILDNINGENS FÖRUTSÄTTNINGAR OCH PROCESS

Planeringens roll

Naturligen har det under årens lopp kommit många definitioner av distansutbildning. I de flesta definitioner de senaste decennierna ges begreppet planering en central roll. Redan 1990 gav Keegan en översikt av en lång rad definitioner och gjorde en sammanfattande beskrivning (sid 44) av vad distansutbildning är.

"Distance education is a form of education characterised by

- *the quasi-permanent separation of teacher and learner throughout the length of the learning process (this distinguishes it from conventional face-to-face education)*
- *the influence of an educational organisation both in the planning and preparation of learning materials and in the provision of student support services (this distinguishes it from private study and teaches yourself programmes)*
- *the use of technical media – print, audio, video or computer – to unite teacher and learner and carry the content of the course*
- *the provision of two-way communication so that the student may benefit from or even initiate dialogue (this distinguishes it from other uses of technology in education)*
- *the quasi-permanent absence of the learning group throughout the length of the learning process so that people are usually taught as individuals and not in groups, with the possibility of occasional meetings for both didactic and socialisation purposes."*

Keegan lyfter fram vikten av att en aktiv utbildningsorganisation ramar in studierna genom att utveckla undervisningsmaterial och tillhandahålla stöd för de studerande. De många årens erfarenhet av distansutbildning har demonstrerat att framgång eller misslyckande ofta kan relateras till hur man genomfört detta planeringsarbete. Michael G Moore har tillsammans med Greg Kearsly fört in det i en definition från 2005.

⁷ <http://www.slideshare.net/EFQUEL/qualc-presentation-at-the-efquel-innovation-forum-2009>

⁸ www.efquel.org

"Distance Education is planned learning that normally occurs in a different place from teaching, requiring special techniques of course design and instruction, communication through various technologies, and special organizational and administrative arrangements." (Moore & Kearsley, 2005)

De skriver om att distansutbildning kräver speciell kursuppläggning och särskilda sätt att utforma undervisningsinslagen och att man måste utveckla en administrativ struktur som kan möta de studerandes behov. Det finns omfattande redovisningar av den här typen av planeringsarbete. Bååth (2001) betonar planeringsarbetets betydelse och beskriver konkret viktiga drag i detta. I närutbildningar kan brister i förberedelser för undervisningen repareras i mötet mellan lärare och studerande. Den typen av improvisation är inte möjlig vid distansutbildning utan en planering måste göras som förutser hur läroprocesserna skall gestalta sig och som täcker in lösningar på problem som kan tänkas dyka upp. Komplexiteten i detta planeringsarbete berörs av flera författare. Levy (2003) gör en mycket omfattande litteraturgenomgång och pekar utifrån denna på vikten av att fortbilda den pedagogiska personalen om de speciella villkor som rör detta sätt att arbeta med utbildningen och vikten av teamarbete för att nå goda resultat. Rathsman (2003) och Simonsen et al (2009) med perspektiv från Sverige respektive USA betonar också vikten av samarbete mellan lärare och mellan personer med olika professionell kompetens. De pekar på att ofta behövs ett lag av personer som verkar tillsammans för att utveckla goda läromedel som studiehandledningar och övningsuppgifter, uppgifter som kan hanteras såväl individuellt som tillsammans med andra över nätet. De behöver också utveckla lösningar för hur kommunikationen mellan studerande och lärare/handledare samt mellan studerande och andra studerande skall ske.

Interaktionens centrala betydelse

En svensk forskare som beskrivit de komplexa processerna kring lärandet är Roger Säljö. I ett omfattande verk om hur lärandet sker (2000) klargörs vikten av sammanhang och kommunikation i lärandet. Interaktion har en avgörande roll när studerande tar till sig information och gör den till sin egen kunskap. Lärandet inträffar i dialog mellan två eller flera individer eller i samspel med läromedel. Dialog, samspel, interaktion är alltså nycklar i processerna som leder till kunskap. Klassrummet ger förutsättningar för interaktion, men det gör även andra sammanhang som den studerande befinner sig i. Undervisning bör handla om att ge tillfällen till bearbetning av informationen. Det mest centrala är att undervisningen skall bidra till att upplevelserna och informationen omvandlas till kunskap.

Man kan tänka sig flera huvudtyper av interaktion. Det man kanske först tänker på är den studerandes samspel med det direkta kursinnehållet så som det representerats i någon form av läromedel (Holmberg 1998). Ett led i detta arbete är att den studerande informerar sig om innehållet. Ett annat led att föra ett inre resonemang om innehållet, med eller utan yttre stöd. Den studerande möter andra personer och interagerar med dem. Det kan vara interaktionen mellan den studerande och läraren och mellan den studerande och andra studerande. Olika kategorier av personer medverkar således i den studerandes arbete och underlättar lärandet.

Northrup (2001, s.226) pekar på fem olika aspekter av interaktion.

- Interaktion med innehållet
- Samarbete
- Samtal
- Inre dialog (intra-personal interaction)
- Stöd och återkoppling kring det som den studerande presterar (performance support).

Hon menar att detta är centrala delar i webb baserad utbildning, som naturligtvis kan ses som en form av distansutbildning. Northrups kategorisering tydliggör det som också Holmberg demonstrerat.

Forskningsmässigt har interaktion också studerats i relation till Vygotskys ideer om "social constructivism"⁹ av en lång rad forskare bland andra Moore (1989), Berge (1999), Garrison & Anderson (1998, 2000) och

---

⁹ Förklaringsmodeller har hämtats från Vygotskys ideer om "social constructivism" - närmast att kunskap konstrueras av människor i samspel med varandra.

Sims (2003). Trentin (2000) visar på hur central interaktionen är i relation till kvalitet i distansutbildning. Han pekar särskilt på hur de nya (! år 2000) framväxande teknologierna ger möjlighet att öka interaktion och därmed att öka kvaliteten i undervisning och lärande. Han refererar bland annat till Moore (ibid) och dennes analysmodell för kvalitet som just tar upp interaktion mellan den studerande och läromedlen, med handledare och ämnesexperter och med medstuderinge (sid 19). Hans slutsats är att en väg att öka kvaliteten är att underlätta och öka möjligheterna till interaktion.

Studerande bedömer oftast kvaliteten på en distanskurs i relation till hur de uppfattar lärarens grad av aktivitet (Flottesmesch, 2000). Rekkedal (1983, 1985, 2011) har i en lång serie studier visat vikten av tät återkoppling, att inlämningsuppgifter snabbt skall få kommentarer och att frågor så snart som möjligt besvaras. Han har visat att dessa aspekter av interaktion mellan lärare/handledare och studerande kan starkt relateras till framgången i studierna och att hålla ut, inte hoppa av studierna.

Erfarenheterna från forskning och mer än 100 års praktiskt arbete med distansutbildning ger gott underlag för att peka på värdet av kompetensutveckling som förberedelse för lärares engagemang i distansutbildning.

Som framgått har frågor kring interaktion och distansutbildning varit fokuserade i forskningen, litteraturen om det är omfattande. Man kan särskilt lyfta fram att

- de största hindren för att studerande skall lyckas med sina studier ligger i brister i återkopplingen till de studerande, behovet av samspel mellan handledare och studerande blir inte tillfredsställt
- betydelsen av att individualisera handledning är stort
- vikten av att skapa ett personligt och gott förhållande mellan handledare och studerande är hög
- det är viktigt att kommentera framsteg och misstag
- studerande behöver diskutera kursinnehåll, tolkning och analys av det
- behovet av samspel med andra uppstår vid helt olika tillfällen för olika studerande
- det är betydelsefullt att värme och omtanke visas i samspelet mellan lärare/handledare och studerande.

De olika aspekterna av interaktion som diskuterats av forskarna har varit av två olika slag. Det ena har att göra med innehållet i interaktionen, det andra var interaktionen sker. Interaktion har alltså en fysisk och social dimension med platser eller rum för interaktionen och personer att interagera med och en psykologisk dimension som beskriver innehållet i interaktionen. Den första, interaktionens kontext, svarar på frågorna var och med vad eller vilka äger interaktionen rum. Den andra rör innehållet i interaktionen svarar på frågan vad interaktionen handlar om. Begreppet kan definieras på följande sätt (Holmberg 2004) :

Interaktion är sammanfattningsbegreppet för de handlingar som utöver presentation och förmedling av stoff skapar förutsättningar och stöd för lärandet. Den försiggår någonstans, en rumslig aspekt, tillsammans med en eller flera aktörer och den kan ha olika typer av innehåll. Interaktion kan inträffa när de olika aktörerna är närvarande i samma rum och vid samma tidpunkt eller när aktörerna är skilda åt i rum och tid.

Interaktionen kan således ske i real tid eller med fördröjning. När aktörerna är rumsligt skilda eller när interaktionen sker med tidsmässig fördröjning krävs olika tekniska lösningar för att överbrygga tid och rum. Tekniken erbjuder ett verktyg, en kanal för interaktionen.

Interaktionens innehåll

I de resonemang som förs i litteraturen finner man tre olika innehållsaspekter i interaktionen (Holmberg 1997). Den första typen av innehåll rör samspel och handlingar som skall stödja förståelsen av det som skall läras, ett stöd till den *kognitiva* utvecklingen. De handlingar som hör hit är sådant som att ge lektioner,

att ge handledning och återkoppling och de rör alla det kursinnehåll man skall lära sig eller de färdigheter man skall ta till sig. När läraren ringer upp den studerande för att förklara något eller deltar i en diskussion med en grupp studerande så ger han således sådant stöd. Handlingar som innebär att den studerande tillsammans med någon annan penetrerar stoffet hör hit. Den studerande lyssnar till, granskar, ifrågasätter olika uppfattningar om en företeelse och kommer genom sin diskussion med medstuderande, lärare eller andra fram till egna ställningstaganden relativt företeelsen och förhoppningsvis sin egen förståelse av den.

Den andra innehållsaspekten rör de praktiska förhållandena kring undervisning och studier. Innehållet i interaktionen rör här sådant som har att göra med vem som skall ta hand om barnen medan man studerar, vem som skriver ut ett intyg om att man studerar, hur man får tekniken att fungera och vad som krävs för att man skall bli godkänd på en kurs. En viktig aspekt av detta är också att hjälpa de studerande med långsiktiga planer för sin utbildning och att ge studieovana orientering om utbildningssystemet i stort - om regler, förväntningar och så vidare. Interaktionen handlar om ett *administrativt organisatoriskt stöd*. Omfattande praktiska erfarenheter och uppföljande forskning har visat att betydelsen av samspelet kring dessa praktiska ting är väl så stor som betydelsen av det kognitiva stödet för att nå framgång med en kurs. Lärare, administrativ personal och studiehandböcker har naturligtvis stor betydelse för att lösa de problem som kan uppkomma, men många av svaren eller lösningarna på problemen finns kanske hos en kamrat.

I mänskligt samspel finns också en emotionell ton och i undervisning och studier är de studerande beroende av att interaktionen även täcker av detta innehåll. Den tredje innehållsliga aspekten av interaktion rör alltså *det emotionella fältet*. Text bär mycket av informationen i distansutbildning. Det gäller naturligtvis mycket av stoffet som skall läras, men också studieanvisningar och liknande kommunikation till de studerande. Tidigt påpekade en svensk forskare och nestor inom distansutbildning, Börje Holmberg, vikten av att göra tilltalet i sådant material personligt. Han myntade begreppet "didaktisk dialog". I en intervju med honom publicerad i *The American Journal of Distance Education* 2011 säger han:

It is my firm conviction – and empirical studies confirm my thinking that if your style of writing and your general interaction with students has a personal character so that the students feel they are in a permanently friendly and supportive environment, this supports their motivation and helps them in their studies" (sid 69)

Vänlig ton i undervisningen och ett vänligt bemötande när den studerande har kontakt med undervisningsorganisationen utgör också exempel på detta. Att få uppmuntran och bekräftelse på att man utvecklas är viktigt. Hit hör sannolikt också möjligheten att få känna samhörighet med en grupp och att i den även diskutera annat än kursinnehåll. Få studier har hittills rört det här området. De som gjorts visar, som Börje Holmberg säger, att det finns goda skäl att anta att dylika förhållanden kan vara avgörande för att nå studieframgång.

Interaktionens sammanhang

Det för lärandet viktiga samspel med andra som diskuterats här kan förekomma i olika sammanhang. Interaktion som leder till lärande och kunskap kan inträffa inom utbildningens mer formaliserade ramar, men kan också äga rum i den studerandes vardagsliv.

Det samspel en studerande har med sina lärare och studiekamrater äger rum på den formella arenan (Holmberg 1997). Med formell avses här således att interaktionen skall vara planerad, understödd och övervakad av organisationen ansvarig för utbildningen. De olika situationer och miljöer som skapas för att ge förutsättningar för sådan interaktion utgör formella arenor.

De sammanhang där den studerande lever sitt vardagsliv ger också viktiga bidrag till hennes lärande. Interaktion som sker på så sätt inträffar på den informella arenan. Det finns många aktörer på den informella arenan. Vänner, familj, arbetskamrater och chefer hör dit, men även tidningar, radio, tv och bibliotek. Viktiga "rum" är naturligtvis även sådana där det man studerar kan sättas i tillämpning. Det kan vara på den egna

arbetsplatsen, i förskolan där man hämtar barnen eller ute i naturen. Ett lärcentrum kan vara en del av den formella arenan alltså en utsträckt del av utbildningsorganisationen. Lärcentra kan även utgöra mer fristående enheter som kan samarbeta med flera utbildare, vara öppet för självstudier, ge egna utbildningar etc. I fortsättningen berörs vad som bör ske på den formella arenan.

Tre kategorier av interaktion förekommer på den formella arenan. Den första formen är den interaktion som sker mellan den studerande och olika läromedel, som böcker, laborationsmaterial, ljudband. Den andra kategorin utgörs av sådana interaktioner som äger rum mellan den studerande och olika företrädare för utbildningsorganisationen, lärare, studievägledare, administrativ personal. Den tredje rör växelspelet mellan den studerande och hennes eventuella medstuderande. Gemensamt för dessa tre kategorier av interaktion är att de är tillkomna som en konsekvens av utbildningsorganisationens olika åtgärder. Läromedel har utvecklats och distribuerats i en eller annan form, lärare (handledare, studievägledare) har anställts och givits undervisningsuppdrag av organisationen som arrangerar utbildningen och den har även gjort olika arrangemang för att skapa samarbete mellan de studerande. Med andra ord har anordnaren skapat rum, byggt upp en formell arena för interaktionen. Innehållet i interaktionen på den formella arenan kan variera på det sätt som beskrevs i avsnittet ovan. Det kan alltså vara orienterat mot förståelsen av stoffet, mot att lösa administrativa och sociala frågor eller mot att ge uttryck för en emotionell ton i samspelet.

Till den tidigare definitionen kan tilläggas:

Interaktion är samspelet mellan studerande och andra (personer, miljöer, tidskrifter etc) i den lärandes omgivning. Sammanhanget där interaktionen sker kan vara formellt organiserat eller informellt. Med ett formellt sammanhang avses att utbildningsorganisationen skapat en omgivning för den studerandes interaktion. Med informellt avses de sammanhang som finns, uppstår eller skapas runt den lärande utan utbildningsorganisationens särskilda åtgärder. Innehållet i interaktionen har som syfte att stödja den studerandes lärande. Det kan röra kognitiva, emotionella eller sociala och administrativa aspekter av studierna.

SLUTKOMMENTAR

Distansutbildning har i och med utvecklingen av undervisningsstödande teknik vunnit insteg på alltför många områden och gränserna mellan traditionella former av utbildning och distansutbildning har blivit mindre tydliga. Mer än 100 års erfarenheter av distansutbildning har gett oss kunskaper från forskning och praktik om hur undervisning bör bedrivas och studier underlättas när lärare och studerande är åtskilda i tid och rum, hur man skall kompensera för eller simulera en närvarande lärare. Två aspekter dominerar ett sådant utbildningsscenario nämligen hur studiesituationen i förhand planeras och hur interaktionen kring det som skall studeras organiseras. Här finns alltså två områden som är starkt relaterade till kvaliteten på sådan utbildning. I korthet:

- Planeringsarbete och utveckling av läromedel, studiehandledningar och liknande stärks om lärare kan arbeta i lag och idealt ha tillgång till kompetens kring specialområden som exempelvis teknikanvändning i undervisning.
- Planeringsarbetet bör resultera i läromedel, studiehandledningar som i frånvaro av en lärare bidrar till att organisera studierna, stödjer utveckling av förståelse av stoffet och bidrar till att uppmuntra och motivera den studerande. I planeringsarbetet ingår också att välja och utforma tekniklösningar för detta.
- Studerande bör från lärare och handledare få snar återkoppling på frågor och arbetsuppgifter. Idealt bör återkopplingen bidra till utveckling av förståelse av stoffet, till att organisera lärandet och ha en emotionellt stödande roll. I organiserandet av lärandet ingår att utifrån studieplaner "driva på" den studerande.
- Organisationen av undervisningen bör medge individualisering. De studerande bör kunna ta del av och bearbeta stoffet i egen takt. Samspelet med en stödande lärare och handledare har en central roll i detta.
- Distansutbildning har, sett i relation till närundervisning, särdrag som gör att de engagerades kompetensutveckling är viktigt för att uppnå och utveckla kvalitet.

REFERENSER

Berge, Z. (1999). Interaction in post-secondary web-based learning. *Educational Technology*, 39(1), 5-11.

Bååth, J.A. (2001) *Handbok för distansutbildare*. Bilda förlag

Flottenmesch, K. (2000). Building effective interaction in distance education: A review of the literature. *Educational Technology*, 40(3), 46-51.

Garrison, D. R. & Anderson, T. (1998). Learning in a networked world. In C. Campbell-Gibson (Ed), *Distance learners in higher education: Institutional responses for quality outcomes* (pp. 97-112). Madison: Atwood Publishing.

Garrison, D. R., Anderson, T. & Archer, W. (2000). Critical thinking in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *Internet and Higher Education*, 11(2), 1-14.

Holmberg, C. (2008) Ett nytt landskap – det flexibla lärandets framväxt. I Abrahamsson, K., Edling, J. & Holmberg, C. *Det nya läroriket . Från formell vuxenutbildning till lärande regioner*. Kristianstad: Kristianstads Boktryckeri AB.

Holmberg, C. (2006) Flexibelt lärande – från korrespondensundervisning till öppna och fria studier i Borgström, L & Gougoulakis, P. (Eds) *Vuxenantologin. En grundbok om vuxnas lärande*. Stockholm: Atlas akademi

Holmberg, C. (2004) På den studerandes villkor – flexibelt lärande i Knutsson, R., Åkerman, J. et al (red) *Utsikter och insikter. En antologi om flexibelt lärande inom vuxenutbildningen*. Rapport 5:2004. Hässleholm: Nationellt centrum för flexibelt lärande.

Holmberg, C. (1998) *På distans. Utbildning, undervisning och lärande*. SOU 1998:83. Stockholm: Norstedts tryckeri AB.

Holmberg, C. (1997) *Begreppet interaktion i distansutbildning*. Paper till Nordiska Föreningen för Pedagogisk Forskning (NFPF) 6 -9 mars, 1997.

Högskoleverket (2008) *E-learning quality. Aspects and criteria for evaluation of e-learning in higher education*. Report 2008:11 R

Keegan, D. (1990) *Foundations of distance education*. London and New York: Routledge.

Levy, S. (2003) Six factors to consider when planning online learning programs in higher education. *Online Journal of Distance Learning Administration*, 2003 - westga.edu

Moore, M.G. & Kearsley, G. (2005) *Distance education. A systems view*. Belmont, CA: Wadsworth

Moore, M. G. (1989). Three types of interaction. *American Journal of Distance Education*, 3(2), 1-6.

Northrup (2001) A framework for designing interactivity into web-based instruction. i Taylor-Halverson: *Distance Education. Innovations and New Learning*. Cambria Press 2009.

QUALC project. Quality assurance network for adult learning centres. (QUALC PROJECT: -1343388-LLP-1-2007-1-SE-GRUNDTVIG-GMP) www.qualc.eu

QUALC Presentation at the EFQUEL Innovation Forum 2009

Rathsman, I., et al. (2003) *Kvalitet i IT-stödd distansutbildning - En rapport från arbetsgruppen för kvalitetskriterier*. Myndigheten för nätverk och samarbete inom högre utbildning

Rekkedal, T., Qvist-Eriksen, S. (2011) *Support Services in E-Learning – an Evaluation Study of Students' Needs and Satisfaction*. www.eurodl.org

Rekkedal, T. (1985) *Introducing the Personal Tutor/Counsellor in the System of Distance Education*. Project Report. Oslo:NKI.

Rekkedal, T. (1983) Enhancing student progress in Norway. The Open University: *Teaching at a Distance*, 23, 19-24.

Rekkedal, T. (1983) The written assignments in correspondence education. Effects of reducing turn-around time. An experimental study. Australia: *Distance Education*, Vol.4:2, 231-252.

Simonson, M., Smaldino, S., Albright, M. (2009) *Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education*. Boston : Allyn & Bacon.

Sims, R. (2003). Promises of interactivity: Aligning learner perceptions and expectations with strategies for flexible and online learning. *Distance Education*, 24(1), 85-103.

Speaking Personally – With Börje Holmberg. *The American Journal of Distance Education*, 25:64 – 71, 2011.

Säljö, R. (2000) *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Tietgens, H (1970) *Zukunftsperspektiven der Erwachsenenbildung*. i Mertineit, W & Sperling, D: *Zukunftsperspektiven der Erwachsenenbildung*. Braunschweig, sid 7 – 174.
EFQUEL www-efquel.org

Trentin, G. (2000) The Quality-Interactivity Relationship in Distance Education. *Educational Technology*, v40 n1 p17-27

UNESCO: Education for All www.unesco.org/new/index.php?id=18646

www.nitus.se

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor – kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.